

อิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรป ที่มีผลต่อภูมิทัศน์เมืองบางกอกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR) เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE INFLUENCE OF EUROPEAN URBAN LANDSCAPE ON
BANGKOK URBAN LANDSCAPE DURING THE REIGN OF KING CHULALONGKORN (RAMA V)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Landscape Architecture Program in Landscape Architecture
Department of Landscape Architecture
Faculty of Architecture
Chulalongkorn University
Academic Year 2016
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

อิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรป ที่มีผลต่อภูมิทัศน์เมืองบางกอกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

โดย

นางสาวจิตาภา โชติติลล

สาขาวิชา

ภูมิสถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร. นวณัฐ โอศิริ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจันธุติ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.ฉมาวงศ์ สุริยจันทร์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร. นวณัฐ โอศิริ)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พีรศรี โปวาทอง)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ดร. พรธรรม ธรรมวิมล)

5973334925 : MAJOR LANDSCAPE ARCHITECTURE

KEYWORDS: BANGKOK / URBAN LANDSCAPE / KING CHULALONGKORN / EUROPEAN INFLUENCE / DESIGN IMPLEMENTATION

JIDAPHA JOTIDILOK: THE INFLUENCE OF EUROPEAN URBAN LANDSCAPE ON BANGKOK URBAN LANDSCAPE DURING THE REIGN OF KING CHULALONGKORN (RAMA V). ADVISOR: ASSOC. PROF. NAVANATH OSIRI, Ph.D., pp.

The objective of this research is to study the European influences on Bangkok urban landscape in the reign of His Majesty King Chulalongkorn (Rama V) and his design adaptation by analyzing selected European urban landscape cases that might act as an inspiration for Bangkok urban landscape.

The research method uses initial literature review towards urban landscape theories and history of King Chulalongkorn in order to define the scope of study, and to list European urban landscape cases appeared in royal writings, archives and other historical evidences that may inspire Bangkok urban landscape built between His Majesty's first visit to Europe (1897) and the end of his reign (1910). The analysis divided into three categories: parks, avenues and plazas, using urban landscape theories as a tool to indicate which work acted as an inspiration to Bangkok urban landscape, and how His Majesty implemented them.

The result shows that none of Bangkok urban Landscape works had a sole apparent prototype. Rama V had deliberately considered Bangkok's conditions, selected the elements that are physically and socially compatible and combined them together in design details. Until nowadays, Rama V's Bangkok urban landscape works are still remarkably Bangkok's masterpieces.

Department: Landscape Architecture Student's Signature

Field of Study: Landscape Architecture Advisor's Signature

Academic Year: 2016

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.นวนัฐ โอศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างยิ่ง ที่คอยให้แนวคิด คำปรึกษา คำแนะนำ และแก้ไขในจุดบกพร่องในวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้อย่างละเอียด รวมถึงเป็นผู้จุดประกายให้ข้าพเจ้าสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิสถาปัตยกรรม ตั้งแต่ช่วงที่ศึกษาในระดับปริญญาตรี จากการเรียนวิชา History of Landscape Architecture ในระดับชั้นปีที่ 3

ขอขอบพระคุณประธานคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ดร.ฉมาวงศ์ สุริยจันทร์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรศรี โทวาทอง กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย ดร.พรธรรม ธรรมวิมล รวมถึงคณาจารย์ทุกท่าน ที่คอยให้คำแนะนำในการศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิสถาปัตยกรรม การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ และการเขียนที่ถูกต้องตามกระบวนการวิจัย

ขอบพระคุณคุณรัชดา โชติพานิช นักวิจัยประจำห้องปฏิบัติการแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติทุกท่าน ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันเป็นประโยชน์ต่องานวิทยานิพนธ์

ขอบพระคุณครอบครัว ได้แก่ คุณจามรี คุณจันทร์พันธ์ และคุณสุดา โชติติติก และคุณยุธนา งามพัตราพันธ์ ที่ให้อิสระข้าพเจ้าในการเลือกทำตามความฝันของตนเอง และคอยสนับสนุนข้าพเจ้าในทุกเรื่องเสมอมา

ขอบคุณเพื่อนร่วมโครงการ 5+1 ได้แก่ นายธนศักดิ์ คงถิ่น ที่คอยให้คำปรึกษาและเปรียบเทียบข้อมูลวิทยานิพนธ์ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกัน นางสาวศศิพิมพ์ อิศระวัฒนา และนางสาวอรกมล นิละนนท์ ผู้คอยเป็นกำลังใจในตลอดระยะเวลาที่ศึกษาระดับในระดับปริญญาโทมาบัดนี้

และสุดท้ายนี้ ขอขอบพระคุณภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้ความรู้ ประสบการณ์ และความทรงจำที่ดีที่สุดแก่ข้าพเจ้าตลอดระยะเวลา 6 ปี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญตาราง.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	1
1.3 คำถามของการวิจัย.....	2
1.4 นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	2
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	4
1.6 ข้อจำกัดของการวิจัย.....	5
1.7 ระเบียบวิธีวิจัย.....	6
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	8
2.1 ความหมายของคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....	8
2.3.1 เมืองยุคกลาง (Medieval City).....	8
2.1.2 ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance).....	9
2.1.3 แนวความคิดสวนประดิษฐ์ (Formal Garden).....	10
2.1.4 แนวความคิดสวนที่มีการออกแบบความงามตามรูปภาพ (Picturesque).....	10
2.1.5 การปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองปารีส (Paris City Beautification).....	11

2.2 การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	12
2.2.1 การเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ร.ศ.116 (พ.ศ.2440)	13
2.2.2 การเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ร.ศ.126 (พ.ศ.2450)	18
2.3 การปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	24
2.4 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานภูมิทัศน์เมือง (Urban Landscape).....	26
2.4.1 คำจำกัดความ (Definitions) ของงานภูมิทัศน์เมือง.....	26
2.4.2 คำจำกัดความและทฤษฎีการออกแบบของงานภูมิทัศน์เมืองประเภทต่างๆ.....	27
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	33
2.5.1 Building Siwilai : Transformation of Architecture and Architectural Practice in Siam during the Reign of Rama V, 1868 – 1910 ; (Povotong, 2011).....	33
2.5.2 งานภูมิสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 ; (สุชาติดา คาคทหมาย, 2549)	34
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	35
3.1 ขั้นตอนทบทวนวรรณกรรม.....	35
3.2 ขั้นตอนการประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล	37
3.3 ขั้นตอนการสรุปผล.....	41
บทที่ 4 อิทธิพลของสวนในทวีปยุโรป ที่ส่งผลต่อเขาดินวนา.....	43
4.1 หลักฐานทางเอกสารเกี่ยวกับสวนในทวีปยุโรป และสวนในเมืองบางกอก.....	43
4.1.1 สวนในเมืองบางกอก: เขาดินวนา.....	43
4.1.2 รายชื่อสวนในทวีปยุโรป ที่อาจจะมีอิทธิพลต่อเขาดินวนา	45
4.2 บทวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพสวนในทวีปยุโรป ที่มีอิทธิพลต่อเขาดินวนา และการ นำมาปรับใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	49
4.2.1 ตำแหน่งที่ตั้ง (Settings).....	49
4.2.2 การวางผังบริเวณและการออกแบบ (Site Planning & Design).....	52

4.2.3 การเลือกใช้อีองค์ประกอบ (Elements).....	64
4.3 สรุปผล	83
4.3.1 ตำแหน่งที่ตั้งสวน (Settings)	83
4.3.2 การวางผังบริเวณและออกแบบสวน (Site Planning & Design).....	84
4.3.3 การเลือกใช้อีองค์ประกอบสวน (Elements).....	84
บทที่ 5 อิทธิพลของถนนในทวีปยุโรป ที่ส่งผลต่อถนนราชดำเนิน.....	86
5.1 หลักฐานทางเอกสารเกี่ยวกับถนนในทวีปยุโรป และถนนในเมืองบางกอก	86
5.1.1 ถนนในเมืองบางกอก: ถนนราชดำเนิน	86
5.1.2 รายชื่อถนนในทวีปยุโรป ที่อาจจะมีอิทธิพลต่อถนนราชดำเนิน	88
5.2 บทวิเคราะห์อิทธิพลของถนนหลักในทวีปยุโรป ที่มีผลต่อถนนราชดำเนิน และการนำมา ปรับใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	91
5.2.1 ตำแหน่งที่ตั้งถนน (Settings).....	92
5.2.2 การออกแบบถนน (Avenue's Design)	95
5.2.3 การเลือกใช้อีองค์ประกอบถนน (Elements).....	104
5.3 สรุปผล	110
5.3.1 ตำแหน่งที่ตั้งถนน (Settings).....	110
5.3.2 การออกแบบถนน (Avenue's Design)	110
5.3.3 การเลือกใช้อีองค์ประกอบถนน (Elements).....	111
บทที่ 6 อิทธิพลของลานกว้างในทวีปยุโรป ที่ส่งผลต่อลานพระบรมรูปทรงม้า	113
6.1.1 ลานกว้างในเมืองบางกอก: ลานพระบรมรูปทรงม้า.....	113
6.1.2 รายชื่อลานกว้างในทวีปยุโรป ที่อาจจะมีอิทธิพลต่อลานพระบรมรูปทรงม้า.....	114
6.2 บทวิเคราะห์อิทธิพลของลานกว้างในทวีปยุโรป ที่มีผลต่อลานพระบรมรูปทรงม้า และการ นำมาปรับใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	118
6.2.1 ตำแหน่งที่ตั้งลานกว้าง (Settings)	119

6.2.2 การวางผังและออกแบบลานกว้าง (Plaza's Design).....	122
6.2.3 การเลือกใช้อองค์ประกอบลานกว้าง (Elements)	130
6.3 สรุปผล	145
6.3.1 ตำแหน่งที่ตั้งลานกว้าง (Settings)	145
6.3.2 การออกแบบลานกว้าง (Plaza's Design).....	145
5.3.3 การเลือกใช้อองค์ประกอบลานกว้าง (Elements)	146
บทที่ 7 สรุปผล.....	147
7.1 การเลือกตำแหน่งที่ตั้ง (Settings)	147
7.1.1 ที่ตั้งของสวน.....	147
7.1.2 ที่ตั้งของถนน	147
7.1.3 ที่ตั้งของลานกว้าง.....	147
7.2 การวางผังและการออกแบบออกแบบ (Site Planning and/or Design).....	148
7.2.1 การวางผังและออกแบบสวน	148
7.2.2 การออกแบบถนน.....	148
7.2.3 การวางผังและออกแบบลานกว้าง	148
7.3 การเลือกองค์ประกอบที่เหมาะสม (Elements).....	148
7.3.1 องค์ประกอบสวน	148
7.3.2 องค์ประกอบถนน.....	149
7.3.3 องค์ประกอบลานกว้าง	149
.....	150
รายการอ้างอิง.....	150
ภาคผนวก	153
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	163

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	ผังแสดงงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกที่อยู่ในขอบเขตการวิจัย	4
ภาพที่ 2	ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองกรุงโรม ประเทศอิตาลี โดยการตัดถนนเชื่อมระหว่างวิหาร.....	9
ภาพที่ 3	ภาพเขียนเปรียบเทียบระหว่างทัศนียภาพตามธรรมชาติ (ซ้าย) และทัศนียภาพที่มี ความงามตามรูปภาพ (ขวา)	11
ภาพที่ 4	ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองปารีส เส้นสีแดงแสดงถึงถนนใหม่ที่.....	12
ภาพที่ 5	พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายร่วมกับพระ เจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 แห่งประเทศรัสเซีย ในนิตยสาร Le petit Journal.....	15
ภาพที่ 6	พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเปิดบ่อน้ำ จุฬาลงกรณ์ ที่กรุง บาดฮอมบวร์ก (Bad Homburg) ประเทศเยอรมนี.....	20
ภาพที่ 7	Timeline แสดงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อน การเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 พ.ศ.2440.....	25
ภาพที่ 8	Timeline แสดงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440.....	25
ภาพที่ 9	ผังแสดงตำแหน่งเขาดินวนา ในมาตราส่วนผังเมืองบางกอก	50
ภาพที่ 10	ตำแหน่งการวางผังสวนบัวเดอบุลอยน์ และสวนบัวเดอเวงแซนน์	50
ภาพที่ 11	ผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งของสวนคิวและสวนริชมอนด์ ดัดแปลงจากแผนที่กรุงลอนดอน ปี ค.ศ.1900 แผ่นที่ 12 (ย่านริชมอนด์).....	51
ภาพที่ 12	ผังพระราชวังแวร์ซายส์ในปี ค.ศ.1920 (พ.ศ.2463) แสดงตำแหน่งของสวนตริอานอง เล็ก.....	52
ภาพที่ 13	ผังเขาดินวนาที่ 1 แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง	53
ภาพที่ 14	ผังเขาดินวนาที่ 2 แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง	54
ภาพที่ 15	ผังเขาดินวนาที่ 3 แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง	54
ภาพที่ 16	ผังเขาดินวนาที่ 4 แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และการนำน้ำเข้ามา ใช้ในพื้นที่.....	55

ภาพที่ 17	ผังสวนบัวเดอบุลอยน์ แสดงพื้นที่สวน เส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และบ่อน้ำ	56
ภาพที่ 18	ผังสวนตรีอานองเล็ก แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และบ่อน้ำ ในปี พ.ศ.1785 (พ.ศ.2328).....	57
ภาพที่ 19	ผังสวนคิ้ว แสดงให้เห็นถึงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และบ่อน้ำ	58
ภาพที่ 20	ภาพเปรียบเทียบผังสวนต่างๆ ในทวีปยุโรป แสดงให้เห็นเส้นทางสัญจรหลัก และเส้นทางสัญจรรองในสวน.....	59
ภาพที่ 21	ภาพถ่ายศาลา อันเป็นจุดปลายตาของสระอโนดาต เขาตินวนา	60
ภาพที่ 22	ภาพถ่ายทัศนียภาพสวนบัวเดอบุลอยน์ในปี ค.ศ. 1858 – 1860 (พ.ศ.2401 - 2403) ...	60
ภาพที่ 23	ภาพถ่ายมุมมองในสวนตรีอานองเล็ก แสดงให้เห็นศาลา (Grotto)	61
ภาพที่ 24	ภาพถ่ายบรรยากาศในเขาตินวนา สามารถมองเห็นพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นฉากหลัง.....	62
ภาพที่ 25	ภาพถ่ายมุมมองจากสวนบัวเดอบุลอยน์ในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) ที่สามารถมองเห็นประตูชัยเป็นฉากหลัง	62
ภาพที่ 26	บรรยากาศของเขาตินวนา.....	63
ภาพที่ 27	บรรยากาศของสวนบัวเดอบุลอยน์ในปี ค.ศ.1902 (พ.ศ.2445).....	63
ภาพที่ 28	ภาพถ่ายบรรยากาศของสวนคิ้วในปี พ.ศ.1904 (ค.ศ.2447)	64
ภาพที่ 30	ภาพวาดสวนตรีอานองเล็กในปี ค.ศ.1744 (พ.ศ.2877) แสดงให้เห็น.....	72
ภาพที่ 31	ภาพถ่ายลักษณะไม้ดอกหลากสีในสวนตรีอานองเล็กในปัจจุบัน.....	72
ภาพที่ 32	ภาพถ่ายบ่อน้ำแห่งสวนคิ้ว ถ่ายเมื่อปี ค.ศ.1904 (พ.ศ.2447).....	75
ภาพที่ 33	ภาพถ่ายบรรยากาศบ่อน้ำในเขาตินวนา แสดงให้เห็นไม้ริมน้ำที่ริมตลิ่ง และผักตบชวาที่ลอยน้ำอยู่	75
ภาพที่ 34	ไปรษณียบัตรแสดงภาพบรรยากาศของสวนบัวเดอบุลอยน์ในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ. 2443) นอกจากพื้นที่ถนนแล้ว พื้นที่ที่เหลือปลูกหญ้าเป็นพืชคลุมดินเกือบทั้งหมด	76
ภาพที่ 36	รูปภาพแสดงลักษณะของบ่อน้ำที่คุดเคี้ยวในสวนตรีอานองเล็ก	78
ภาพที่ 37	สวนกวางในเขาตินวนา	79

ภาพที่ 38	กว้างในสวนริชมอนด์ ในปี ค.ศ.1930 (พ.ศ.2473).....	79
ภาพที่ 39	ภาพถ่ายโบราณของสนามเสือป่า ภายในเขาดินวนา	80
ภาพที่ 40	ภาพถ่ายมุมสูงของสนามม้าลองซอมป์ ภายในสวนบัวเดอบูลอยน์	80
ภาพที่ 41	เจ้านายฝ่ายในนั่งพักผ่อนที่พื้นริมสระโหนดาด ไม่มีเฟอร์นิเจอร์ประเภทม้านั่ง.....	82
ภาพที่ 42	ภาพวาดแสดงบรรยากาศและเฟอร์นิเจอร์ของสวนบัวเดอบูลอยน์ โดยนายชอน-จอร์จ เบอรวาด (Jean-Georges Beraud) ชื่อภาพ The Chalet du Cycle in the Bois de Boulogne วาดเมื่อประมาณปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443).....	83
ภาพที่ 43	ผังถนนราชดำเนิน แสดงการแบ่งช่วง ความยาว ความกว้าง และต้นไม้ถนน	93
ภาพที่ 44	ผังเมืองปารีส อันเป็นผลลัพธ์จากโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองปารีสในช่วงศตวรรษที่ 19 แสดงให้เห็นตำแหน่งและการเชื่อมต่อของถนนชองม์ เอลิเซส์	93
ภาพที่ 45	ผังเมืองเบอร์ลิน แสดงตำแหน่งและการเชื่อมต่อของถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน.....	94
ภาพที่ 46	ผังและรูปตัดถนนชองม์ เอลิเซส์.....	98
ภาพที่ 47	ภาพถ่ายถนนชองม์ เอลิเซส์ ประมาณปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) แสดงให้เห็นมาตราส่วนระหว่างความกว้างถนนและความสูงของอาคาร.....	99
ภาพที่ 48	ภาพถ่ายทางอากาศถนนราชดำเนินกลางในปี พ.ศ.2483 ภายหลังจากตัด.....	99
ภาพที่ 49	ผังและรูปตัดถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน.....	100
ภาพที่ 50	ภาพวาดบรรยากาศถนนอุเตอร์ เดน ลินเดนในปี ค.ศ.1690 (พ.ศ.2233) ระบุข้อความด้านบนว่า “ทางเดินพุ่งตรงเข้าด้านหน้าสวนล่าสัตว์ กรุงเบอร์ลิน” (ขณะนั้นยังไม่มีที่ตั้งชื่อถนน) แสดงภาพการใช้งานเป็นถนนคนเดินเป็นหลักมีทางม้าด้านข้าง และความสูงของต้นมะนาวลินเดน	101
ภาพที่ 51	ผังแสดงรายละเอียดพื้นที่บริเวณถนนชองม์ เอลิเซส์ ช่วงต้น.....	102
ภาพที่ 52	ภาพถ่ายวงเวียนรอนด์ พอยท์ในปี ค.ศ.1940 (พ.ศ.2483) แสดงให้เห็นพระราชวังหลวง (Palais Royal) เป็นจุดปลายตา และน้ำพุรอบวงเวียนเป็นองค์ประกอบ	102
ภาพที่ 53	ภาพถ่ายถนนราชดำเนินนอก มุมมองจากสะพานมัฆวานรังสรรค์ พุ่งตรงเข้าสู่จุดปลายตา ได้แก่ พระที่นั่งอนันตสมาคม วังสวนดุสิต	103

ภาพที่ 54 ภาพถ่ายถนนต้นถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน ในช่วงปี ค.ศ.1940 (พ.ศ.2483) ภายหลังการตัดต้นมะนาวลินเดนเดิมออกเพื่อนำไปทำเป็นพืนสำหรับใช้ในสมัยสงครามโลก.....	104
ภาพที่ 55 รูปตัดถนนราชดำเนินใน.....	106
ภาพที่ 56 ขบวนทหารผ่านถนนราชดำเนินในปี พ.ศ.2446 สามารถมอง.....	106
ภาพที่ 57 เปรียบเทียบรูปตัดระหว่างถนนราชดำเนินกลาง และถนนชองม์ เอลิเซส์.....	107
ภาพที่ 58 เปรียบเทียบรูปตัดระหว่างถนนราชดำเนินกลาง และถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน.....	108
ภาพที่ 59 ผังแสดงตำแหน่งลานพระบรมรูปทรงม้า ในมาตราส่วนผังเมืองบางกอก	119
ภาพที่ 60 ผังพระราชวังแวร์ซายส์ในปี ค.ศ.1920 (พ.ศ.2463)	120
ภาพที่ 61 ผังแสดงตำแหน่งลานกว้างชลอสพล์ส ในมาตราส่วนผังเมืองกรุงเบอร์ลิน ดัดแปลงจากผังเมืองกรุงเบอร์ลิน ปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)	120
ภาพที่ 62 ผังแสดงตำแหน่งลานกว้างเดล ดูโอโม ในมาตราส่วนผังเมืองเมืองมิลาน ดัดแปลงจากผังเมืองมิลาน ปี ค.ศ.1900 (พ.ศ. 2443).....	121
ภาพที่ 63 ตำแหน่งการวางผังของลานกว้างฮอยท์มาคพล์สในมาตราส่วนผังเมือง.....	122
ภาพที่ 64 ผังแสดงทางเข้าและการวางผังองค์ประกอบของลานพระบรมรูปทรงม้า	123
ภาพที่ 65 ผังแสดงตำแหน่งลานกว้างคัวร์ รอยแยล ในผังพระราชวังแวร์ซายส์ ดัดแปลงจากผังพระราชวังแวร์ซายส์	124
ภาพที่ 66 ผังลานกว้างชลอสพล์ส ดัดแปลงจากบางส่วนผังเมืองกรุงเบอร์ลิน	125
ภาพที่ 67 ผังลานกว้างเดล ดูโอโม ดัดแปลงจากผังเมืองมิลาน ปี ค.ศ.1900 (พ.ศ. 2443).....	126
ภาพที่ 68 ผังลานกว้างฮอยท์มาคพล์ส ดัดแปลงจากผังเมืองโคโลญในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)..	126
ภาพที่ 69 รูปภาพเปรียบเทียบระหว่างลานกว้างของบางกอกและของยุโรป ในด้านการเข้าถึง....	127
ภาพที่ 70 รูปภาพเปรียบเทียบระหว่างลานกว้างของบางกอกและของยุโรป ในด้านขนาดของ....	128
ภาพที่ 71 ภาพถ่ายแสดงตำแหน่งอนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2.....	129
ภาพที่ 72 ภาพลายเส้นพระบรมรูปทรงม้าย่อส่วน สร้างโดยช่างชาวอังกฤษ	131
ภาพที่ 73 ลานพระบรมรูปทรงม้า ในช่วงกำลังก่อสร้าง	134
ภาพที่ 74 รายละเอียดอนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้า	135

ภาพที่ 75 ไปรษณียบัตร แสดงภาพอนุสาวรีย์แห่งชาติ (หรือพระบรมรูปทรงม้าของ	136
ภาพที่ 76 รายละเอียดอนุสาวรีย์แห่งชาติ พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 2 ทรงม้า จากภาพถ่าย ในปี ค.ศ.1930 (พ.ศ.2473).....	137
ภาพที่ 77 รายละเอียดอนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอมานูเอเลที่ 2 ทรงม้า.....	138
ภาพที่ 78 รายละเอียดอนุสาวรีย์ พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 3 ทรงม้า	139
ภาพที่ 79 ภาพวาดอนุสาวรีย์พระเจ้าฟิลิปที่ 4 ทรงม้า กรุงมาดริด ประเทศสเปน ใน ค.ศ.1843 (พ.ศ.2386) แสดงให้เห็นการใช้กระบะน้ำพุเป็นองค์ประกอบรองของอนุสาวรีย์ทรงม้า	141
ภาพที่ 80 ภาพถ่ายลานกว้างฮอยท์มาคพลัคในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443).....	141
ภาพที่ 81 ภาพถ่ายอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้า แสดงให้เห็นพระที่นั่งอนันตสมาคมด้านหลัง สันนิษฐานได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวอาจจะโปรดเกล้าฯ ให้สร้างฐานพระบรม รูปทรงม้าให้เรียบง่าย เพื่อไม่ให้ผู้มองเบนความสนใจจากความงามของพระที่นั่งอนันตสมาคม	142
ภาพที่ 82 รูปภาพเสกซ์แสดงตำแหน่งของอนุสาวรีย์พระฤทธิสทรงกวาง	143
ภาพที่ 83 ไปรษณียบัตรแสดงรูปถ่ายลานกว้างชลอสพลัค ซึ่งอยู่ระหว่างด้านหน้าของพระราชวัง กรุงเบอร์ลินและฉากหลังของอนุสาวรีย์แห่งชาติเยอรมนี.....	144

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 ตารางแสดงช่วงเวลาที่สุดีประพาส และลำดับของหลักฐานของงานภูมิทัศน์เมือง
ยุโรป42

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ภูมิภาคเมืองบางกอกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ของพระองค์ (พ.ศ.2440 - 2453) ได้รับการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก จากการสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่เพิ่มเติม หรือดัดแปลงรูปแบบงานภูมิสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิม เพื่อพัฒนาความเจริญก้าวหน้าของเมืองบางกอกให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ และเพื่อป้องกันไม่ให้สยามตกเป็นเมืองขึ้นของชาติยุโรป ที่กำลังล่าอาณานิคมอยู่ในขณะนั้น

จากงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องเดิม เช่น พระราชหัตถเลขาอันมีแก่นายช่างต่างชาติ ที่เข้ามารับจ้างทำงานในสยามประเทศ และเอกสารการออกแบบและก่อสร้างงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก ในช่วงปฏิรูปราชธานี กล่าวไว้ว่างานภูมิทัศน์เมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับอิทธิพลในการออกแบบมาจากงานภูมิทัศน์ของเมืองในทวีปยุโรปเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาอย่างเฉพาะเจาะจงว่างานภูมิทัศน์เมืองบางกอกนั้นได้รับอิทธิพลจากงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปแห่งใด

นอกจากนี้ ภูมิทัศน์เมืองยุโรป กับภูมิทัศน์เมืองบางกอก มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ทั้งในเชิงกายภาพ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อุณหภูมิ ความชื้น และลักษณะของพืชพรรณ และเชิงสังคม เช่น สถาปัตยกรรมทางเศรษฐกิจ รูปแบบการอยู่อาศัย รูปแบบการปกครอง ความเชื่อทางศาสนา วิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ และวัฒนธรรมพื้นเมือง จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมว่า ในการนำรูปแบบภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาใช้ในเมืองบางกอกนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทำการปรับใช้หรือประยุกต์ให้เข้ากับเมืองบางกอกอย่างไร

ด้วยเหตุนี้จึงเห็นควรที่จะต้องมีการศึกษาและวิเคราะห์อิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองทวีปยุโรปที่มีต่อภูมิทัศน์เมืองบางกอก โดยใช้หลักฐานการเสด็จประพาสยุโรป เพื่อการสันนิษฐานคัดเลือกงานภูมิทัศน์เมืองที่อาจจะเป็นต้นแบบของงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก และเพื่อให้ทราบถึงการนำภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาปรับใช้กับเมืองบางกอก ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาอิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองยุโรป ที่มีผลต่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอก ในช่วงปฏิรูปสยามประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.2.2 เพื่อศึกษาการนำงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาปรับใช้กับงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.3 คำถามของการวิจัย

งานภูมิทัศน์เมืองยุโรปขึ้นใดที่น่าจะเป็นต้นแบบของภูมิทัศน์เมืองบางกอก และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการนำภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาปรับใช้กับงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกอย่างไร

1.4 นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1. อิทธิพล (Influence) ในที่นี้หมายถึง สิ่งที่มีผลต่อแนวความคิดและลักษณะทางกายภาพของงานออกแบบขึ้นใดขึ้นหนึ่ง
2. ต้นแบบ (Prototype, Inspiration) ในที่นี้หมายถึง งานที่เป็นจุดเริ่มต้นหรือแรงบันดาลใจ กับการออกแบบงานอีกชิ้นหนึ่ง โดยอาจมีหรือไม่มีลักษณะเหมือนหรือคล้ายคลึงกับงานออกแบบก็ได้
3. การปรับใช้ (Implementation) ในที่นี้หมายถึง การนำส่วนใดส่วนหนึ่งของงานต้นแบบมาใช้ในงานออกแบบ หรือการนำงานต้นแบบมาใช้ในงานออกแบบโดยปรับหรือเปลี่ยนรายละเอียดบางส่วนเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของงาน
4. งานภูมิทัศน์เมือง (Urban landscape) ในที่นี้หมายถึง “ระบบพื้นที่” หนึ่งในเมืองอันมีเอกลักษณ์ที่น่าจดจำมากที่สุด หรือสิ่งก่อสร้างหลักของเมืองที่สามารถรับรู้ได้ด้วยสายตา ในงานวิจัยชิ้นนี้แบ่งเป็นทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่สวน ถนน และลานกว้าง
5. องค์ประกอบของงานภูมิทัศน์เมือง (Urban landscape elements) ในที่นี้หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เป็นส่วนประกอบของงานภูมิทัศน์เมือง
6. งานภูมิทัศน์เมืองยุโรป (European Urban Landscape) ในที่นี้หมายถึง งานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรป และงานภูมิทัศน์เมืองอาณานิคมยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส ได้แก่ อินเดีย สิงคโปร์ ชวา และปัตตาเวีย
7. การตกแต่งเมือง (City beautification) ในที่นี้หมายถึง การออกแบบและก่อสร้างสิ่งก่อสร้างเพื่อให้เมืองมีภาพลักษณ์และมุมมองที่สวยงาม มีเอกลักษณ์ที่น่าจดจำ
8. สวน (Park) ในที่นี้หมายถึง พื้นที่ว่างที่มีหน้าที่เป็นพื้นที่จัดแสดง หรือพักผ่อนหย่อนใจ
9. สวนส่วนตัว (Private park) ในที่นี้หมายถึง สวนที่เป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ไม่เปิดให้บุคคลภายนอกเข้าใช้
10. สวนสาธารณะ (Public park) ในที่นี้หมายถึง สวนที่ออกแบบและสร้างไว้เพื่อการใช้งานสาธารณะ ทุกคนสามารถเข้าใช้สวนได้อย่างเท่าเทียมกัน
11. พระราชอุทยาน (Royal park) ในที่นี้หมายถึง สวนส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ไม่เปิดให้ประชาชนเข้าใช้

12. ถนนหลัก (Avenue) ในที่นี้หมายถึง ถนนที่เป็นเส้นหลักของเมืองหรือถนนที่มีการเชื่อมต่อระหว่าง พื้นที่ที่มีการใช้งานที่แตกต่างกัน 2 แห่งขึ้นไป หรือถนนสายสำคัญที่เป็นเส้นทางสัญจรหลักที่มีผู้ใช้มากที่สุดในเมือง ไม่จำเป็นจะต้องเป็นถนนขนาดใหญ่ที่สุด
13. ถนนรอง (Street) ในที่นี้หมายถึง ถนนที่เป็นเส้นทางสัญจรภายในเมือง
14. ลานกว้าง (Plaza) ในที่นี้หมายถึง พื้นที่เปิดโล่งขนาดใหญ่ ที่สามารถใช้งานเป็นพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนในเมืองจำนวนมากใช้รวมตัวทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน
15. ลานกลาง (Court) ในที่นี้หมายถึง พื้นที่เปิดโล่งที่มีอาคารล้อมรอบทั้งหมด 4 ด้าน (ลานที่มีชื่อเรียกว่า Court แต่มีอาคารล้อมรอบไม่ถึง 4 ด้าน จะนับเป็นลานกว้าง)
16. บรรยากาศ (Atmosphere) ในที่นี้หมายถึง ความรู้สึกที่ผู้ใช้พื้นที่มีต่อพื้นที่เมื่อเข้าไปอยู่ในสถานที่จริง
17. คริสตศักราช หรือ ค.ศ. (Anno Domini) ในที่นี้หมายถึง รูปแบบการนับศักราชของชาวตะวันตก นับปี พ.ศ. 543 เป็นปี ค.ศ. 1
18. ที่ตั้ง (Settings) ในที่นี้หมายถึง ตำแหน่งของงานภูมิทัศน์เมืองในมาตราส่วนระดับเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างงานภูมิทัศน์เมืองกับเมือง
19. การวางผัง (Planning) ในที่นี้หมายถึง การกำหนดตำแหน่งและรูปแบบการจัดการพื้นที่ภายในงานภูมิทัศน์เมือง
20. การออกแบบ (Design) ในที่นี้หมายถึง การออกแบบลักษณะทางกายภาพและการใช้งานของงานภูมิทัศน์เมือง
21. องค์ประกอบ (Elements) ในที่นี้หมายถึง วัตถุ หรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นส่วนหนึ่งของงานภูมิทัศน์เมือง ไม่จำกัดขนาด แบ่งเป็นองค์ประกอบหลัก (Main Element) และองค์ประกอบรอง (Sub Element)
22. รัตนโกสินทร์ศก หรือ ร.ศ. (Rattanakosin era) ในที่นี้หมายถึง รูปแบบการนับศักราชรูปแบบหนึ่งของเมืองบางกอก นับปีสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 เป็น ร.ศ. 1
23. รัตนโกสินทร์ศก หรือ ร.ศ. (Rattanakosin era) ในที่นี้หมายถึง รูปแบบการนับศักราชรูปแบบหนึ่งของเมืองบางกอก นับปีสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325 เป็น ร.ศ. 1
24. คริสตศักราช หรือ ค.ศ. (Anno Domini) ในที่นี้หมายถึง รูปแบบการนับศักราชของชาวตะวันตก นับปี พ.ศ. 543 เป็นปี ค.ศ. 1

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นในการวิเคราะห์อิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองยุโรป โดยอ้างอิงหลักฐานเริ่มต้นจากการศึกษาการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นหลัก ภายใต้ขอบเขตของการวิจัยทั้งหมด 3 ประเภท ดังนี้

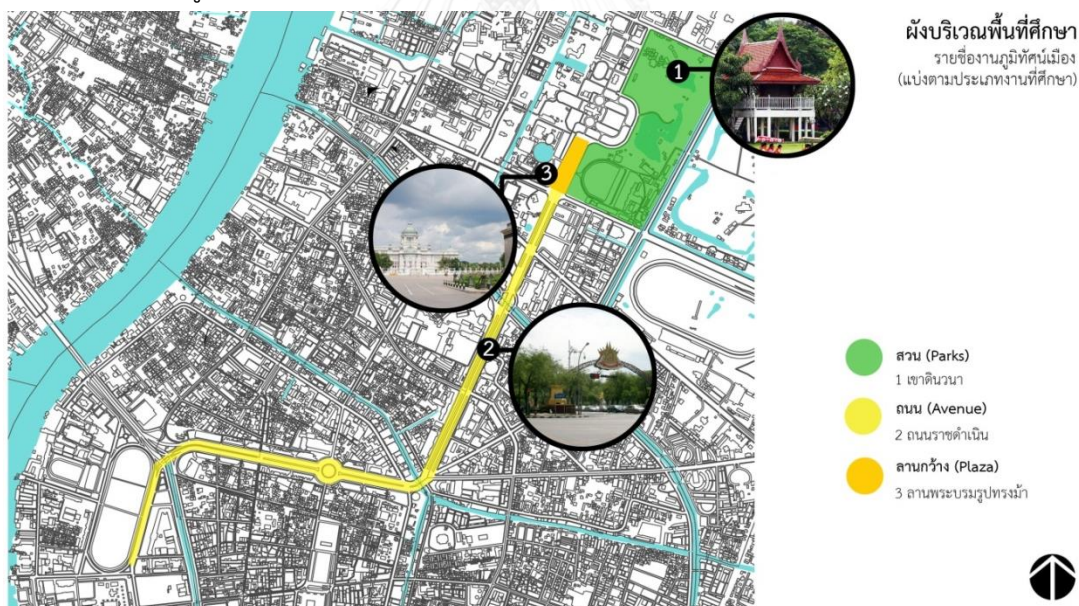
1.5.1 ขอบเขตทางด้านภูมิทัศน์เมือง ศึกษางานภูมิทัศน์เมืองทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่ สวน (Park) ถนน (Avenue) และลานกว้าง (Plaza)

1.5.2 ขอบเขตด้านช่วงเวลา ศึกษางานภูมิทัศน์เมืองในเมืองบางกอกที่สร้างขึ้นภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 (พ.ศ.2440) จนถึงสิ้นรัชกาล (พ.ศ.2453)

1.5.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษางานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรปเฉพาะในเมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาส และงานภูมิทัศน์เมืองที่อยู่ภายในอาณาเขตเมืองบางกอก

รายชื่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอกที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์

งานภูมิทัศน์เมืองบางกอกที่อยู่ภายใต้ขอบเขตของการวิจัย มีทั้งหมด 3 แห่ง แบ่งตามประเภทของงานภูมิทัศน์เมืองได้ดังนี้

ภาพที่ 1 ผังแสดงงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกที่อยู่ในขอบเขตการวิจัย

- สวน (Park)
 1. เขาดินวนา พระราชอุทยานในวังสวนดุสิต
- ถนน (Avenue)
 2. ถนนราชดำเนิน

- ลานกว้าง (Plaza)

3. ลานพระบรมรูปทรงม้า

รายงานชิ้นงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์

ระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปทั้ง 2 ครั้ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรปทั้งหมดจำนวน 26 แห่ง (แบ่งเป็นสวน 12 แห่ง ถนน 3 แห่ง และลานกว้าง 11 แห่ง) จากทั้งหมด 14 ประเทศ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่คาดว่าจะ เป็นต้นแบบของงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก โดยเลือกงานภูมิทัศน์เมืองที่มีลักษณะการใช้งานแบบเดียวกัน และมีขนาด มาตรฐาน หรือลักษณะทางกายภาพที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกเป็นหลัก รวบรวมได้เป็นรายชื่อดังนี้

- สวน (Park)

1. สวนบัวเดอบูลอยน์ (Bois de Boulogne) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
2. สวนตริอานองเล็ก พระราชวังแวร์ซายส์ (Petit Trianon) เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส
3. สวนคิว (Kew's Garden) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

- ถนน (Avenue)

4. ถนนชองม์ เอลิเซ่ (Champs-Élysées) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
5. ถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน (Unter den Linden) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี

- ลานกว้าง (Plaza)

6. ลานกว้างคูร์ รอยแยล (Cour Royale) เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส
7. ลานกว้างชลอสพลัทซ์ (Schlossplatz) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี
8. ลานกว้างเดล ดูโอโม (Piazza del Duomo) เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี
9. ลานกว้างฮอยท์มาคพลาตซ์ (Heutmarktplatz) เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี

1.6 ข้อจำกัดของการวิจัย

1.6.1 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงปรารถนาอย่างเฉพาะเจาะจงว่าทรงมีพระราชประสงค์จะใช้งานภูมิทัศน์เมืองยุโรปชิ้นใดเป็นต้นแบบของงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกบางแห่ง งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นการวิเคราะห์อิทธิพลจากงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบ จากการคัดเลือกงานภูมิทัศน์เมืองที่มีลักษณะการใช้งาน มาตรฐาน ตำแหน่งการวางผัง การออกแบบ และองค์ประกอบที่ใกล้เคียงกับงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกมาใช้ในการวิเคราะห์

1.6.2 รูปแบบการนับเวลาในอดีตมีความไม่แน่นอน (สยามนับการขึ้นศักราชใหม่ในวันที่ 1 เมษายน จนกระทั่ง พ.ศ.2475) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ อาจมีการคลาดเคลื่อน เนื่องจากรูปแบบการนับเวลาที่ต่างกัน

1.7 ระเบียบวิธีวิจัย

1.7.1 ขั้นตอนทบทวนวรรณกรรม

1.7.1.1 ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับคำจำกัดความและกระบวนการวิเคราะห์การออกแบบงานภูมิทัศน์เมือง เช่น หนังสือ Urban Streetscape ของ John A. Flannery เพื่อใช้กำหนดขอบเขตของการวิจัย

1.7.1.2 ศึกษารายละเอียดการประพาสเมืองในทวีปยุโรป ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ จดหมายเหตุประพาสยุโรป ร.ศ.116 และ ร.ศ.126 พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ถึงสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภาภรณ์ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

1.7.1.3 รวบรวมรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองยุโรปและงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก ที่อยู่ภายใต้ขอบเขตของการวิจัย โดยแบ่งตามประเภทของงานภูมิทัศน์เมือง

1.7.2 ขั้นตอนการประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

1.7.2.1 สืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์งานภูมิทัศน์เมืองยุโรปและบางกอก ตามรายชื่อที่รวบรวมไว้ แบ่งหลักฐานออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ หลักฐานทางเอกสาร เช่น พระราชปรารภ หรือข้อความที่เขียนเกี่ยวกับงานภูมิทัศน์เมืองนั้นๆ และหลักฐานทางการออกแบบ เช่น ภาพถ่าย หรือผังการก่อสร้าง

1.7.2.2 จัดอันดับความสำคัญของภูมิทัศน์เมืองยุโรปตามหลักฐาน 3 ลำดับ ได้แก่ งานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภให้เป็นต้นแบบของงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกโดยตรง งานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกพระทัยหรือปรารภว่ามีความสวยงาม และงานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหรือทอดพระเนตร

1.7.2.3 นำงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปตามข้อ 2.2 มาวิเคราะห์อิทธิพลที่มีต่อการออกแบบงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก และการนำงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาปรับใช้กับงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก โดยใช้หลักการวิเคราะห์ที่ศึกษาไว้ข้างต้นเป็นเครื่องมือ

1.7.3. ขั้นตอนการสรุปผล

1.7.3.1 สรุปผล โดยเปรียบเทียบงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปกับงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกด้านตำแหน่งที่ตั้ง การออกแบบ และองค์ประกอบ เพื่อแสดงให้เห็นถึงประเด็นด้านความเหมือนหรือคล้ายคลึง และความแตกต่าง

1.7.3.2 วิเคราะห์การนำงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรปมาปรับใช้กับเมืองบางกอก

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้มีการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับอิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่มีผลต่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอก และการนำงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาปรับใช้กับเมืองบางกอกในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และยกย่องเทิดทูนพระปรีชาสามารถทางด้านงานภูมิทัศน์เมืองของพระองค์ ที่ทำให้เมืองบางกอกมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมยุโรป และดำรงเอกราชมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิเคราะห์อิทธิพลของตัวอย่างงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรปหลายแห่ง ที่มีความหลากหลายทางยุคสมัย และแนวความคิด ที่อาจจะเป็นต้นแบบของภูมิทัศน์เมืองบางกอก โดยใช้เครื่องมือวิเคราะห์เป็นทฤษฎีภูมิทัศน์เมือง จึงจำเป็นต้องมีการอธิบายรายละเอียดเนื้อหาคัดเลือกเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจงานวิจัยได้มากขึ้นดังนี้

2.1 ความหมายของคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

รายชื่องานภูมิทัศน์เมืองยุโรปภายใต้ขอบเขตการวิจัยที่ผู้วิจัยระบุไว้ในบทที่ 1 ว่าจะนำมาใช้ในการวิเคราะห์นั้น แต่ละแห่งเป็นงานที่สร้างขึ้นภายใต้ยุคสมัยและแนวความคิดที่แตกต่างกัน ส่งผลให้ควรมีการอธิบายถึงรายละเอียดของยุคสมัยและแนวความคิดนั้นๆ โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกมาดังนี้

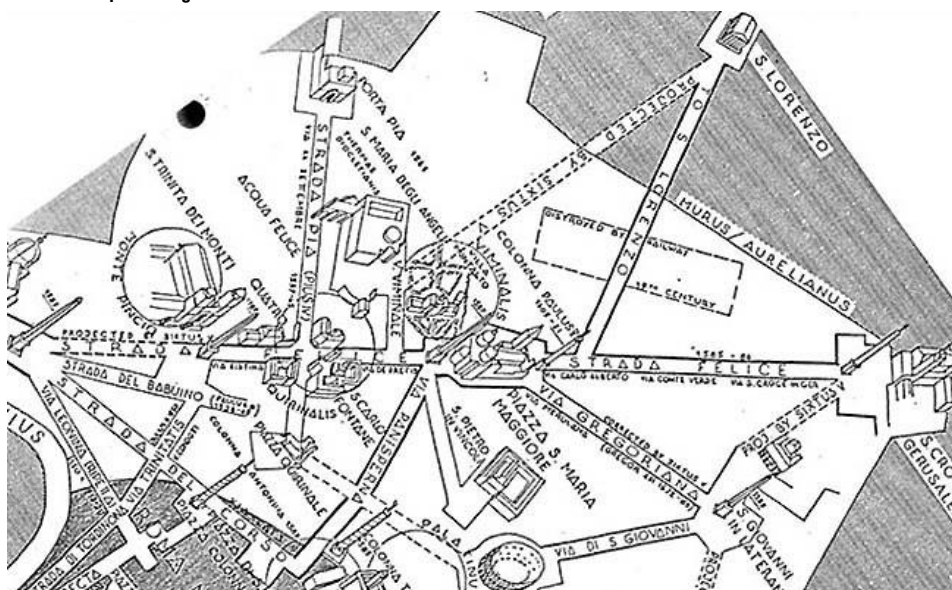
2.3.1 เมืองยุคกลาง (Medieval City)

เมืองในยุคกลาง เป็นเมืองที่เกิดขึ้นระหว่างศตวรรษที่ 4 – 15 ในทวีปยุโรป ช่วงเวลานั้นมีสงครามระหว่างเมืองตลอดเวลา จึงทำให้เมืองเกือบทั้งหมดจำเป็นต้องมีกำแพงล้อมรอบอาคารข้างใน สร้างอย่างแออัดเพื่อป้องกันอันตรายจากข้าศึก และไม่มีเส้นทางสัญจรหลักหรือแกนของเมืองที่ชัดเจน เพื่อให้เข้าถึงสถานที่สำคัญได้ยากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (Saarinen, 1943, p. 29 -72)

อาคารที่สำคัญที่สุดของเมืองในยุคกลาง ได้แก่ โบสถ์ หรือวิหาร เนื่องจากประชาชนนุชาศาสนาสนใจเป็นสิ่งเคารพสูงสุด โบสถ์ หรือวิหารส่วนใหญ่จึงก่อสร้างอย่างอลังการเพื่อให้เป็นสิ่งก่อสร้างที่สวยงามที่สุดของเมือง มีการเข้าถึงหลายเส้นทาง และมักจะมีการสร้างลานกว้างด้านหน้าอาคารเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้มีการคำนึงถึงรูปร่างและเส้นทางในการเข้าถึงลานกว้างเหล่านั้น เพราะพื้นที่ว่างนอกอาคารเกิดจากพื้นที่เหลือจากอาคารเป็นหลัก (Boults & Sullivan, 2010, p. 29) ลานกว้างในยุคนี้จึงมักเป็นรูปร่างไม่แน่นอน (irregular shape)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองในยุโรปที่มีการวางผังเมืองแบบยุคกลาง เช่น กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี และเมืองมิลาน ประเทศอิตาลี รวมถึงกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ที่มีการวางผังเมืองแบบยุคกลางก่อนได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์ ทรงโปรดการเปลี่ยนมุมมองของเส้นทางในเมือง แต่ทรงไม่โปรดความแออัดของอาคารในเมืองเท่าใดนัก

2.1.2 ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance)

ภาพที่ 2 ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองกรุงโรม ประเทศอิตาลี โดยการตัดถนนเชื่อมระหว่างวิหาร
ที่มา สืบค้นจาก <https://www.recivilization.net/>

ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ เกิดขึ้นระหว่างศตวรรษที่ 14 – 17 ภายหลังกยุคกลาง ในช่วงเวลานี้ศาสนจักรเริ่มเสื่อมอำนาจ ผู้คนเริ่มสนใจในวิทยาการใหม่ๆ และนำรูปแบบของงานศิลปะและสถาปัตยกรรมของกรีกและโรมันกลับมาใช้ในการออกแบบ ที่เริ่มคำนึงถึงความสวยงามมากขึ้น เนื่องจากไม่ได้มีศึกสงครามมากเท่ากับยุคก่อน รูปแบบการวางผังเมืองเริ่มใส่ใจในการมีเส้นทางสัญจรหลัก (main circulation) (Boults & Sullivan, 2010, p. 75-126) อย่างไรก็ตาม ผังเมืองโดยรวมจะไม่ได้แตกต่างกับเมืองยุคกลางมากนัก เนื่องจากยุคนี้เป็นกาเปลี่ยนแปลงการสร้างอาคารมากกว่าการวางผังเมือง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองที่รูปแบบสถาปัตยกรรมยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ เช่น เมืองวาติกัน และเมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี ทรงประทับใจความงามของศิลปะ (ภาพวาดและปูนปั้น) และสถาปัตยกรรมอย่างมาก ทรงปรารถนาว่าศิลปะของเมืองเหล่านั้นงดงามเป็นอย่างมาก และทรงประพาสสวนโบโบลี (Boboli) ในเมืองฟลอเรนซ์ เป็นสวนในยุคนี้ที่ใช้วิทยาการในการปลูกต้นไม้บนคันดินหลายระดับ

ลานกว้างของเมืองในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการได้รับการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก จากเดิมในสมัยยุคกลาง ลานกว้างในเมืองจะมีรูปร่างไม่แน่นอน (Irregular shape) เพราะเป็นพื้นที่ที่เหลือจากอาคารต่างๆ ที่รายล้อม ให้เป็นลานกว้างที่รูปร่างเป็นเรขาคณิต (Geometric shape) มากขึ้น ด้วยการปรับอาคารที่รายล้อมลานกว้างบางส่วน หรือใช้การลงตาด้วยลายพื้นของลานกว้าง ตัวอย่างของ

ลานกว้างที่สร้างตั้งแต่ในสมัยยุคกลาง และได้รับการเปลี่ยนแปลงในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการที่ พระบาทสมเด็จพระจูลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสนั้น ได้แก่ลานกว้าง เดล ดูโอโม (Piazza del Duomo) เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี ที่ได้รับการสร้างลายตารางสี่เหลี่ยมที่พื้น ส่งผลให้ผู้ที่ใช้ลาน กว้าง “รู้สึก” ว่าลานกว้างมีรูปร่างเรขาคณิตมากขึ้น

2.1.3 แนวความคิดสวนประดิษฐ์ (Formal Garden)

สวนประดิษฐ์ คือสวนที่จัดขึ้นเพื่อแสดงถึงอำนาจของมนุษย์ที่มีเหนือกว่าธรรมชาติ มี แนวความคิดนี้ตั้งแต่สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ แต่ได้รับความนิยมสูงในยุคบาโรคและโรโคโค ที่ให้ ความสำคัญกับการออกแบบสวนเทียบเท่ากับอาคาร เนื่องจากสวนนั้นเป็นสิ่งที่มองเห็นจากภายนอก ไว้แสดงความมั่งคั่งของเจ้าของได้ การวางผังมักมีการสร้าง “แกน” ของพื้นที่ (Braunfels, 1988, p. 253-259) เน้นการมองวิสัยทัศน์สุดลูกหูลูกตา หรือการใช้วิถีทัศน์ (vista) เพื่อแสดงถึงความอลังการ ของสถานที่ มีการตัดแต่งพืชพรรณในพื้นที่ทั้งหมดให้เป็นรูปทรงเรขาคณิต และใช้ไม้พุ่มตัดแต่ง (Paterre) จำนวนมาก

สวนประดิษฐ์ที่พระบาทสมเด็จพระจูลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส ได้แก่ สวนใน พระราชวังแวร์ซายส์ (Versailles) ประเทศฝรั่งเศส และสวนในพระราชเชินบรุน (Schonbrunn) กรุง เวียนนา ประเทศออสเตรีย ซึ่งแม้ว่าพระองค์จะทรงถูกพระทัยกับสวนเหล่านี้ และทรงปรารถนาว่าสวนมี ความสวยงามมาก แต่พระองค์ก็ไม่ได้นำมาปรับใช้กับสวนในบางกอกแต่อย่างใด

2.1.4 แนวความคิดสวนที่มีการออกแบบความงามตามรูปภาพ (Picturesque)

แนวความคิดสวนที่มีการออกแบบความงามตามรูปภาพ หรือที่เรียกว่า Picturesque นั้น เป็นแนวความคิดในการจัดสวนให้ดู “เสมือน” ธรรมชาติ เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 โดยเริ่ม จากนายวิลเลียม เคนท์ (William Kent) เสนอความคิดว่า ที่จริงแล้ว เราสามารถมองความเป็น “ธรรมชาติ” ทั้งหมดเป็นสวนได้ (Lasdun, 1991, p. 105) เป็นการฉีกกฎเกณฑ์การออกแบบสวนใน ยุคสมัยดังกล่าว ที่มองสวนเป็นเพียงพื้นที่ปลูกต้นไม้ที่ถูกปิดล้อม (enclosed space) โดยคำว่า picturesque นั้นเป็นการเปรียบเปรยการจัดภูมิทัศน์ให้มีความสวยงามดั่งภาพวาด (Hunt, 2002, p.8-13)

ธรรมชาติในภาพวาดนั้นมักจะ “สมบูรณ์แบบ” กว่าความเป็นจริงเสมอ การออกแบบสวนจึง เน้นการตัดแต่งทรงพุ่มไม้ต้น ถอนไม้พุ่ม และเกลี้ยไม้คลุมดินให้มีรูปแบบราบเรียบที่สุด เส้นทางสัญจร ในสวนประเภทนี้จะ เป็น “วงล้อม” (loop) คดเคี้ยวไปมา เพื่อให้สามารถเปลี่ยนมุมมองให้มากที่สุด ในการวางองค์ประกอบมักมีการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น อาคาร ศาลา หรืออนุสาวรีย์ไว้เป็นจุด ปลายตา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จประพาสสวนที่มีรูปแบบการวางผังที่มีแนวความคิดเสมือนธรรมชาติ ได้แก่ สวนบัวเดอบูลอยน์ (Bois de Boulogne) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และสวนริชมอนด์ (Richmond Park) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

เขาดินวนา พระราชอุทยานในวังสวนดุสิต มีการออกแบบและการวางองค์ประกอบภายใต้แนวความคิดนี้ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภถึงคำว่า “เปอสเปกตีป” หลายครั้งในพระราชหัตถเลขาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างงานภูมิทัศน์เมืองถึงเจ้าพระยายมราช

ภาพที่ 3 ภาพเขียนเปรียบเทียบระหว่างทัศนียภาพตามธรรมชาติ (ซ้าย) และทัศนียภาพที่มีความงามตามรูปภาพ (ขวา)

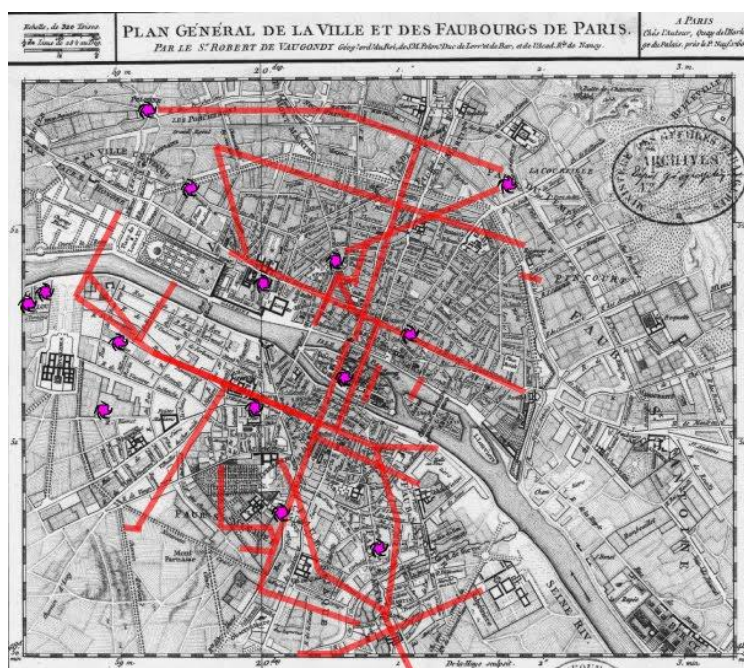
ที่มา ภาพประกอบจากบทกวี The Landscape, a Didactic Poem โดยนายริชาร์ด เพย์น ไนท์ (Richard Payne Knight) ค.ศ.1794 (พ.ศ.2337) (Vercelloni, 1990, p. 129)

2.1.5 การปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองปารีส (Paris City Beautification)

การปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองปารีส คือการปรับผังเมืองของกรุงปารีส เมืองหลวงของประเทศฝรั่งเศสในช่วงปี ค.ศ.1853 – 1927 (พ.ศ.2396 - 2470) ในรัชสมัยของพระเจ้านโปเลียนที่ 3 (Louis-Napoléon Bonaparte) พระองค์ทรงทำการว่าจ้างบารอนจอร์จ-อูเจน เฮาส์แมน (Georges-Eugène Haussmann) เป็นผู้ดูแลโครงการออกแบบ เพื่อแก้ปัญหาด้านสาธารณสุข ประโยชน์ทางการทหาร และความสวยงามเป็นระเบียบของภูมิทัศน์เมือง

กรุงปารีสในช่วงก่อนการปรับปรุงภูมิทัศน์มีการวางผังเมืองแบบเมืองในยุคกลาง ซึ่งการวางอาคารแบบหนาแน่นเพื่อป้องกันข้าศึกในสมัยยุคกลางนั้น ส่งผลให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น โรคระบาด และอาชญากรรมภายในเมือง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ทำให้เกิดแนวคิดการเปลี่ยนแปลงผังเมืองของกรุงปารีสครั้งใหญ่ (Braunfels, 1988, p.307) โดยการกำหนดเส้นทางจากประตูเมืองเก่าจนถึงพระราชวัง ทำการเวนคืนพื้นที่เส้นทางตัดผ่าน และทุบอาคารที่อยู่ขวางเส้นทางทิ้งทั้งหมด จากนั้นจึงสร้างถนนหลักของเมืองตามเส้นทางที่กำหนดไว้ ตัดแกนเพิ่มจากเส้นทางหลัก และสร้างอาคารหลัก

ของเมือง หรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นจุดเด่น (landmark) ที่จุดปลายตาของแต่ละแกน (Mosser & Teysot, 1991)

ภาพที่ 4 ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองปารีส เส้นสีแดงแสดงถึงถนนใหม่ที่
บารอนเฮาส์แมนตัดขึ้นในเมือง

ที่มา ดัดแปลงจากผังเมืองปารีสปี ค.ศ.1855 สืบค้นจาก <http://www.arthistoryarchive.com>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองปารีสในการเสด็จประพาสยุโรปทั้ง 2 ครั้ง ทรงมีพระราชปรารภต่อการวางผังเมืองของกรุงปารีสว่าเป็น “เมืองที่สวยงามที่สุดในยุโรป” ทรงให้พระราชดำริส่วนพระองค์ว่างานภูมิทัศน์เมืองที่สร้างขึ้นในช่วงปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองปารีส ได้แก่ถนนชองม์ เอลิเซส์ (Avenue des Champs-Élysées) นั้นมีความสวยงามเป็นที่สุดไม่มีใครสู้ และการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองด้วยการสร้างถนนตัดตรงเป็นแกนยาวนี้ส่งผลให้ลานกว้างคองคอร์ด (Place de la Concorde) นั้นกลายเป็นลานกว้างที่เชื่อมต่อกับถนนสำคัญของเมืองจำนวนมาก และมีจุดปลายตาเป็นอาคารสำคัญของกรุงปารีสเกือบทั้งหมด

2.2 การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

งานวิจัยชิ้นนี้ทำการวิเคราะห์หัตถิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองยุโรป ที่มีผลต่อภูมิทัศน์เมืองบางกอก โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์จากการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจุดเริ่มต้น จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเอกสารเกี่ยวข้อ ได้แก่

พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ระหว่างการเสด็จพระราชดำเนิน และจดหมายเหตุของผู้ร่วมเดินทาง ทั้งหมดอย่างละเอียด โดยศึกษาในประเด็นด้านจุดประสงค์ของการเสด็จราชดำเนิน ประเทศและ ระยะเวลาที่เสด็จประทับ รายชื่องานภูมิทัศน์เมืองที่พระองค์เสด็จประพาสหรือทอดพระเนตรและ พระราชดำริที่ทรงมีต่องานภูมิทัศน์เมืองนั้นๆ เพื่อนำรายชื่อดังกล่าวมาวิเคราะห์หรือตีพิมพ์ที่มีต่องานภูมิ ทัศน์เมืองบางกอก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปทั้งหมด 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 ใน ปี ร.ศ.116 (พ.ศ.2440) และครั้งที่ 2 ในปี ร.ศ. 126 (พ.ศ.2450) การเสด็จประพาสทั้งสองครั้งมี จุดประสงค์และรายละเอียดการเสด็จราชดำเนินที่ต่างกัน ผู้วิจัยได้ทำการสรุปจุดประสงค์ในการเสด็จ ประพาส ช่วงเวลาและประเทศที่เสด็จประพาส และรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่มีหลักฐานเป็น รายลักษณ์อักษรว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทั้งหมด 26 แห่ง¹ แบ่ง ตามประเภทงานภูมิทัศน์เมืองภายใต้ขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

2.2.1 การเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ร.ศ.116 (พ.ศ.2440)

ในช่วงตอนต้นของรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมือง ต่างๆในทวีปเอเชีย ที่ตกเป็นอาณานิคมยุโรป อาทิ อินเดีย สิงคโปร์ ซวา และปัตตาเวีย ทั้งหมด 3 ครั้ง เพื่อศึกษาวิทยาการยุโรปที่ปรากฏในเมืองเหล่านั้นและนำมาปรับใช้กับสยามประเทศ แต่ในเวลา ต่อมา ได้มีมูลเหตุสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินใจเสด็จ ประพาสยุโรป คือวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ.2436) อันเป็นความขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐฝรั่งเศส และราชอาณาจักรสยาม ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสยามประเทศเป็นอย่างมาก เหตุการณ์ครั้ง นี้ส่งผลให้ พระองค์จำเป็นต้องเสด็จไปยังทวีปยุโรปให้นานาอารยประเทศได้รู้จักกับสยามโดยตรง และเพื่อแสดงให้เห็นว่าสยามนั้นไม่ใช่ประเทศล้าหลังหรือป่าเถื่อน และเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี ป้องกันไม่ให้สยามตกไปเป็นเมืองขึ้นของชาติใด ดังที่พระองค์ทรงปรารถนาในพระราชหัตถเลขาถึง สมเด็จพระเจ้าพระยามรชาธิราชไว้ว่า

“เห็นว่าจะได้ผลดี ถึงจะปรากฏไปในคนต่างประเทศ ก็เป็นการแสดงความมั่นคง ของเมืองไทยถือว่าราษฎรยินดีในทางการปกครอง ไม่ดั้นรนเดือดร้อนเหมือนเจอร์เกี เเปอร์เซีย เป็นต้น เป็นการทำให้ศัตรูเราท้อใจว่าความคิดอันนี้เกิดขึ้นด้วยความปรารถนา จะสำแดง

¹ ในการเสด็จประพาสครั้งที่ 1 จำนวน 11 แห่ง และเสด็จประพาสครั้งที่ 2 จำนวน 15 แห่ง ในกรณีงานภูมิทัศน์เมืองที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทั้ง 2 ครั้ง จะกล่าวถึงเพียงครั้งเดียวเพื่อป้องกันการสับสน

ความมั่นคงแห่งพระราชอาณาจักร จะพากันเข้าใจเสียว่า เป็นเปอเซอเนตแอกแกราสติส เมนต์”²

การเสด็จประพาสเริ่มตั้งแต่วันที่ 7 เมษายน จนถึงวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2440 ใช้เวลาทั้งหมด 253 วัน พร้อมด้วยพระโอรสที่เจริญพระชนมายุแล้วหลายพระองค์ โดยระหว่างการเสด็จประพาสโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสประเทศในทวีปยุโรปทั้งหมด 10 ประเทศ ได้แก่ อิตาลี ออสเตรีย สวิตเซอร์แลนด์ ฝรั่งเศส เบลเยียม ฮอลแลนด์ อังกฤษ เยอรมนี รัสเซีย สวีเดน เดนมาร์ก สเปน และโปรตุเกส โดยมีระยะเวลาการเสด็จประทับในแต่ละประเทศไม่ต่างกันมากนัก (ประมาณ 7 – 23 วัน)

การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้เป็นทางการและมุ่งเน้นการเสด็จเยี่ยมพระมหากษัตริย์ และเจ้าเมืองต่างๆ ในทวีปยุโรป ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้สองมหามิตรที่สำคัญแก่สยาม คือประเทศรัสเซีย จากการเข้าเฝ้าพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 และ ประเทศเยอรมนี จากการเข้าเฝ้าพระเจ้าไกเซอร์ วิลเฮล์ม หรือวิลเลียมที่ 2 แห่งปรัสเซีย (เป็นแคว้นหนึ่งในประเทศเยอรมนี ปัจจุบันคือพื้นที่ของกรุงเบอร์ลิน) ซึ่งเป็นชาติมหาอำนาจของยุโรปในขณะนั้น พระองค์ทรงฉายพระบรมฉายาลักษณ์คู่กับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ลงในนิตยสาร Le petit Journal (ไกรฤกษ์ นานา, 2549, น. 20) เป็นการแสดงออกทางสัญลักษณ์ว่าสยามนั้นอยู่ในฐานะเท่าเทียมกับชาติยุโรป

ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีเป็นหลัก ซึ่งในเนื้อหาในพระราชหัตถเลขาจะทรงปรารภถึงเหตุการณ์ที่สำคัญต่อสยามประเทศ และมีพระยาศรีสหเทพ เป็นผู้บันทึกจดหมายเหตุแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการเสด็จประพาส

เนื่องจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกนั้นเป็นการเสด็จพระราชดำเนินอย่างเป็นทางการเนื้อหาของพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็นการอธิบายเหตุการณ์และบุคคลต่างๆ เป็นหลัก ยังไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับรายละเอียดภูมิทัศน์เมือง

² พระราชหัตถเลขาประจำวันที่ 28 สิงหาคม ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) ทรงปรารภย้อนหลังถึงการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440 (สุชาติ คาคทมา, งานภูมิสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5., 2449: 19).

ภาพที่ 5 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายร่วมกับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 แห่งประเทศรัสเซีย ในนิตยสาร Le petit Journal ที่มา คัดลอกสำเนาจากหนังสือ “การเมืองนอกพงศาวดาร เบื้องหลังการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ไกรฤกษ์ นานา หน้าที่ 63

ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองเฉพาะที่มีหลักฐานเป็นรายลักษณะอักษรว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทั้งหมดในปี พ.ศ. 2440 พร้อมกับวันที่เสด็จประพาส คำอธิบายงานภูมิทัศน์เมืองโดยสังเขปที่พระยาศรีสหเทพได้บันทึกในจดหมายเหตุ และลักษณะทางกายภาพในปัจจุบัน (ในกรณีที่งานภูมิทัศน์เมืองแห่งนั้นได้รับการเปลี่ยนแปลงในภายหลัง) แบ่งตามประเภทของงานภูมิทัศน์เมืองที่เป็นขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

สวน

วันที่ 12 มิถุนายน เสด็จประพาสสวนโบโบลี (Boboli Garden) เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี เป็นสวนประดิษฐ์ (Formal Garden) ที่สร้างขึ้นบนพื้นที่ลาดชัน มีองค์ประกอบหลักเป็นกำแพงกันดินและไม่ตัดตกแต่ง (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 189)

วันที่ 24 กรกฎาคม เสด็จประพาสวโนทยานฟรีเดนส์บวร์ก (Friedensburg) กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก เป็นสวนป่าในภูมิภาคประเทศลาดชัน มีองค์ประกอบหลักเป็นไม้ต้นขนาดใหญ่ ได้แก่ ต้นบีชและต้นโอ๊ค (พระยาศรีสหเทพ, 2440, p. 304)

วันที่ 1 สิงหาคม เสด็จประพาสสวนคิว (Kew's Garden) และสวนริชมอนด์ (Richmond Park) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เป็นสวนพฤกษศาสตร์และพระราชอุทยานสวนป่า ตามลำดับ (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 320)

วันที่ 23 สิงหาคม เสด็จประพาสสวนคัวร์ (Curpark) เมืองวิสบาเดน ประเทศเยอรมนี เป็นสวนสำหรับแช่น้ำร้อนเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วย มีประชาชนเข้าไปใช้พื้นที่สวนเพื่อการผ่อนคลายจำนวนมาก (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 360)

ถนน

วันที่ 11 กันยายน เสด็จประพาสถนนชองม์ เอลิเซส์ (Champs-Élysées) ถนนหลักของกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส (พระยาศรีสหเทพ, 2440, p. 419)

ลานกว้าง

วันที่ 4 มิถุนายน เสด็จประพาสลานกว้างเทรวิ (Piazza di Trevi) กรุงโรม ประเทศอิตาลี มีองค์ประกอบหลักเป็นน้ำพุเทรวิ (Fontana di Trevi) น้ำพุขนาดใหญ่ประดับด้วยรูปปั้นจำนวนมาก และมีฉากหลัง คือปราสาทโปลี (Palazzo Poli) เป็นอาคารสูงตั้งอยู่ติดกับน้ำพุ (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 164)

วันที่ 6 มิถุนายน เสด็จประพาสลานกว้างอินดิเพ็นเด็นซา (Piazza dell'Indipendenza) เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี เป็นลานกว้างพื้นลาดแข็งกลางเมือง รายล้อมด้วยอาคารเดี่ยว ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส มีเพียงต้นไม้ให้ร่มเงาเป็นองค์ประกอบ ยังไม่มีการสร้างอนุสาวรีย์ใดๆ (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 175)

วันที่ 2 กรกฎาคม เสด็จประพาสลานกว้างมอกาตอฟ (Mokatov) กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศรัสเซีย (เมืองหลวงของของประเทศไทยในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส ก่อนเปลี่ยนเป็นกรุงมอสโก) เป็นลานกว้างนอกพระมหาราชวังที่ใช้ในการฝึกซ้อมทหารและจัดแสดงนิทรรศการต่างๆ ในรัชสมัยของพระเจ้าซาร์ นิโคลัสที่ 2 (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 240)

วันที่ 22 สิงหาคม เสด็จประพาสลานกว้างฮอยท์มาคพล์ (Heutmarktplatz) เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี เป็นลานกว้างกลางเมือง รายล้อมด้วยอาคารสูง มีองค์ประกอบหลักเป็นอนุสาวรีย์

พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 3 ทรงม้า และมืองค์ประกอบรองเป็นน้ำพุขนาดข้างซ้าย-ขวา (พระยา
ศรีสหเทพ, 2440, น. 355)

วันที่ 28 สิงหาคม เสด็จประพาสลานกว้างเทมเปลฮอฟ (Tempelhof) กรุงเบอร์ลิน ประเทศ
เยอรมนี เป็นทุ่งฝึกซ้อมยานพาหนะและแสงยานุภาพทางทหารของประเทศเยอรมนี พื้นที่แห่งนี้ครั้ง
หนึ่งเคยทำหน้าที่เป็นสนามบินประจำกรุงเบอร์ลิน (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 375)

วันที่ 26 พฤศจิกายน เสด็จประพาสลานกว้างเดล ดูโอโม (Piazza del Duomo) ด้านหน้า
โบสถ์ดูโอโม กิอาน กะเลียโซ วิสกอนตี เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี ทรงปรารภถึงความงามของโบสถ์
และองค์ประกอบหลักของลานกว้าง ได้แก่ อนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2 ทรงม้า
(พระยาศรีสหเทพ, 2440)

ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรมหนังสือเรื่องนี้ เพื่อรวบรวมรายชื่อภูมิภาคเมืองยุโรปที่อยู่
ภายใต้ขอบเขตการวิจัย และเพื่อรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอิทธิพลยุโรปที่มีต่องาน
ภูมิภาคเมืองบางกอกในขณะนั้น

2.2.1.1 **จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ.116 พระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิริยศิริ) ; 2540**
,องค์การค้ำของคุรุสภาพิมพ์เผยแพร่ ในโอกาสฉลองครบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมจดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ของพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นการบันทึกรายละเอียดการเสด็จประพาสที่ละเอียดในระดับวันต่อ
วัน ผู้วิจัยได้ใช้หนังสือเล่มนี้ในการรวบรวมรายชื่องานภูมิภาคเมืองยุโรปที่อยู่ภายใต้ขอบเขตการวิจัย
อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มนี้ ไม่ได้มีพระราชดำริเกี่ยวกับงานภูมิภาคเมืองแต่ละแห่งจาก
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรง

2.2.1.2 พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวมพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ถึงสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี
พระอรรคราชเทวี ผู้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้น เนื้อหาพระราชหัตถเลขาส่วนใหญ่
เป็นการปรารภถึงพระชายา พระโอรสและพระธิดาที่ประทับอยู่ที่บางกอก และกิจธุระที่บางกอก
เป็นส่วนใหญ่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเล่าถึงเหตุการณ์ที่ยุโรปเป็นเชิงบุคคล
ยังไม่ได้มีพระราชปรารภถึงงานภูมิภาคเมืองแต่อย่างใด

2.2.1.3 ชุมนับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวง ; 2550, ยุวดี ศิริ

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงการจัดสร้างชุมนับเสด็จพระเกียรติของกระทรวงต่างๆ ทั้งหมด 10 ชุมนับ เพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสกลับจากยุโรปในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2450 โดยในบรรดาชุมนับเสด็จทั้งหมดนั้น มีชุมนับที่มีรูปแบบการออกแบบเป็นแบบตะวันตก ที่สันนิษฐานว่าอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากยุโรป 3 ชุมนับ ได้แก่ ชุมนับกระทรวงมหาดไทย ชุมนับกระทรวงพระคลัง และชุมนับกระทรวงโยธาธิการ โดยชุมนับกระทรวงโยธาธิการ ที่เป็นรูปพระพหลหัทธทรง กวาง ตั้งอยู่บริเวณจุดตัดระหว่างถนนราชดำเนินนอกและถนนดวงตะวันนั้น ได้รับการสันนิษฐานว่า อาจจะเป็นต้นแบบของอนุสาวรีย์องค์ประกอบหลัก ตำแหน่งที่ตั้ง และฉากหลังของลานพระบรมรูปทรงม้าในปัจจุบัน

2.2.1.4 การเมือง “นอกพงศาวดาร” รัชกาลที่ 5 เบื้องหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเสด็จประพาสยุโรป ; 2549, ไกรฤกษ์ นานา

หนังสือเรื่องนี้เล่าถึงเหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตัดสินพระทัยที่จะเสด็จประพาสยุโรป เพื่อให้หนานาอารยประเทศในทวีปยุโรปได้รู้จักกับสยาม ชัดกับคำค้านจากข้าราชการบริพารที่เกรงว่าจะเป็นอันตรายแก่พระองค์ มีการกล่าวถึงอิทธิพลของชาติยุโรปที่มีต่อบางกอกในด้านต่างๆ เช่นด้านกฎหมาย เศรษฐกิจ การเมือง และความมั่นคงของชาติ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาและเข้าใจถึงเหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตัดสินพระทัยที่จะโปรดเกล้าฯ ให้สร้างงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกให้มีลักษณะทางกายภาพคล้ายกับงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปมากขึ้น

2.2.2 การเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ร.ศ.126 (พ.ศ.2450)

ในการประพาสครั้งที่ 2 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีจุดประสงค์ในการรักษาพระองค์ ทรงปรารถนาตั้งแต่ช่วงปี ร.ศ.125 (พ.ศ.2449) ว่าทรงมีพระอาการประชวรมาสักพัก แพทย์ชาวต่างชาติประจำพระองค์ลงความเห็นว่าการที่ทรงประทับอยู่ในสยามที่อากาศเปลี่ยนแปลงบ่อย ทำให้พระอาการไม่ดีขึ้น ควรแปรพระราชฐานไปยังประเทศที่มีภูมิอากาศเหมาะแก่การรักษาพระวรกาย ซึ่งประเทศเหล่านั้นมีอยู่แต่ในทวีปยุโรป (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2505, น. 20) และนอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงมีพระราชประสงค์หลักในการเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาอารยประเทศอีกต่อไป ดังที่ทรงปรารถนากับเจ้าพระยาดำรงราชานุภาพในพระราชหัตถเลขาฉบับวันที่ ไว้ว่า

“การที่มาครั้งนี้ เปนความคิดถูก เชื่อว่ากลับไป คงจะได้ทำไรส่วนความสุขกายไปบ้านเปนอันมาก เพราะคิดเห็นเสียว่า เมืองเรานั้นแลในสายตาฝรั่งอยู่มากนัก เพราะยังไม่

บริบูรณ์มั่นคงจริง จะทำสิ่งใดไป มันไม่ช่วยให้เมืองเรามั่นคงอย่างไรได้”³ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2505, น. 27)

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การค้าอาณานิคมของชาติยุโรปก็ยังไม่คลี่คลาย แม้ว่าอังกฤษกับฝรั่งเศสจะเซ็นสัญญาลับให้สยามเป็นเมืองกันชนในขณะนั้น พระองค์จึงเสด็จพระราชดำเนินไปยังกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เพื่อทรงลงพระนามเป็นสัตยบันในสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2450 เพื่อขอแลกเปลี่ยนดินแดนตราดและจันทบุรีกลับมา โดยการแลกกับเมืองเขมร ได้แก่ เมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ และนอกจากการประกอบกิจการดังกล่าวในเมืองปารีสแล้ว พระองค์ยังทรงมีพระราชกรณียกิจจ้ำม่ำขึ้นรูปปั้นพระบรมรูปทรงม้าด้วยพระองค์เอง

การเสด็จประพาสเริ่มตั้งแต่วันที่ 27 มีนาคม จนถึงวันที่ 17 ธันวาคม ใช้เวลาทั้งหมด 225 วัน พระราชดำเนินด้วยเรือพระที่นั่งจักรีถึงประเทศสิงคโปร์ และต่อด้วยเรือพระที่นั่งเช่าหลายลำ โดยเสด็จพระราชดำเนินประเทศในทวีปยุโรปทั้งหมด 10 ประเทศ ได้แก่ อิตาลี สวิตเซอร์แลนด์ เยอรมนี ฝรั่งเศส อังกฤษ เบลเยียม ฮังการี เดนมาร์ก นอร์เวย์ และมอลตา แม้ว่าเส้นทางประพาสจะมีการเสด็จพระราชดำเนินไปยังประเทศใหม่ที่ต่างจากการเสด็จคราวก่อน แต่พระองค์ก็เสด็จประทับที่กรุงบาเดน บาเดน และกรุงบาดฮอมบวร์ก ประเทศเยอรมนี และกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสเป็นหลัก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบันทึกรายละเอียดในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งที่ 2 อย่างละเอียดผ่านทางพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี พระราชธิดา และทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเจ้าพระยายมราช ผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกรมโยธาธิการ ณ ช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อติดต่อธุระในด้านงานปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอก

³ พระราชหัตถเลขาประจำวันที่ 5 พฤษภาคม ร.ศ.126 (พ.ศ.2450)

ภาพที่ 6 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเปิดบ่อน้ำ
จุฬาลงกรณ์ ที่กรุง บาดฮอมบวร์ก (Bad Homburg) ประเทศเยอรมนี
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสทั้งหมดในปี พ.ศ.2450 ระบุวันที่เสด็จประพาส คำอธิบายงานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภพระราชดำริของพระองค์เองลงในพระราชหัตถเลขา และลักษณะทางกายภาพในปัจจุบัน (ในกรณีที่งานภูมิทัศน์เมืองแห่งนั้นได้รับการเปลี่ยนแปลงในภายหลัง) แบ่งตามประเภทของงานภูมิทัศน์เมืองที่เป็นขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

สวน

วันที่ 28 เมษายน เสด็จประพาสสวนโนวิลลาโนเบล (Villa Nobel) เมืองซันเรโม ประเทศอิตาลี เป็นสวนภายนอกคฤหาสน์โนเบล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับที่คฤหาสน์แห่งนี้ ทรงบรรยายถึงสวนนอกอาคารไว้ว่ามีความสวยงาม เนื่องจากมีการปลูกต้นไม้ที่หลากหลายและการเล่นสีของไม้ดอก มีองค์ประกอบสำหรับนั่งเล่นจำนวนมาก เช่น ศาลา และม้านั่ง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 203-204)

วันที่ 21 พฤษภาคม เสด็จประพาสสวนป่าบริเวณโฮเทลซาวอย (Hotel Savoy) เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี มีเส้นทางสัญจรแยกกันระหว่างทางรถและทางเดินเท้า เป็นสวนป่าที่ปล่อยให้ไม้คลุมดินขึ้นสูง แตกต่างจากสวนในยุโรปทั่วไปที่มักตัดแต่งไม้คลุมดิน แม้ว่าผู้ติดตามในการเสด็จประพาสหลายคนต้องการให้สวนดุสิตมีการปลูกต้นไม้ตามสวนแห่งนี้ แต่พระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าทรงปรารภว่าไม่เหมาะสม เนื่องจากอาจจะไม่เข้ากับเมืองบางกอกที่มีภูมิอากาศร้อนชื้น (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 275-276)

วันที่ 23 มิถุนายน เสด็จประพาสสวนควีน (Queen's Garden) ในพระราชวังวินเซอร์ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เป็นสวนที่มีการจัดนิทรรศการพันธุ์ดอกไม้ (Flower Show) ทรงปรารภว่าสวนแห่งนี้จัดนิทรรศการได้งดงามที่สุดในบรรดาสวนที่พระองค์เสด็จทอดพระเนตร (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 450-451)

วันที่ 5 สิงหาคม เสด็จประพาสสวนสัตว์กรุงเบอร์ลิน (Zoologischer Garten Berlin) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี พระองค์ทรงเปรียบเทียบการวางผังสวนสัตว์แห่งนี้ว่าเปรียบเสมือนพื้นที่นิทรรศการแบ่งส่วนเลี้ยงสัตว์ ต่างจากสวนสัตว์เมืองแฟรงก์เฟิร์ต (Zoologischer Garten Frankfurt) ที่ปล่อยให้สัตว์บางชนิดออกมาหากินเองตามธรรมชาติในลานกว้างและบ่อน้ำที่จัดไว้ให้ และกันรั้วผู้ชมที่ระยะให้พอสังเกตฝูงสัตว์ได้ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 232-233)

วันที่ 10 ตุลาคม เสด็จประพาสสวนลา ฟาโวริตา (Parco della Favorita) เกาะชิซิลี (เมืองปาเลร์โมในปัจจุบัน) ประเทศอิตาลี เป็นสวนป่าที่เปิดให้สาธารณชนเข้าใช้ พระองค์ทรงปรารภถึงการดูแลสวนที่ไม่ดี ปล่อยให้ไม้ต้นสูงล้มตายจำนวนมาก และทรงปรารภถึง “แก่งเงิน” อันเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสวน ทรงสังเกตว่าสวนยุโรปหลายแห่งมักมีแก่งเงินประดับ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 181-182)

วันที่ 5 สิงหาคม เสด็จประพาสสวนพระราชวังชลอสเรสซิเดนซ์ (Schlossresidenz Garten) เมืองเฮสส์เซล ประเทศเยอรมนี เป็นสวนของพระราชวังที่ใช้วิธีถางพื้นที่กลางป่าให้เป็นลานกว้าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกพระทัยองค์ประกอบของสวนหลายอย่าง เช่นน้ำพุที่สูงถึง 15 วา และเรือนกระจกใช้เพาะพันธุ์พืช ทรงปรารภว่าถูกพระทัยความสะอาดและเทคโนโลยีของสวนแห่งนี้อย่างมาก (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 253)

วันที่ 15 สิงหาคม เสด็จประพาสสวนบัวเดอบูลอยน์ (Bois du Bologne) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นสวนป่าสาธารณะในกรุงปารีสฝั่งตะวันตก พระบาทสมเด็จพระทรงปรารภว่าพื้นที่สวนแห่งนี้มีการออกแบบและบรรยากาศเหมือนเดิมกับการเสด็จประพาสครั้งก่อน (ในพ.ศ. 2440) ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการสวนสาธารณะ เมื่อทอดพระเนตรชาวเมืองปารีสจำนวนมากใช้พื้นที่สวนแห่งนี้เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 287)

ถนน

วันที่ 23 มิถุนายน เสด็จประพาสถนนมอล (The Mall) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ระหว่างเสด็จประพาสทรงปรารภว่าทอดพระเนตรอนุสาวรีย์อนุสรณ์สถานสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย (Queen Victoria's memorial) กำลังก่อสร้าง ทรงสังเกตว่าต้นไม้ถนนในขณะนั้นยังมีทรงพุ่มไม่แผ่กว้างพอเพื่อให้ร่มเงา เนื่องจากถนนแห่งนี้เพิ่งจะเริ่มก่อสร้างขึ้นในปี ค.ศ. 1901 (พ.ศ. 2444) (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 425)

วันที่ 4 สิงหาคม เสด็จประพาสถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน(Unter den Linden) ถนนหลักของกรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ทรงโปรดถนนแห่งนี้เนื่องจากเป็นถนนที่สามารถจำได้ง่าย และทรงปรารภว่าองค์ประกอบที่จุดปลายตาของถนน ได้แก่ ลานกว้างพาไรเซอร์(Parizerplatz) และประตูชัยبرانเดินเบิร์ก (Brandenburg) เป็นสิ่งก่อสร้าง 2 ใน 3 แห่งที่พระองค์ทรงจำได้แม่นยำเมื่อกล่าวถึงกรุงเบอร์ลิน (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น.247-248)

ลานกว้าง

วันที่ 16 พฤศจิกายน เสด็จประพาสลานกว้างซอลเฟรีโน (Piazza Solfrino) เมืองตุริน ประเทศอิตาลี ทรงปรารภว่าทรงประทับใจในองค์ประกอบหลักของลานกว้าง ได้แก่ อนุสาวรีย์ของดยุกเฟอร์ดินานแห่งยัวร์ทรวงม้า ที่มีการออกแบบที่แปลกตา ไม่เหมือนกับอนุสาวรีย์ทรวงม้าที่อื่น (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 248)

วันที่ 20 มิถุนายน เสด็จประพาสลานกว้างคองคอร์ด (Place de la Concorde) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส มืองค์ประกอบหลักเป็นโอบิลิสก์ที่ได้จากอียิปต์ ทรงอธิบายในพระราชหัตถเลขาว่าลานกว้างแห่งนี้ว่าเปรียบเสมือนจุดศูนย์กลางของสถานที่สำคัญในกรุงปารีส ที่เมื่อยืนอยู่บนลานกว้างแห่งนี้ จะสามารถมองเห็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เป็นจุดปลายตาในทุกทิศทาง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 430)

วันที่ 8 สิงหาคม เสด็จประพาสลานกว้างชลอสสพลาตซ์ (Schlossplatz) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภว่า อนุสาวรีย์แห่งชาติของพระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 1 (National Kaiser Wilhelm Monument) อันเป็นองค์ประกอบหลักของลานกว้างชลอสสพลาตซ์นั้น มีความสวยงามไม่มีใครสู้ ปัจจุบันอนุสาวรีย์ชิ้นนี้ได้ถูกทำลายลงไปแล้ว (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 299)

วันที่ 19 สิงหาคม เสด็จประพาสลานกว้างคูร์ รอยแยล (Cour royale) เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส เป็นลานกว้างหน้าพระราชวังแวร์ซายส์ พระราชวังที่พระองค์ทรงชื่นชมในรายละเอียดในการก่อสร้างอาคาร และการออกแบบโดยใช้วิถีทัศน์ (vista) สดลูกหลูกตา ที่ส่งผลให้เกิดความรู้สึกยิ่งใหญ่และน่าเกรงขาม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จะทรงปรารถนาว่า พระราชวังแห่งนี้มีความสวยงามเป็นอย่างมาก การสร้างพระราชวังที่ยิ่งใหญ่เกินไป ไม่สามารถให้ความสุขแก่การอยู่อาศัยได้ ทรงเปรียบเทียบพระราชวังแวร์ซายส์ว่าเป็น “ปิกเชอร์แกลเลอรี” (Picture gallery) ที่ไว้สำหรับแสดงอำนาจของเจ้าของมากกว่าไว้อาศัยจริง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 311)

วันที่ 5 ตุลาคม เสด็จประพาสลานกว้างเวเนเซีย (Piazza Venezia) กรุงโรม ประเทศอิตาลี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงปรารถนาถึงอนุสาวรีย์แห่งชาติพระเจ้าวิตตอริโอ เม็มมานูเอเลที่ 2 (Altare della Patria) ที่เป็นองค์ประกอบหลักของลานกว้างแห่งนี้ ว่ากำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้างงานเหลือมากเต็มที (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 490)

รายชื่อหนังสือที่ใช้ในการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้ใช้ในการศึกษาข้อมูล และรวบรวมรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่ใช้ในการวิจัยมีดังนี้

2.2.2.1 ไกลบ้าน เล่ม 1-2 ; 2552, วิสดอม

หนังสือทั้ง 2 เล่มนี้เป็นการรวบรวมพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ กรมขุนอนุวงศ์ของเขตชัตติยนาารี พระราชธิดา จำนวน 43 ฉบับ พระราชหัตถเลขาเหล่านี้อธิบายเหตุการณ์ระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปอย่างละเอียด และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระราชดำริเกี่ยวกับสถานที่ที่เสด็จประพาสเกือบทุกแห่ง ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อความที่เป็นพระราชดำริที่พระองค์ทรงแสดงเกี่ยวกับงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่เสด็จประพาสจากหนังสือทั้งสองเล่มนี้เป็นหลัก

2.2.2.2 จดหมายเหตุพระราชดำเนียรประพาสทวีปยุโรป ครั้งที่ 2 รัตนโกสินทร์ศก 125-126 ; 2548, พันเอกหม่อมมณฑรรักษา จัดพิมพ์โดยสมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 โดยระบุช่วงเวลาของเหตุการณ์อย่างละเอียด ผู้วิจัยใช้จดหมายเหตุของพันเอกหม่อมมณฑรรักษา ในการเพิ่มรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองที่เสด็จประพาส และใช้ในการอ้างอิงวันและเวลา เนื่องจากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมักเป็นการเขียนรวมเรื่องราวในหลายวันเข้าด้วยกัน ไม่สามารถระบุวันที่ได้แน่นอน

2.3 การปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อรวบรวมรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอกที่อยู่ภายใต้ขอบเขตการวิจัย โดยศึกษาจากรายชื่อหนังสือทั้งหมด 5 เล่มดังนี้

2.3.1 วังสวนดุสิต ; 2557, บัณฑิต จุฬาสัย, พีรศรี โปวาทอง และรัชดา โชติพานิช

หนังสือเล่มนี้เป็นการเล่าถึงการก่อสร้างวังสวนดุสิต (งานภูมิทัศน์เมืองที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2441) ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1) โดยละเอียด โดยแบ่งการอธิบายเป็นในแต่ละบท เรื่องเช่น อาคารพระที่นั่ง คลอง ถนน ต้นไม้ และเฟอร์นิเจอร์ในอาคาร เป็นต้น เป็นการรวมผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพระราชอุทยานต่างๆ ในวังสวนดุสิตจากหนังสือเล่มนี้ และตัดสินใจเลือกสวนเขาดินวนามาใช้ในการวิเคราะห์ เนื่องจากเป็นสวนชนิดเดียวที่สร้างขึ้นโดยได้ขึ้นอยู่กับอาคารพระที่นั่งหรือตำหนักใดๆ

2.3.2 สำเนาพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ; 2482, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยายมราช

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมพระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ผู้ทำหน้าที่เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการในช่วงปรับปรุงราชธานีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยสามารถนำเนื้อหามาใช้อ้างอิงช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอกได้

2.3.3 ร.5 กั๊กกรุงเทพฯ ; 2530, ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์

หนังสือเล่มนี้เล่าถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่เสด็จพระราชสมภพจนถึงสิ้นรัชกาล เป็นการเล่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์โดยเรียงตามลำดับเวลา (Chronological Order) อย่างละเอียด ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการเรียงลำดับเหตุการณ์ในรัชสมัยของพระองค์จากหนังสือเล่มนี้ เพื่อนำมาเป็นเครื่องมือเปรียบเทียบว่างานภูมิทัศน์เมืองอยู่ภายใต้ขอบเขตของการวิจัยในด้านช่วงเวลาหรือไม่

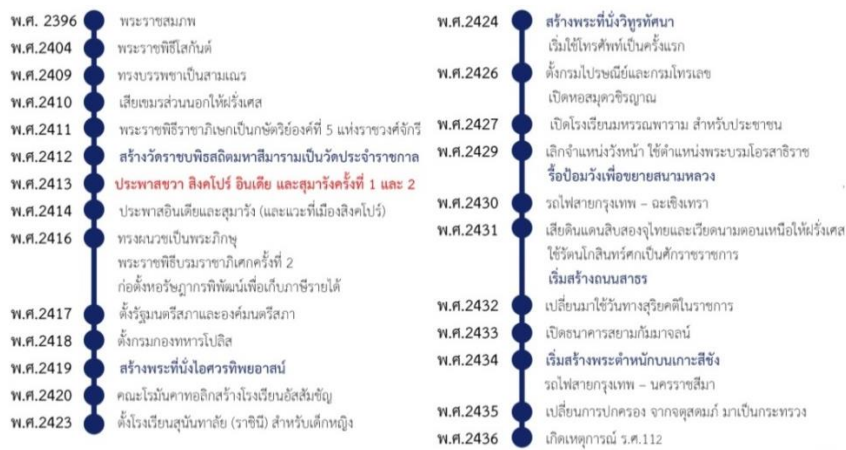
2.3.4 ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2352-2453 ด้านสังคม ; 2520, ชัย เรื่องศิลป์

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของไทยในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จนถึงสิ้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็น

การเล่าถึงสภาพของสยามและเมืองบางกอกในแต่ละช่วงทศวรรษ จึงทำให้นำข้อมูลส่วนนี้มาอ้างอิงในงานวิจัยได้

2.3.5 รัชกาลที่ 5 กับการปฏิรูปเมืองสยาม ; 2549, พลาตีย์ สิทธิชัยกิจ

หนังสือเล่มนี้เล่าถึงการปฏิรูปเมืองสยามของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านต่างๆ ซึ่งในด้านการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองบางกอกนั้น ผู้เขียนได้มีการสันนิษฐานงานรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่อาจจะเป็นต้นแบบของถนนราชดำเนิน และลานพระบรมรูปทรงม้าไว้ และผู้วิจัยได้นำรายชื่อดังกล่าวมาเทียบกับ timeline การสร้างงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกและนำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยชิ้นนี้

ภาพที่ 7 Timeline แสดงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 พ.ศ.2440

ภาพที่ 8 Timeline แสดงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440

2.4 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานภูมิทัศน์เมือง (Urban Landscape)

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเขตของการวิจัย และเลือกตัวอย่างงานภูมิทัศน์เมืองมาวิเคราะห์จาก การศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับคำจำกัดความ การแบ่งประเภท และองค์ประกอบ โดยเริ่มต้นจาก การศึกษาแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับงานภูมิทัศน์เมืองทั้งหมด และคัดเลือกแนวความคิดที่เหมาะสม ที่สุดมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์การออกแบบและองค์ประกอบของงานภูมิทัศน์เมือง มี รายละเอียดดังนี้

2.4.1 คำจำกัดความ (Definitions) ของงานภูมิทัศน์เมือง

งานภูมิทัศน์เมือง มีเนื้อหาคาบเกี่ยวระหว่างงานสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรมและการ วางผังเมือง ผู้ที่ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับงานภูมิทัศน์เมืองจึงเป็นบุคคลในหลายหลายวิชาชีพ เช่น สถาปนิก ภูมิสถาปนิก และนักวางผังเมือง โดยมีผู้ให้คำนิยามคำว่า “ภูมิทัศน์เมือง” ที่แตกต่างกันไว้ ดังนี้

นายจอห์น แพลนเนอร์รี (John A. Flannery; Urban Landscape Design) ภูมิสถาปนิกชาว อเมริกันกล่าวไว้ว่า งานภูมิทัศน์เมือง คืองานออกแบบ “ระบบพื้นที่” หนึ่งในเมืองอันมีเอกลักษณ์ที่ น่าจดจำมากที่สุดสำหรับผู้ที่มาเยี่ยมชมเยือน (John A. Flannery, 2008, p. 2)และเป็นพื้นที่ที่มีผังผัง ให้สถานที่สำคัญประจำเมืองต่างๆ เช่น พระราชวัง ศาลากลางเมือง และอนุสาวรีย์ประจำเมืองไว้ใน บริเวณใกล้เคียงกันในพื้นที่ดังกล่าว งานภูมิทัศน์เมืองมีความสำคัญต่อเมืองเป็นอย่างมาก เนื่องจาก เป็นงานที่แสดงถึงภาพลักษณ์ของเมืองนั้นๆ ที่ผู้เข้ามาดูจะให้เห็นเป็นสิ่งแรก ทำให้การออกแบบจึง ต้องนึกถึงทั้งการใช้งาน ความสวยงาม และเอกลักษณ์ของเมืองนั้นๆ

นายแพลนเนอร์รีแบ่งภูมิทัศน์เมืองออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ อาคารหลักของเมือง (Main Building) สวน (Park) ถนน (Avenue) ลานกว้าง (Plaza) งานภูมิทัศน์เมืองทั้ง 4 ประเภทนี้วางผัง ให้อยู่ด้วยกันเป็นระบบ โดยมีองค์ประกอบเป็นสิ่งก่อสร้างขนาดย่อมลงมาในงานภูมิทัศน์เมืองแต่ละ แห่ง ยกตัวอย่างเช่น ลานกว้างเป็นงานภูมิทัศน์เมืองประเภทหนึ่ง และอนุสาวรีย์ที่อยู่ในลานกว้าง นั้นจะนับว่าเป็นองค์ประกอบของลานกว้าง (John A. Flannery, 2008, p. 3)

นายกอร์ดอน คัลเลน (Gordon Cullen ;The Concise Townscape) สถาปนิกชาวอังกฤษ ผู้ศึกษางานภูมิทัศน์เมืองยุโรปจากการศึกษาเมืองที่มีอารยธรรมและชุมชนอาศัยอยู่บนเวลานาน (คำ ว่าทัศนเมืองหรือ Townscape พัฒนาขึ้นมาเป็นการศึกษาภูมิทัศน์เมืองหรือ Urban Landscape ใน ปัจจุบัน) ได้ให้ความหมายภูมิทัศน์เมือง ว่าเป็นพื้นที่นอกอาคารและสิ่งแวดล้อมตามเส้นทางทั้งหมด ที่สามารถมองเห็นและรับรู้ได้ด้วยสายตา (Cullen, 1971, p. 21)

องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองในคำจำกัดความของนายคัลเลน ไม่มีการแบ่งประเภท คือ สิ่งก่อสร้างที่อยู่ในงานภูมิทัศน์เมืองทั้งหมด ไม่จำกัดความสำคัญ ขนาดและการใช้งาน อาทิ อาคาร ทางเดิน แก้วน้ำ สะพาน ล้วนถือว่าเป็นองค์ประกอบของภูมิทัศน์เมืองทั้งหมด

นายอาชิฮารา โยชิโนบุ (Ashihara Yoshinobu) ให้ความหมายของภูมิทัศน์เมือง คือ ภาพรวมของเมืองซึ่งเกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพต่างๆซึ่งปรากฏแก่สายตา (Yoshinobu, 1983, p. 7)และก่อให้เกิดผลทางอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น

สำหรับนายโยชิโนบุ ลักษณะของภูมิทัศน์เมืองถูกกำหนดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างถนน และกลุ่มอาคาร โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่กำหนดคุณลักษณะของภูมิทัศน์เมืองในปัจจุบันสำคัญที่มีผลต่อภูมิทัศน์เมือง ได้แก่ วัสดุที่ใช้ (Materials) ขนาดสัดส่วน (Proportions) และเส้นรอบรูป (Profiles) หรือ เส้นขอบที่มองจากด้านหน้าอาคาร และด้านข้างอาคาร

คำจำกัดความของทั้ง 3 คนนั้นมีความคล้ายคลึงกันในการมองงานภูมิทัศน์เมืองว่าเป็น “ภาพรวม” ที่สามารถรับรู้ได้ด้วยสายตา แต่มีความแตกต่างในด้านรายละเอียดและองค์ประกอบ โดยแนวความคิดของนายแฟลนเนอริมองว่าสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ ล้วนเป็นงานภูมิทัศน์เมืองทั้งหมด ในขณะที่แนวความคิดของนายคัลเลนมองสิ่งก่อสร้างทั้งหมดเป็นองค์ประกอบโดยไม่คำนึงถึงขนาด ไม่จำกัดขนาดและแนวความคิดของนายโยชิโนบุมองขนาดและวัสดุเป็นองค์ประกอบแทนสิ่งก่อสร้าง

ผู้วิจัยเลือกแนวความคิดนายแฟลนเนอริมาใช้จำกัดความและกำหนดขอบเขตการวิจัย เนื่องจากแนวความคิดดังกล่าวเป็นการมองงานภูมิทัศน์ภายใต้แนวความคิดทางภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งสามารถนำมาใช้วิเคราะห์กับลักษณะทางกายภาพของงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปได้อย่างเหมาะสม เป็นแนวความคิดและกระบวนการออกแบบที่นึกถึงทั้งการใช้งานในระดับเมืองและระดับพื้นที่

2.4.2 คำจำกัดความและทฤษฎีการออกแบบของงานภูมิทัศน์เมืองประเภทต่างๆ

เนื่องจากผู้วิจัยใช้ทฤษฎีคำจำกัดความของงานภูมิทัศน์เมืองของนายแฟลนเนอริ ที่มีการระบุว่างานภูมิทัศน์เมืองมีทั้งหมด 4 ประเภท ได้แก่ อาคารหลักของเมือง สวน ถนน และลานกว้าง จึงต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมว่างานภูมิทัศน์เมืองแต่ละประเภทมีการออกแบบและองค์ประกอบอย่างไร

ผู้วิจัยได้ทำการตัดงานภูมิทัศน์เมืองประเภทอาคารหลักของเมืองออกจากขอบเขตของงานวิจัย เนื่องจากการออกแบบและองค์ประกอบของงานภูมิทัศน์เมืองประเภทดังกล่าวมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องไม่เกี่ยวกับเนื้อหาทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้จะมีการกล่าวถึงอาคารหลักของเมืองในฐานะองค์จุดปลายตาของงานภูมิทัศน์ประเภทอื่น

เนื้อหาในส่วนต่อไปนี้จะเป็นการอธิบายถึงงานภูมิทัศน์เมือง 3 ประเภทที่เหลือ ได้แก่ สวน ถนน และลานกว้าง โดยอธิบายเรียงลำดับจากคำจำกัดความ การออกแบบ และองค์ประกอบของงาน

แต่ละประเภท ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์หัตถิพลของงานภูมิทัศน์เมืองยุโรป ที่มีต่องานภูมิทัศน์เมืองเมืองบางกอก เพื่อแสดงถึงประเด็นด้านความเหมือนหรือความคล้ายคลึง ความต่าง และการนำภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาปรับใช้กับบางกอกดังนี้

2.4.2.1 สวน (Parks)

สวน หมายถึง พื้นที่ว่างนอกรอาคารที่ถูกรอกแบบเพื่อจุดประสงค์ในการพักผ่อนหย่อนใจ⁴ การเพาะปลูก และการจัดแสดง สวนสามารถประกอบด้วย องค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติ (Natural elements) หรือองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made elements) ก็ได้

สวนแบ่งได้เป็น 2 ประเภทหลักได้แก่

สวนส่วนตัว (Private parks) – สวนที่เป็นทรัพย์สินสมบัติของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล หรือ มักมีการล้อมรั้วเพื่อไม่ให้ผู้อื่นเข้าใช้ หรือเก็บค่าเข้าชมเพื่อการพาณิชย์ สวนส่วนตัวมีขนาดและการออกแบบที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าของสวน ตั้งแต่ระดับสวนบ้านขนาดเล็กจนถึงสวนพระราชวัง

สวนสาธารณะ (Public parks) – สวนที่ออกแบบและสร้างขึ้นเพื่อรองรับการใช้งานร่วมกันของผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณรอบข้าง ขนาดและการออกแบบของสวนสาธารณะนั้นจะเป็นไปตามจำนวนประชากร และจุดประสงค์ในการใช้งาน

ผู้วิจัยได้นำหลักการจากหนังสือ The History of garden design : the western tradition from the Renaissance to the present day ของ Monique Mosser ที่กล่าวถึงหลักการออกแบบ และองค์ประกอบของสวน มาใช้ในการวิเคราะห์ เปรียบเทียบ ในบทที่ 4 เรียงลำดับในประเด็นด้านการออกแบบและองค์ประกอบดังนี้

หลักการออกแบบสวน

การสัญจร (Circulation) – ระบบเส้นทางสัญจรในพื้นที่สวน เป็นตัวแปรกำหนดเวลาการใช้สวนและการออกแบบสวน

มุมมอง (View) – ทศนียภาพที่สายตาของผู้ใช้รับรู้เมื่อได้เข้าไปอยู่ในสวน

บรรยากาศ (Atmosphere) – ความรู้สึกของผู้ใช้เมื่อได้เข้าได้เข้าไปอยู่ในสวน สัมพันธ์กับภูมิอากาศ ร่มเงา อุณหภูมิ ความเป็นส่วนตัวของพื้นที่สวน

องค์ประกอบของสวน

⁴ Monique Mosser, The History of garden design : the western tradition from the Renaissance to the present day (Thames and Hudson; 1991), 97.

ต้นไม้ (Plantings) – มีหน้าที่ให้ร่มเงา เพิ่มความชุ่มชื้น และสร้างบรรยากาศน่าสบายให้กับพื้นที่ ต้นไม้ใน สวนแบ่งเป็นทั้งหมด 3 ประเภท ได้แก่ ไม้ยืนต้น(trees) ไม้พุ่ม(shrubs) และไม้คลุมดิน (groundcovers) (ในเชิงคำจำกัดความ สวนไม่จำเป็นต้องมีต้นไม้ก็ได้ แต่การรับรู้ของคนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า สวนคือพื้นที่นันทนาการที่มีต้นไม้เป็นองค์ประกอบ)

บ่อน้ำ (Pond) – จุดประสงค์หลักในการสร้างบ่อน้ำในสวนมีหลายประการ เช่น เพื่อเป็นพื้นที่เก็บน้ำไว้สำหรับใช้รดน้ำต้นไม้ เป็นพื้นที่รับน้ำให้กับสวน ปรับอุณหภูมิ และสร้างความสวยงามให้กับสวน เป็นต้น บ่อน้ำมีทั้งหมด 2 ประเภท ได้แก่ บ่อน้ำธรรมชาติ เป็นบ่อน้ำที่มีอยู่เดิม หรือบ่อน้ำที่เกิดจากการขุดดินในพื้นที่สวน และบ่อน้ำประดิษฐ์ เป็นบ่อน้ำที่เป็นส่วนประกอบของสิ่งก่อสร้าง มีการตกแต่งด้วยวัสดุแข็ง มีระบบการดูแลรักษาเป็นพิเศษ เช่น รูปปั้นน้ำพุ หรือสระน้ำที่เป็นส่วนหนึ่งของอาคาร

พื้นที่นันทนาการในสวน (Recreational area) – พื้นที่ว่างในสวนไว้สำหรับจัดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่จำกัดขนาดและวัสดุปูพื้น

เฟอร์นิเจอร์สวน (Park Furniture) – เป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ใช้สวน เช่น เก้าอี้ที่นั่ง โต๊ะรับประทานอาหาร ศาลา เสาไฟ ถังขยะ หรือเพิ่มความสวยงามให้กับสวน เช่น น้ำพุ และประติมากรรมต่างๆ เป็นต้น

2.4.2.2 ถนน (Road)

ถนน หมายถึงเส้นทางที่มนุษย์เลือกใช้ในการสัญจร ไม่ว่าจะเป็นการเดิน หรือการใช้นยานพาหนะ ในความหมายของการออกแบบภูมิทัศน์เมืองสามารถออกแบบได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ถนนใหญ่ (Avenue) และถนนรอง (Street) ความแตกต่างของถนนหลักและถนนรอง ตามหลักการออกแบบงานภูมิทัศน์เมืองนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับขนาดของถนน แต่ขึ้นอยู่กับการวางผังของถนนเหล่านั้นว่าเชื่อมต่อกับพื้นที่โดยรอบอย่างไร (Moughtin, 1999, p. 27)

ถนนหลัก (Avenue) – ถนนที่เชื่อมระหว่างงานภูมิทัศน์เมืองแต่ละแห่งเข้าไว้ด้วยกัน

ถนนรอง (Street) – ถนนที่เป็นทางสัญจรในเมือง มีหน้าที่เชื่อมต่อภายในพื้นที่เดียวกัน เช่น ถนนในส่วนที่อยู่อาศัยของเมือง หรือถนนที่เป็นเส้นทางสัญจรในสวน

ผู้วิจัยได้นำหลักการออกแบบและการใช้ชองค์ประกอบถนนจากหนังสือ Urban Design: Street and Squares ของ Cliff Moughtin มาใช้วิเคราะห์อิทธิพลของถนนยุโรปที่มีผลต่อถนนราชดำเนินในบทที่ 5 โดยจะทำการวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ เรียงลำดับดังนี้

หลักการออกแบบถนน

การเชื่อมต่อของถนน (Connection) - ถนนเป็นส่วนหนึ่งของแกนเมืองหรือโครงข่ายถนนที่เชื่อมต่อ ระหว่างเมืองหรือไม่ และมีการเชื่อมต่อกับเส้นทางสัญจรรองก็จุด การเชื่อมต่อของถนนส่งผลต่อปริมาณ การใช้งานของถนน

ความยาวของถนน (Length) - ความยาวของถนนและผลต่อการรับรู้พื้นที่ของผู้ใช้ ถนนที่ยาวเกิน 1,500 เมตร ที่ไม่มีการหักเลี้ยวหรือมีการสร้างสิ่งก่อสร้างเป็นจุดสังเกต จะทำให้ผู้ใช้รู้สึกหลงทาง ผู้วิจัยได้ใช้หลักการนี้ไว้วิเคราะห์ความยาวของถนนราชดำเนินและถนนที่สันนิษฐานว่าเป็นต้นแบบ เนื่องจากถนนในรายชื่อภูมิทัศน์เมืองที่รวบรวมไว้ทั้งหมดนั้นล้วนมีความยาวมากกว่าและเท่ากับ 1,500 เมตรทั้งสิ้น จึงควรสังเกตวิเคราะห์เทคนิคการออกแบบของถนนเหล่านี้

ความกว้างของถนน (Width) - ความสัมพันธ์ระหว่างถนนกับการใช้งานและความหนาแน่นของเมือง และการแบ่งสัดส่วนระหว่างทางเดินเท้าและทางเดินยานพาหนะ

รูปร่างของถนน (Shape) - การหักเลี้ยวหรือโค้งของถนน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนมุมมองให้ทุกครั้ง เมื่อมีการหักเลี้ยว

มาตราส่วนของถนน (Proportion) - ความสัมพันธ์ของระหว่างแกนตั้งและแกนนอนของถนน เช่น มาตรฐานระหว่างความกว้างของถนนกับความสูงของอาคารข้างเคียงหรือต้นไม้ถนน ความสัมพันธ์นี้จะส่งผลต่อบรรยากาศของถนนอย่างมาก

จุดปลายตาของถนน (Vertex Point) - ระยะไกลที่สุดที่สายตามนุษย์ปกติสามารถมองเห็นได้ คือ 1,500 เมตร⁵ ดังนั้น การออกแบบถนนที่มีความยาวมากกว่าระยะนี้ ควรจะมีจุดสังเกตเป็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ที่สามารถมองเห็นได้ชัด

องค์ประกอบของถนน

ต้นไม้ถนน - ต้นไม้ทุกประเภท ได้แก่ ไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม และไม้คลุมดินที่ปลูกขึ้นบริเวณริมหรือกลางถนน จำนวน ชนิด และขนาดของต้นไม้จะส่งผลต่อทัศนียภาพและบรรยากาศของถนน

เฟอร์นิเจอร์ถนน - อุปกรณ์ที่ใช้ในการอำนวยความสะดวกให้กับผู้ใช้ถนน เช่น ม้านั่งริมถนน ป้ายรถเมล์ หรือโคมไฟส่องสว่างริมถนน

⁵ Cliff Moughtin, Urban Design: Street and Squares (Architectural Press; 1999),39.

2.4.2.3 ลานกว้าง (Plaza)

ลานกว้าง หมายถึงพื้นที่เปิดโล่งขนาดใหญ่ ไม่จำกัดขนาดพื้นที่ รูปร่าง หรือวัสดุปูพื้นที่ สามารถใช้งานเป็นพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนจำนวนมากใช้ร่วมตัวทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งร่วมกัน⁶ โดยจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศในทวีปยุโรป อาทิ พลาซ่า (Plaza) ในประเทศสเปน ปลาส(Place) ในประเทศฝรั่งเศส ปลัส(Platz) ในประเทศเยอรมนี ปิแอสซา (Piazza) ในประเทศอิตาลี และจตุรัส(Square) ในประเทศอังกฤษ

ประเภทของของลานกว้าง (Moughtin, 1999, p.39)

ลานกว้างที่ถูกปิดล้อม (enclosed plaza) – ลานกว้างที่ถูกปิดล้อมด้วยอาคาร 2-3 ด้าน ถ้าหากพื้นที่ถูกล้อมรอบด้วยอาคาร 4 ด้าน จะเรียกว่า ลานกลาง (court)

ลานกว้างที่ถูกควบคุม (dominated plaza) – ลานกว้างที่ไม่ได้มีการปิดล้อมด้วยอาคาร แต่มีการควบคุมพื้นที่ด้วยการออกแบบองค์ประกอบต่างๆ ของลานกว้าง เช่น การปลูกต้นไม้เรียงเป็นแถว การล้อมรั้ว การใช้ซุ้มประตู เป็นต้น

ลานกว้างที่เป็นพื้นที่เชื่อมต่อ (linkage plaza) – คือลานกว้างที่เกิดขึ้นจากพื้นที่เชื่อมต่อ (connecting space) หรือเส้นทางสัญจร (circulation) ระหว่างงานภูมิทัศน์เมือง เช่น พื้นที่ว่างหน้าอาคาร และพื้นที่ว่างตรงกลางถนนหรือวงเวียน ตามลำดับ ลานกว้างประเภทนี้ทำหน้าที่รองรับกิจกรรมและเป็นเส้นทางสัญจรในเวลาเดียวกัน

ผู้วิจัยได้นำหลักการออกแบบและการใช้องค์ประกอบลานกว้างจากหนังสือ Urban Design: Street and Squares ของ Cliff Moughtin มาใช้วิเคราะห์อิทธิพลของลานกว้างยุโรปที่มีผลต่อลานพระบรมรูปทรงม้าในบทที่ 5 โดยจะทำการวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ เรียงลำดับดังนี้

หลักการออกแบบลานกว้าง

การใช้งานของลานกว้าง (function) – หน้าที่หลักของลานกว้างคือเป็นพื้นที่สำหรับให้คนจำนวนมากมารวมตัวทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ส่วนมากมักเป็นลานโล่งเพื่อกิจกรรมเอนกประสงค์ อย่างไรก็ตาม มีลานกว้างบางแห่งที่สร้างขึ้นไว้เพื่อจุดประสงค์เฉพาะ อาทิ ลานกว้างหน้าศาสนสถาน ที่อาจจะมีการวางองค์ประกอบเป็นสิ่งก่อสร้างศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะ

ทางเข้าลานกว้าง (entrance) – ลานกว้างมาทางเข้าเป็นอย่างไร เอื้อแก่การใช้งานของคนจำนวนมากหรือไม่ ตัวอย่างเช่น ลานกว้างบางแห่งอาจจะมีการบังคับทางเข้าออกเป็นถนน

⁶ Cliff Moughtin, Urban Design: Street and Squares (Architectural Press; 1999), 87.

เพียงเส้นเดียวเพื่อเป็นการควบคุมคนที่เข้าใช้พื้นที่ หรือเป็นพื้นที่เปิดโล่งให้สามารถเข้าถึงได้จากทุกทิศทาง เป็นต้น

รูปร่างของลานกว้าง (shape) – รูปร่างของลานกว้างเป็นอย่างไร และกำหนดอาณาเขตของพื้นที่อย่างไร

ขนาดลานกว้าง (scale) – ขนาดของลานกว้างขึ้นอยู่กับความสำคัญของพื้นที่ และจำนวนผู้ใช้ ลานกว้างนั้นมีขนาดเหมาะสมกับระดับความสำคัญและขนาดของพื้นที่หรือไม่

วัสดุของลานกว้าง (materials) – วัสดุของลานกว้างส่งผลต่อการใช้งาน ลานกว้างที่มีวัสดุเป็นพื้นดินธรรมชาติ (softscape) จะมีข้อจำกัดในการใช้งานมากกว่าลานกว้างที่มีวัสดุพื้นดาดแข็ง (hardscape)

องค์ประกอบของลานกว้าง

องค์ประกอบหลัก (main element) – คือสิ่งก่อสร้างใดๆ ที่สร้างขึ้นไว้เพื่อเป็นจุดเด่นของลานกว้าง ไม่จำเป็นจะต้องเป็นสิ่งก่อสร้างมีขนาดใหญ่ เช่น อาคาร แต่จะต้องวางไว้ในตำแหน่งที่สามารถสังเกตเห็นที่สุดของลานกว้างนั้น ลานกว้างในทวีปยุโรปส่วนใหญ่มักมีองค์ประกอบหลักเป็นอนุสาวรีย์ และมักวางไว้บริเวณตรงกลางหรือจุดปลายตาของลานกว้าง

องค์ประกอบรอง (sub element) – คือสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นไว้เพื่อเป็นส่วนส่งเสริมองค์ประกอบหลักในลานกว้าง ส่วนใหญ่มักจะมีขนาดเล็กกว่าองค์ประกอบหลัก และมีมากกว่า 1 ชั้น เช่น น้ำพุ เสาหิน หรือต้นไม้สูง เป็นต้น

ฉากหลัง (background) – สิ่งก่อสร้างที่ทำหน้าที่เสมือนจุดปลายตาของลานกว้าง จะเป็นสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อเป็นฉากหลังของลานกว้างโดยเฉพาะ หรือใช้การยืมทัศนียภาพ (Borrowing the scenery) จากสิ่งก่อสร้างเดิมที่มีอยู่แล้วก็ได้

2.4.3 ทฤษฎีการออกแบบงานภูมิสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการออกแบบงานภูมิสถาปัตยกรรมเข้ามาใช้ในการวิเคราะห์งานภูมิทัศน์เมือง⁷ เพื่อใช้อธิบายการตำแหน่งการวางผัง การออกแบบ และองค์ประกอบของภูมิทัศน์เมือง โดยคัดเลือกความหมายของคำเฉพาะที่ใช้ในงานวิจัยเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจตรงกันไว้ดังนี้

การเข้าถึง (Accessibility) – ในที่นี้หมายถึง ปริมาณและขนาดของเส้นทางเข้าถึงงานภูมิทัศน์เมือง

⁷ Cliff Moughtin, Urban Design: Street and Squares (Architectural Press; 1999), 25.

แกน (Axis) – ในที่นี้หมายถึง เส้นหรือทางที่เป็นส่วนสำคัญที่สุดในงานภูมิทัศน์เมืองนั้นๆ งานภูมิทัศน์เมืองที่มีแกนจะให้ความรู้สึกเป็นระเบียบและน่าเกรงขามมากกว่างานภูมิทัศน์เมืองที่ไม่มีแกน

วิถิทัศน์ (Vista) - วิธีการมองเห็นของคนที่อยู่ภายในงานภูมิทัศน์เมืองเหล่านั้น ระยะไกลที่สุดที่มนุษย์สามารถมองเห็นได้อยู่ที่ 1,500 เมตร ควรมีการสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เพื่อเป็นจุดปลายตา

ลำดับการเข้าถึง (Hierarchy) – งานภูมิทัศน์เมืองแต่ละแห่งจะมีการเข้าถึงที่ต่างกัน ขึ้นอยู่กับการใช้งานและเจ้าของพื้นที่ งานที่มีจุดประสงค์เพื่อสาธารณะจะสามารถเข้าถึงได้ง่ายละมีทางเข้าหลายทาง แต่งานภูมิทัศน์เมืองที่มีจุดประสงค์เพื่อการใช้ส่วนตัวหรือสำหรับผู้ใช้เฉพาะกลุ่มมักจะมีทางเข้าเพียงหนึ่งทาง และ/หรือจะต้องผ่านทางเข้าหลายชั้น

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยเริ่มต้นการทำวิจัยของตนเองจากการทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการกำหนดขอบเขตการวิจัย และเพื่อนำข้อสันนิษฐานหรือข้อมูลที่มีอยู่เดิมมาต่อยอดในงานวิจัย งานวิจัยที่ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกมามีทั้งหมด 3 งาน ดังนี้

2.5.1 Building Siwilai : Transformation of Architecture and Architectural Practice in Siam during the Reign of Rama V, 1868 – 1910 ; (Povatong, 2011)

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาการพัฒนาความเจริญทางกายภาพของเมืองบางกอกของในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้รับอิทธิพลจากยุโรปเป็นส่วนใหญ่ จากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ การเสด็จประพาสยุโรปเพื่อศึกษาวิวัฒนาการของชาติตะวันตกเพื่อนำมาปรับใช้กับสยามประเทศ การจ้างนายช่างต่างชาติมาทำงานในสยาม และการจัดซื้อวัสดุ และต้นไม้เข้ามาใช้ในงานก่อสร้างและออกแบบ โดยเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ แบ่งตามช่วงเวลาของเหตุการณ์โดยละเอียด และเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงระหว่างสยามประเทศในแต่ละช่วงปี

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษากระบวนการ (process) เปลี่ยนแปลงเมืองบางกอกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นหลัก ส่งผลให้ผู้ทำวิจัยได้เข้าใจที่มาที่ไปการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอก จากการออกแบบและก่อสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ และการดัดแปลงสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกในแต่ละระยะ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกเป็นหลัก ยังไม่ได้มีการกล่าวถึงงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจและต้องการศึกษาในประเด็นดังกล่าว

2.5.2 งานภูมิสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 ; (สุชาติดา คาคทหมาย, 2549)

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานภูมิสถาปัตยกรรมในสยามประเทศทั้งหมดที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ ถนน ลานโล่ง พระราชวัง และสวน ศึกษาในเรื่องประวัติในการก่อสร้าง รูปแบบในการออกแบบ และการใช้วัสดุและพืชพรรณ โดยระบุรายละเอียดทางด้านช่วงเวลาที่ก่อสร้าง ผู้รับผิดชอบในการวางผังและออกแบบ (แบ่งเป็นชาวไทยในกรมโยธาธิการ และชาวต่างชาติที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้ว่าจ้างเข้ามารับราชการ) ด้านการรวบรวมข้อมูลรายชื่องานที่อาจจะเป็นต้นแบบของงานในสยาม รายละเอียดข้อความในพระราชหัตถเลขาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการออกแบบ และรายชื่อวัสดุ/พืชพรรณ ระบุรายละเอียดถึงลักษณะ จำนวน และราคาในช่วงเวลาดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการระบุงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปแห่งใดที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบของงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก แต่งานวิจัยชิ้นนี้ยังไม่ได้มีการวิเคราะห์ว่างานภูมิทัศน์เมืองยุโรปแต่ละแห่งมีอิทธิพลต่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอกอย่างไร มีการออกแบบที่เหมือนและต่างกันอย่างไร หรือพระบาทสมเด็จพระทรงนำงานเหล่านี้มาปรับใช้อย่างไร

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้มีการกำหนดขอบเขตของการวิจัยที่เฉพาะเจาะจง และต้องมีการคัดเลือกตัวอย่างงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกและงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาใช้ในการวิเคราะห์ จึงต้องมีการอธิบายกระบวนการวิจัยและขั้นตอนการคัดเลือกงานภูมิทัศน์เมืองที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ดังนี้

3.1 ขั้นตอนทบทวนวรรณกรรม

3.1.1 ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับคำจำกัดความและกระบวนการวิเคราะห์การออกแบบงานภูมิทัศน์เมือง (Urban Landscape) และคัดเลือกทฤษฎีที่เหมาะสมกับงานวิจัยมากที่สุดมาปรับใช้ โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้ทำการคัดเลือกทฤษฎีของนายจอห์น แพลนเนอร์ (John A. Flannery) จากหนังสือ Urban Streetscape มาใช้กำหนดขอบเขตของการวิจัยทางด้านงานภูมิทัศน์เมือง ซึ่งจากทฤษฎีดังกล่าว ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้แบ่งงานภูมิทัศน์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่สวน (Park) ถนน (Avenue) และลานกว้าง (Plaza)

3.1.2 ศึกษารายละเอียดการประพาสเมืองในทวีปยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ จดหมายเหตุประพาสยุโรป ร.ศ.116 และ ร.ศ.126 พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ถึงสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิมิตร์มงคล กรมขุนธำมรงค์เชลียง และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อรวบรวมรายชื่อภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาใช้ในการวิเคราะห์⁸

3.1.3 รวบรวมรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองยุโรปและงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก ที่อยู่ภายใต้ขอบเขตของการวิจัย โดยแบ่งตามประเภทของงานภูมิทัศน์เมือง

งานภูมิทัศน์เมืองบางกอก

การรวบรวมรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอกนั้น เกิดจากการรวบรวมหลักฐานเอกสารเพื่อศึกษาประวัติของงานภูมิทัศน์เมืองที่อยู่ในเมืองบางกอก ที่ก่อสร้างในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ได้แก่ ช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ.2440-2453) พบว่างานภูมิทัศน์เมืองบางกอกที่อยู่ภายใต้ขอบเขตดังกล่าวมีทั้งหมด 3 แห่ง แบ่งตามประเภทของงานภูมิทัศน์เมืองได้ดังนี้

⁸ รายชื่องานภูมิทัศน์เมืองที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์นั้น จะต้องเป็นงานภูมิทัศน์เมืองที่มีการกล่าวถึงเป็นรายลักษณ์อักษรเท่านั้น ในกรณีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสถานที่ใกล้เคียงกัน จะไม่นำข้อมูลดังกล่าวมาอนุมานว่าพระองค์เสด็จประพาสพื้นที่เหล่านั้นด้วย

สวน

- เขาดินวนา เป็นสวนเพียงแห่งเดียวในเมืองบางกอกที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2441 ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรป และไม่เป็นส่วนหนึ่งของงานสถาปัตยกรรมใดๆ

ถนน

- ถนนราชดำเนิน เป็นถนนหลัก (Avenue) เพียงเส้นเดียวของเมืองบางกอกในช่วงเวลาดังกล่าว เริ่มก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2442 ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2449 ก่อนการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

ลานกว้าง

- ลานพระบรมรูปทรงม้า สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2451 เป็นลานกว้างเดียวในเมืองบางกอกที่สร้างขึ้น ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 เพื่อรองรับพระบรมรูปทรงม้า ที่ทำการก่อสร้างระหว่างการเสด็จประพาส

เนื่องจากการอนุมัติศนเมืองบางกอกในรายชื่อที่อยู่ในขอบเขตการวิจัยมีเพียง 3 แห่ง แบ่งเป็นประเภทละ 1 แห่ง จึงไม่จำเป็นต้องศึกษาหลักฐานเอกสารเพิ่มเติมเพื่อทำการเลือกตัวอย่างภูมิทัศน์เมืองมาใช้ในการวิเคราะห์แต่อย่างใด

งานภูมิทัศน์เมืองยุโรป

จากการศึกษาหลักฐานเอกสารการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าของรายชื่องานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรปที่อยู่ภายใต้ขอบเขตการวิจัย ที่จะนำมาคัดเลือกตัวอย่างเพื่อนำไปวิเคราะห์ทั้งหมด 26 แห่ง แบ่งเป็นสวน 12 แห่ง ถนน 3 แห่ง และลานกว้าง 11 แห่ง ดังนี้

สวน

- สวนโบโบลี (Boboli Garden) เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี
- วโนทยานฟรีเดนส์บวร์ก (Friedensburg) กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก
- สวนคิว (Kew's Garden) และสวนริชมอนด์ (Richmond Park) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
- สวนคัวร์ (Curpark) เมืองวิสบาเดน ประเทศเยอรมนี
- สวนโนเบล (Villa Nobel) เมืองซันเรโม ประเทศอิตาลี
- สวนปาบริเวณโฮเทลซาวอย (Hotel Savoy) เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี
- สวนควีน (Queen's Garden) ในพระราชวังวินเซอร์ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
- สวนสัตว์กรุงเบอร์ลิน (Zoologischer Garten Berlin) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี

- สวนสัตว์เมืองแฟรงก์เฟิร์ต (Zoologischer Garten Frankfurt) เมืองแฟรงก์เฟิร์ต ประเทศเยอรมนี
- สวนลา ฟาโรวิตา (Parco della Favorita) เกาะซิซิลี (เมืองปาเลอริโมในปัจจุบัน) ประเทศอิตาลี
- สวนพระราชวังชลอสเรสซิเดนซ์ (Schlossresidenz Garten) เมืองเฮสคัสเซล ประเทศเยอรมนี
- สวนบัวเดอบูลอยน์ (Bois du Boulogne) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ถนน

- สวนบัวเดอบูลอยน์ (Bois du Boulogne) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
- ถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน (Unter den Linden) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี
- ถนนมอลล์ (The Mall) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

ลานกว้าง

- ลานกว้างเทรวิ (Piazza di Trevi) กรุงโรม ประเทศอิตาลี
- ลานกว้างอินดิเพนเดนซา (Piazza dell'Indipendenza) เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี
- ลานกว้างมอกาตอฟ (Mokatov) กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศรัสเซีย
- ลานกว้างฮอยท์มาคพลาตซ์ (Heutmarktplatz) เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี
- ลานกว้างเทมเปิลฮอฟ (Tempelhof) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี
- ลานกว้างซอลเฟรีโน (Piazza Solfrino) เมืองตุริน ประเทศอิตาลี
- ลานกว้างคองคอร์ด (Place de la Concorde) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
- ลานกว้างชลอสพลาตซ์ (Schlossplatz) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี
- ลานกว้างคัวร์ รอยแยล (Cour royale) เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส

ผู้วิจัยจะต้องทำการศึกษาหลักฐานเอกสารเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่อยู่ในรายชื่อทั้งหมด เพื่อนำมาเลือกตัวอย่างเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ ซึ่งหลักฐานเอกสารในการเลือกตัวอย่างงานภูมิทัศน์เมืองนั้นจะนำไปบรรยายในบทที่ 4-6 ตามประเภทของงานภูมิทัศน์เมือง

3.2 ขั้นตอนการประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

3.2.1 สืบค้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์งานภูมิทัศน์เมืองยุโรปและบางกอก ตามรายชื่อที่รวบรวมไว้ แบ่งหลักฐานออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

หลักฐานทางเอกสาร เช่น พระราชปรารภหรือข้อความที่เขียนเกี่ยวกับงานภูมิทัศน์เมืองนั้นๆ ทำการคัดลอกสำเนาข้อความ และบันทึกแหล่งอ้างอิงของข้อมูล

หลักฐานทางการออกแบบ เช่น ภาพถ่ายโบราณ หรือผังการก่อสร้างของพื้นที่ ทำการบันทึกภาพและนำมาดัดแปลงเพื่อใช้ในการวิเคราะห์

3.2.2 จัดอันดับความสำคัญของภูมิทัศน์เมืองยุโรปตามหลักฐาน 3 ลำดับ ได้แก่

หลักฐานลำดับที่ 1 งานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาให้เป็นต้นแบบของงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกโดยตรง

หลักฐานลำดับที่ 2 งานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกพระทัยหรือปรารถนาว่ามีความสวยงาม

หลักฐานลำดับที่ 3 งานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหรือทอดพระเนตร

จากการศึกษาหลักฐานเกี่ยวกับการเสด็จประพาสและเรียงลำดับช่วงเวลา (อธิบายในภาคผนวก) สามารถแบ่งลำดับของหลักฐาน และคัดเลือกตัวอย่างงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่สันนิษฐานว่าอาจจะมีอิทธิพลต่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอกได้ดังนี้

สวน

เนื่องจากเขาดินวนาส่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2441 การพิจารณาคัดเลือกตัวอย่างสวนในยุโรปจึงพิจารณาจากสวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 (พ.ศ.2440) เป็นหลัก

หลักฐานลำดับที่ 1 ไม่มี เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงปรารถนาโดยตรงว่าทรงมีพระราชประสงค์ให้สวนใดเป็นต้นแบบของเขาดินวนา

หลักฐานลำดับที่ 2 ไม่มี เนื่องจากในหลักฐานการเสด็จประพาสสวนในทวีปยุโรปทั้งหมด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายลักษณะทางกายภาพและทรงเล่าเรื่องราวเชิงบุคคลเป็นหลัก และไม่มีการระบุว่าพระองค์โปรดสวนใดเป็นพิเศษ

หลักฐานลำดับที่ 3

- สวนบัวเดอบูลอยน์ (Bois de Boulogne) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นสวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมากที่สุดถึง 4 ครั้ง
- สวนตริอานองเล็ก พระราชวังแวร์ซายส์ (Petit Trianon) เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส เป็นสวนที่พระองค์เสด็จประพาสในการเสด็จประพาสยุโรปทั้งสองครั้งในปี พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450
- สวนคิว (Kew's Garden) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เป็นสวนที่พระองค์เสด็จประพาสในปี พ.ศ.2440

ถนน

เนื่องจากถนนราชดำเนินเริ่มก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2442 ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 และสร้างเสร็จในปี พ.ศ.2449 ก่อนการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 (พ.ศ.2450) การพิจารณาคัดเลือกตัวอย่างถนนในยุโรปจึงพิจารณาจากสวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 เป็นหลัก

หลักฐานลำดับที่ 1 ไม่มี เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงปรารภโดยตรงว่าถนนหลักของเมืองใดเป็นต้นแบบของถนนราชดำเนิน

หลักฐานลำดับที่ 2

- ถนนชองม์ เอลิเซ่ (Champs-Élysées) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส มีหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทั้งหมดนี้ 2 ครั้ง ในปี พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450 ทรงปรารภว่าถนนแห่งนี้สวยงามที่สุดไม่มีใครสู้

หลักฐานลำดับที่ 3

- ถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน (Unter den Linden) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทั้งหมด 2 ครั้ง ในปี พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450

ลานกว้าง

เนื่องจากลานพระบรมรูปทรงม้าสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2551 ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 การคัดเลือกลานกว้างในมาวึเคราะห์จะพิจารณาจากลานกว้างที่พระองค์เสด็จประพาสในปี พ.ศ.2550 เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้ที่พระองค์อาจจะทรงนำลานกว้างที่เสด็จทอดพระเนตรในปี พ.ศ.2440 มาเป็นต้นแบบด้วย เนื่องจากมีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสันนิษฐานว่าพระองค์อาจจะสนพระทัยในอนุสาวรีย์ทรงม้าตั้งแต่ก่อนการเสด็จประพาสยุโรป

หลักฐานลำดับที่ 1

- ลานกว้างคูร์ รอยแยล (Cour Royale) เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส เป็นลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในการเสด็จประพาสยุโรปทั้ง 2 ครั้ง (จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้มีการกล่าวถึงชื่อลานกว้างคูร์ รอยแยลโดยตรง แต่ทรงมีการปรารภถึง “ลานด้านหน้า” พระราชวังแวร์ซายส์ และอนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้าที่เป็นองค์ประกอบหลักของลานกว้างนี้)

หลักฐานลำดับที่ 2

- ลานกว้างชลอยพลาส (Schlossplatz) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี เป็นลานกว้างที่มีหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในปี พ.ศ.2550 ทรง

ปรารภว่าองค์ประกอบหลักของลานกว้าง ได้แก่ อนุสาวรีย์แห่งชาติพระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 1 ว่ามีความสวยงามมาก

หลักฐานลำดับที่ 3

- ลานกว้างเดล ดูโอโม (Piazza del Duomo) เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี เป็นลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเสด็จประพาสในปี พ.ศ.2440
- ลานกว้างฮอยท์มาคพลาตซ์ (Heutmarktplatz) เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี เป็นลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเสด็จประพาสในปี พ.ศ.2440

3.2.3 นำงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปตามข้อ 2.2 มาวิเคราะห์อิทธิพลที่มีต่อการออกแบบงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก และการนำงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปมาปรับใช้กับงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก โดยใช้หลักการวิเคราะห์ที่ศึกษาไว้ข้างต้นในบทที่ 2 เป็นเครื่องมือดังนี้

สวน

วิเคราะห์ด้วยหลักการจากหนังสือ The History of garden design : the western tradition from the Renaissance to the present day ของ Monique Mosser โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ระดับ ครอบคลุมประเด็นดังนี้

ที่ตั้ง วิเคราะห์ความสัมพันธ์กับมาตราส่วนเมือง และพื้นที่ข้างเคียง

การวางผังและการออกแบบ วิเคราะห์การสัญจร มุมมอง และบรรยากาศ

องค์ประกอบ วิเคราะห์ต้นไม้ บ่อน้ำ พื้นที่นันทนาการสวน และเฟอร์นิเจอร์สวน

ถนน

วิเคราะห์ด้วยหลักการจากหนังสือ Urban Design: Street and Squares ของ Cliff Moughtin โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ระดับ ครอบคลุมประเด็นดังนี้

ที่ตั้ง วิเคราะห์การเชื่อมต่อในมาตราส่วนเมือง และช่วงของถนน

การออกแบบ วิเคราะห์การใช้งาน การเชื่อมต่อ ความยาว ความกว้าง รูปร่าง มาตราส่วน และจุดปลายตา

องค์ประกอบ วิเคราะห์สิ่งก่อสร้างบนถนน เฟอร์นิเจอร์ถนน และต้นไม้ถนน

ลานกว้าง

วิเคราะห์ด้วยหลักการจากหนังสือ Urban Design: Street and Squares ของ Cliff Moughtin โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ระดับ ครอบคลุมประเด็นดังนี้

ที่ตั้ง วิเคราะห์ที่ตั้งของลานกว้างในมาตราส่วนเมือง และพื้นที่ข้างเคียงของลานกว้าง
การวางผังและการออกแบบ วิเคราะห์การใช้งาน ทางเข้า รูปร่าง ขนาด และวัสดุปูพื้น และการวางผัง
 องค์ประกอบ
องค์ประกอบ วิเคราะห์องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบรอง และฉากหลัง

3.3 ขั้นตอนการสรุปผล

3.3.1 สรุปผล โดยเปรียบเทียบงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปกับงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกเรียงตามลำดับของหลักฐาน โดยอธิบายอิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองที่มีหลักฐานลำดับที่ 1 ก่อน และในกรณีหลักฐานลำดับเดียวกัน จะอธิบายถึงอิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรในการเสด็จประพาสยุโรปทั้ง 2 ครั้ง (พ.ศ.2440 และ พ.ศ. 2450) ก่อน และอิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสในช่วงเวลาที่สัมพันธ์กับงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกมากไปหาน้อยตามลำดับ เพื่อแสดงให้เห็นถึงประเด็นด้านความเหมือนหรือคล้ายคลึง และความแตกต่าง โดยแบ่งการเปรียบเทียบออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ตำแหน่งการวางผัง การออกแบบ และองค์ประกอบ

3.3.2 วิเคราะห์การนำงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรปมาปรับใช้กับเมืองบางกอก โดยแสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง และเหตุผลที่ทำให้เกิดความแตกต่างนั้น

รายชื่องานภูมิทัศน์เมือง	ครั้งที่ประพาส		ลำดับของหลักฐาน		
	1 (2440)	2 (2450)	ลำดับ 1	ลำดับ 2	ลำดับ 3
สวน					
1. สวนบัวเดอบุลอยน์					
4. สวนตริอานองเล็ก					
3. สวนคิว					
ถนน					
1. ถนนซงม์ เอลิเซส์					
2. ถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน					
ลานกว้าง					
1. ลานกว้างคูร์ รอยแยล					
2. ลานกว้างชลอสพลัค					
3. ลานกว้างเดล ดูโอโม					
4. ลานกว้างฮอยท์มาคพลัค					

ตารางที่ 1 ตารางแสดงช่วงเวลาที่ดีที่สุดประพาส และลำดับของหลักฐานของงานภูมิทัศน์เมืองยุโรป

เนื้อหาบทที่ 4-6 ถัดไปจากบทระเบียบวิธีวิจัยนี้ จะเป็นการแสดงบทวิเคราะห์อิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรป ที่มีผลต่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอก เรียงตามประเภทของงานภูมิทัศน์เมือง ได้แก่สวน (Park) ถนน (Avenue) และลานกว้าง (Plaza) ตามลำดับ และสรุปผลเป็นภาพรวมในบทที่ 7 เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถึงประเด็นการวิเคราะห์ที่ผู้วิจัยนำเสนอมากขึ้น

บทที่ 4

อิทธิพลของสวนในทวีปยุโรป ที่ส่งผลต่อเขาดินนา

สืบเนื่องจากเนื้อหาในบทที่ 3 ที่กล่าวถึงการวิเคราะห์อิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรป ที่มีผลต่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอกประเภทสวน ถนน และลานกว้าง ตามลำดับ เนื้อหาในบทนี้จึงเป็นการกล่าวถึงอิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองประเภทสวน โดยอธิบายจากสาเหตุการเลือกตัวอย่างสวน ทั้งสวนในทวีปยุโรป และสวนในเมืองบางกอก โดยใช้หลักฐานทางเอกสารในการรวบรวมรายชื่อและพิจารณาคัดเลือก และนำตัวอย่างสวนดังกล่าวมาวิเคราะห์อิทธิพลทางด้านที่ตั้ง การวางผังและการออกแบบ และการเลือกใช้องค์ประกอบ โดยนำเสนอข้อมูลเรียงตามลำดับกระบวนการวิจัยดังนี้

4.1 หลักฐานทางเอกสารเกี่ยวกับสวนในทวีปยุโรป และสวนในเมืองบางกอก

ก่อนทำการวิเคราะห์อิทธิพล จำเป็นต้องศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพื่อคัดเลือกงานภูมิทัศน์ทั้งจากในเมืองบางกอกและจากเมืองในทวีปยุโรปมาใช้ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมรายชื่อสวนในเมืองบางกอกและในเมืองทวีปยุโรปทั้งหมดเพื่อทำการคัดเลือกตัวอย่างมาวิเคราะห์ โดยรวบรวมรายชื่อสวนภายใต้ขอบเขตที่ต่างกัน ได้แก่

สวนในเมืองบางกอก สวนที่อยู่ในอาณาเขตเมืองบางกอก ที่สร้างและได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

สวนในทวีปยุโรป สวนที่อยู่ในอาณาเขตทวีปยุโรป ที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสและทอดพระเนตร

เมื่อได้รายชื่อสวนทั้งหมดตามที่ได้ระบุไว้ในบทที่ 3 แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกตัวอย่างสวนที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ โดยนำเสนอหลักฐานเอกสาร ขั้นตอนการคัดเลือก และข้อมูลโดยสังเขปของตัวอย่างสวนที่ได้ทำการคัดเลือกมาใช้วิเคราะห์ในงานวิจัยดังนี้

4.1.1 สวนในเมืองบางกอก: เขาดินนา

จากการศึกษาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอกประเภทสวนจากเอกสารต่างๆ เพื่อศึกษาช่วงเวลาการสร้างสวน ได้แก่

- พระราชหัตถเลขา กรมโยธาธิการ
- พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยายมราช
- พระราชหัตถเลขา สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พบว่าสวนในอาณาเขตเมืองบางกอกในรัชสมัยของพระองค์ ที่สร้างขึ้นภายในขอบเขตทางด้านช่วงเวลา ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 (พ.ศ.2440 -2453) นั้นมีเพียงแห่งเดียว ได้แก่ เขาตินวนา พระราชอุทยานในวังสวนดุสิต

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรารถนาถึงพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระราชอุทยานส่วนพระองค์ ในพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระยายมราช (เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ในช่วงปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอก) ไว้ว่า

“คือพระที่นั่งเตียนนี้ ไม่มีที่สังกัดซึ่งจะเที่ยวเล่นแต่ลำพังได้ ลงกระไดมาก็เป็นข้างหน้า ออกจากกำแพงไปฝรั่งก็มาถึง เราควรจะมีสวนข้างใน ซึ่งเที่ยวได้ตามลำพัง ยิ่งมาเห็นพวกเจ้าแผ่นดินถือลูกประแจสวนหลายคนเข้า ยิ่งคิดถึงสวนที่นึกไว้ว่าจะทำมากขึ้น”⁹
(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2451)

เขาตินวนาเริ่มก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2441¹⁰ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้าง “สวน” เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนสำหรับพระองค์เองและเจ้านายฝ่ายใน และภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440 พระองค์ได้ทอดพระเนตรสวนในทวีปยุโรปจำนวนมาก จึงทรงมีการสร้างและออกแบบพื้นที่สวนเป็นลักษณะพระราชอุทยานเพื่อสุนทรียภาพ (Pleasure Garden) โดยไม่เป็นส่วนตกแต่งเพิ่มเติมของอาคาร ซึ่งการสร้างสวนลักษณะนี้ไม่เคยมีมาก่อนในสยามประเทศ

ภายหลังรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เขาตินวนาถูกปล่อยทิ้งให้ร้างเป็นเวลากว่า 20 ปี จนกระทั่งในปี พ.ศ.2475 ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง คณะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ขอพระราชทานสวนเขาตินวนา ให้ดำเนินการจัดทำเป็นสวนสาธารณะ และสวนสัตว์สำหรับประชาชน ได้รับชื่อจากเทศบาลนครกรุงเทพฯ “สวนสัตว์ดุสิต” จนถึงปัจจุบัน

เนื่องจากสวนในเมืองบางกอกภายใต้ขอบเขตของการวิจัยมีเพียงสวนเดียว เนื้อหาในบทนี้จึงเป็นการวิเคราะห์อิทธิพลสวนในทวีปยุโรป ที่อาจจะมีผลต่อตำแหน่งที่ตั้ง การวางผังและการออกแบบ และการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบของเขาดินวนา จากการวิเคราะห์ตัวอย่างสวนที่เลือกจากรายชื่อสวนที่

⁹ ฉบับวันที่ 2 สิงหาคม ร.ศ.126

¹⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการสร้างสวนเขาตินวนาตั้งแต่ในปีพ.ศ.2438 อย่างไรก็ตาม พระองค์ได้ทรงเริ่มการออกแบบและสร้างสวนอย่างจริงจังภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสด้วยกระบวนการศึกษาหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ โดยยึดสวนที่มีช่วงเวลาเสด็จประพาสใกล้เคียงกับการสร้างเขาดินวนาเป็นหลัก

4.1.2 รายชื่อสวนในทวีปยุโรป ที่อาจจะมีอิทธิพลต่อเขาดินวนา

งานวิจัยชิ้นนี้ทำการศึกษาอิทธิพลของสวนในทวีปยุโรป ที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบของเขาดินวนา โดยเลือกตัวอย่างจากรายชื่อสวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในทวีปยุโรปทั้งหมด 12 แห่ง จากทั้งหมด 5 ประเทศ โดยศึกษาจากหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงด้านล่าง ได้แก่

หลักฐานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเขียนด้วยพระองค์เอง

- พระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
- พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระราชธิดา (เรียบเรียงในหนังสือชื่อ “ไกลบ้าน”)

หลักฐานที่ผู้อื่นเป็นผู้เขียน

- จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป รศ.116 พระยาศรีสหเทพ
- จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป รศ.116 พันเอกหม่อมมณฑลราชธา

เมื่อได้รายชื่อสวนที่อยู่ในขอบเขตการวิจัยมาแล้ว จึงนำสวนที่อยู่รายชื่อทั้งหมดมาเรียงลำดับตามความสำคัญของหลักฐาน แบ่งเป็นทั้งหมด 3 ลำดับ ได้แก่

หลักฐานลำดับที่ 1 สวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภให้เป็นต้นแบบของถนนราชดำเนินโดยตรง

หลักฐานลำดับที่ 2 สวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกพระทัยหรือปรารภว่ามีความสวยงาม

หลักฐานลำดับที่ 3 สวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเสด็จประพาส หรือทอดพระเนตร

จากการศึกษาหลักฐานทางเอกสารที่กล่าวถึงสวนในรายชื่อทั้งหมด พบว่าไม่มีสวนใดในทวีปยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภให้เป็นต้นแบบของเขาดินวนาโดยตรง หรือทรงถูกพระทัยหรือปรารภว่ามีความสวยงามเป็นพิเศษ ทำให้สวนทั้งหมดในรายชื่อเป็นหลักฐานลำดับที่ 3

เมื่อมีเพียงหลักฐานลำดับที่ 3 ผู้วิจัยจึงได้ทำการคัดเลือกสวนโดยเรียงลำดับจากสวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสบ่อยครั้งที่สุด ตามด้วยสวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในการเสด็จประพาสครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440 (ใกล้เคียงกับ

การเริ่มสร้างเขาดินวนาใน ปี พ.ศ.2441) ที่มีลักษณะทางกายภาพคล้ายคลึงกับเขาดินวนา จึงมีตัวอย่างสวนในทวีปยุโรปที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ทั้งหมด 3 แห่ง เรียงลำดับตามความสำคัญของหลักฐานดังนี้

4.1.2.1 สวนบัวเดอบูลอยน์ (Bois de Boulogne) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

สวนบัวเดอบูลอยน์เป็นสวนที่อยู่ในกรุงปารีสใน ค.ศ.1180 (พ.ศ.1723) เดิมทำหน้าที่เป็นสวนสำหรับล่าสัตว์ แต่ได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์ และเปิดเป็นสวนสาธารณะให้ประชาชนเข้าใช้พักผ่อนหย่อนใจในปี พ.ศ.1852 (พ.ศ.2395) ในสมัยของพระเจ้านโปเลียนที่ 3 (Louis-Napoléon Bonaparte)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนบัวเดอบูลอยน์ทั้งหมด 4 ครั้ง เสด็จประพาสในปี พ.ศ.2440 จำนวน 2 ครั้ง และในปี พ.ศ.2450 จำนวน 2 ครั้ง

ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกในปี พ.ศ.2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนบัวเดอบูลอยน์ในวันที่ 12 กันยายน และวันที่ 10 ตุลาคม พระยาศรีสหเทพ ผู้บันทึกจดหมายเหตุการเสด็จประพาสได้เขียนเกี่ยวกับรายละเอียดของสวนไว้ดังนี้

วันที่ 12 กันยายน พ.ศ.2440

“เสด็จพระราชดำเนินผ่านมาทางวงเวียนใหญ่เรียกว่าบัวเดอบูลอยน์ ซึ่งเป็นที่ลำธารของชนชาวกรุงปารีส ในเวลาบ่ายทุกวัน คือเป็นที่ป่าละเมาะเต็มไปด้วยสนามหญ้าเตียน มีต้นไม้ร่มรื่นเป็นละเมาะๆ และมีสระน้ำในป่าละเมาะนี้มีถนนใหญ่ไปมาได้สบาย มีหญิงชายแต่งกายงามมาเที่ยวเตร็ดเตร่หาความสุข” (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 424)

วันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ.2440

“เวลาเย็นเสด็จประพาสบัวเดอบูลอยน์ ซึ่งเป็นที่สวนป่าใหญ่ในเมืองข้างทิศตะวันตก ในสวนนี้มีถนนหนทางน้ำพุต้นไม้ต่างๆร่มรื่นงดงามนัก เวลาเย็นๆ เป็นที่มีคนมาเที่ยวเตร่หาความสุขในสวนนี้มาก” (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 469)

ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2550 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนบัวเดอบูลอยน์วันที่ 15 สิงหาคม ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้านิกรานภดล พระราชธิดาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสวน และในวันที่ 17 สิงหาคม ทรงเสด็จพระราชดำเนิน

กลับไปทิวสวนบัวเดอบุลอยน์อีกครั้งหนึ่ง พันเอกหม่อมมเรนทรราชา ผู้ติดตาม และเขียนจดหมายเหตุเสด็จประพาสได้ระบุเหตุการณ์ไว้ดังนี้

วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2450

“อีกครู่หนึ่งก็ถึงประตูเหล็ก หน้าตาปีกก็เป็นอย่างเดิม แปกแต่ต้นไม้อาเกเซียเก่าๆ ตัดลงหมด เปลี่ยนปลูกใหม่ ปีกนี้ก็เป็นป่าปลูกต้นไม้ตึ๊ดๆ กัน แล้วตัดหนทางกว้างใหญ่เข้าไปในนั้นหลายสาย ตรงข้างอ้อมข้าง มีหนทางย้อมลงไปอีกชั้นหนึ่ง คั่นเป็นหนทางเล็กชั้นที่ 3 อีกชั้นหนึ่ง” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 287)

วันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ.2450

“...แล้วประพาสบัวเดอบุลอยน์ในช่วงค่ำ” (พันเอกหม่อมมเรนทรราชา, 2548, น. 469)

สวนบัวเดอบุลอยน์ เป็นสวนที่ในทวีปยุโรปที่พระองค์เสด็จประพาสบ่อยครั้งที่สุด จึงเป็นตัวอย่างสวนแห่งแรกๆ ที่ผู้วิจัยเลือกนำมาใช้วิเคราะห์อิทธิพล

4.1.2.2 สวนตริอานองเล็ก พระราชวังแวร์ซายส์ (Petit Trianon) เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส

สวนตริอานองเล็ก สร้างขึ้นพร้อมอาคารพระตำหนักชื่อเดียวกันในพระราชวังแวร์ซายส์ ในปี ค.ศ.1762 (พ.ศ.2305) เป็นพระราชอุทยานส่วนพระองค์ในพระนางมารี อังตัวเน็ตต์ (Marie Antoinette) สมเด็จพระราชินีในพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 (Louis XVI) จนกระทั่งถึงช่วงปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1789 (พ.ศ.2332) จึงถูกทิ้งร้างกว่า 100 ปีก่อนที่จะได้รับการบูรณะซ่อมแซมให้เหมือนกับในรัชสมัยของพระเจ้านโปเลียนที่ 1 (Napoleon Bonaparte) เพื่อเปิดเป็นอนุสรณ์สถานให้สาธารณชนเข้าชม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสพระราชวังแวร์ซายส์ และได้ทอดพระเนตรสวนตริอานองเล็กในการเสด็จประพาสยุโรปทั้ง 2 ครั้ง จึงเป็นตัวอย่างสวนแห่งที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกนำมาใช้วิเคราะห์

โดยในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนตริอานองเล็กในวันที่ 15 กันยายน พระยาศรีสหเทพ ผู้บันทึกจดหมายเหตุได้อธิบายสวนตริอานองเล็กไว้ดังนี้

วันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2440

“ทอดพระเนตรสวนและน้ำพุขนาดใหญ่ และวังยานงน้อย เป็นที่รื่นโรฐานสุขสบาย ในสวนหมู่นี้มีน้ำพุอันงามต่างๆ กันทั่วไป น้ำพุซึ่งพุจากกระถางศิลามาเบอส์เป็นของพระเจ้าแผ่นดินหลุยส์ที่ 14 สร้างนั้นงามนัก” (พระยาศรีสหเทพ, 2440, น. 486)

และในการเสด็จประพาสครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายลักษณะของสวนตริอานองเล็กด้วยพระองค์เอง ในพระราชหัตถเลขาถึงพระธิดาไว้ดังนี้

“ด้านรีฟากข้างห้องเสวยเปนสวนดอกไม้แลสระปลูกต้นไม้เปนฉนวนตัดเปนโค้ง ในนี้ออกจำเริญเรียบริ้วยดี มีเก่งในที่สุดหลังหนึ่ง ด้านรีฟากห้องนอนเป็นไม้ป่า ปลูกต้นไม้ใหญ่ ครีมีมีลานหญ้า ด้านหุ้มกลองข้างหลังมีห้องเครื่องหลังใหญ่ ถัดห้องเครื่องไปนั้นเปนสวนอย่างสวนป่า มีไม้สีมาก ถัดลานตำหนักออกไปเป็นป่าแลทุ่งอย่างเล็กๆ ทำเลียนของจริง” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 310)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนตริอานองเล็กทั้งหมด 2 ครั้ง รองลงมาจากสวนบัวเดอบูลอยน์ จึงเป็นตัวอย่างสวนลำดับถัดมาที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์

นอกจากสวนบัวเดอบูลอยน์ และสวนตริอานองเล็กแล้ว สวนทั้งหมดที่เหลือที่ในรายชื่อเป็นสวนที่พระองค์เสด็จเพียงครั้งเดียว ผู้วิจัยได้ทำการเลือกสวน ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในปี พ.ศ.2440 (เนื่องจากเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับการเริ่มสร้างเขาดินวนาในปี พ.ศ.2441) และมีลักษณะทางกายภาพคล้ายคลึงกับเขาดินวนาทั้งหมดอีก 1 สวน มาใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ สวนคิว ในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ โดยมีหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

4.1.2.3 สวนคิว (Kew's Garden) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

สวนคิว เป็นสวนพฤกษศาสตร์ที่มีขนาดใหญ่ และมีจำนวนพืชพรรณที่หลากหลายที่สุดในโลก สร้างขึ้นในปี ค.ศ.1840 (พ.ศ.2383) ตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย (Victoria) พระราชินีนาถของอังกฤษ ที่จะจัดเก็บและแสดงพืชพรรณที่ได้มาจากการล่าอาณานิคมในช่วงเวลาดังกล่าว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนคิวในปี พ.ศ.2440 ในช่วงเวลาดังกล่าว พระยาศรีสหเทพได้บันทึกข้อความเกี่ยวกับสวนคิวไว้ว่า

วันที่ 1 สิงหาคม ร.ศ. 116

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระเจ้าลูกยาเธอและข้าราชกรไปประพาสสวนคิวการ์เดน” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 434)

4.2 บทวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพสวนในทวีปยุโรป ที่มีอิทธิพลต่อเขาดินวนา และการนำมาปรับใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อทำการคัดเลือกตัวอย่างสวนในทวีปยุโรป เนื้อหาในส่วนต่อไปนี้เป็นการศึกษาอิทธิพลของสวนในทวีปยุโรปทั้ง 3 แห่ง โดยใช้ทฤษฎีของ Monique Mosser จากหนังสือ The History of garden design : the western tradition from the Renaissance to the present day เป็นเครื่องมือในการแบ่งหัวข้อการวิเคราะห์

เนื้อหาการวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 3 ส่วน เรียงจากภาพรวมไปรายละเอียด ได้แก่ ตำแหน่งที่ตั้งของสวน (Settings) การวางผังบริเวณและการออกแบบสวน (Site Planning & Design) และการเลือกองค์ประกอบของสวน (Elements) ตามลำดับ การอธิบายจะเริ่มจากลักษณะของเขาดินวนาตามด้วยตัวอย่างสวนในทวีปยุโรปที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบ รวมถึงวิธีการนำรูปแบบสวนในทวีปยุโรปมาปรับใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสิ่งที่พระองค์ทอดพระเนตรจากในทวีปยุโรป แต่ไม่ได้นำมาใช้เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่าไม่เหมาะสมกับเมืองบางกอก ซึ่งผลการวิเคราะห์อิทธิพลทั้งหมดมีดังนี้

4.2.1 ตำแหน่งที่ตั้ง (Settings)

เนื้อหาส่วนนี้จะวิเคราะห์ถึงจะกล่าวถึงเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของสวน สวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นมักจะสร้างขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของอาคารที่อยู่อาศัย แต่เขาดินวนาเป็นสวนที่สร้างขึ้นโดยไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของอาคารพระที่นั่งแห่งใดเลยในวังสวนดุสิต จึงมีความเป็นไปได้ว่า ที่ตั้งของเขาดินวนานั้นอาจจะได้รับอิทธิพลจากสวนในทวีปยุโรป ผู้วิจัยจึงได้นำเขาดินวนามาวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งในด้านความสัมพันธ์กับมาตราส่วนเมืองและพื้นที่ข้างเคียงดังนี้

4.2.1.1 ความสัมพันธ์กับมาตราส่วนเมือง (Macro scale analysis)

เขาดินวนาตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงบางกอก ด้านนอกของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ห่างจากพื้นที่พระบรมมหาราชวังประมาณ 2 กิโลเมตร บริเวณสวนสามารถเข้าถึงด้วยถนนราชดำเนินนอก ถนนหลักของเมืองที่พุ่งตรงมาทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้

ตำแหน่งที่ตั้งในมาตราส่วนเมืองของเขาดินวนา ที่ตั้งอยู่ห่างจากส่วนใจกลางเมืองที่แออัดในระยะที่ไม่ไกลมาก และมีการเข้าถึงในมาตราส่วนเมืองจากถนนหลักของเมืองนั้น อาจจะได้แนวพระราชดำริมาจากการเสด็จประพาสสวนบัวเดอบูลอยน์ ที่เป็นสวนชานเมือง ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของกรุงปารีสด้านนอกกำแพงเมืองเดิม ห่างจากพื้นที่ใจกลางเมืองประมาณ 3 กิโลเมตร และสามารถเข้าถึงได้จากถนนกรองด์ อาร์เม่ (Avenue de la Grande-Armée) ที่เป็นส่วนต่อจากถนนชองม์ เอลิเซส์ ถนนหลักของเมืองที่สร้างขึ้นเมื่อมีการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองของกรุงปารีสในช่วงศตวรรษที่ 18 ควบคู่การกับเปิดสวนสาธารณะสวนบัวเดอแวงแซนน์ (Bois de Vincennes) เพิ่มที่ชานเมืองริมกำแพงฝั่งตะวันตก ได้แก่ ลักษณะตำแหน่งการวางผังและการเข้าถึงคล้ายกับสวนบัวเดอบูลอยน์

ภาพที่ 9 ผังแสดงตำแหน่งเขาดินวนา ในมาตราส่วนผังเมืองบางกอก
ที่มา ดัดแปลงจากแผนที่กรุงเทพ พ.ศ.2453 ห้องปฏิบัติการแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

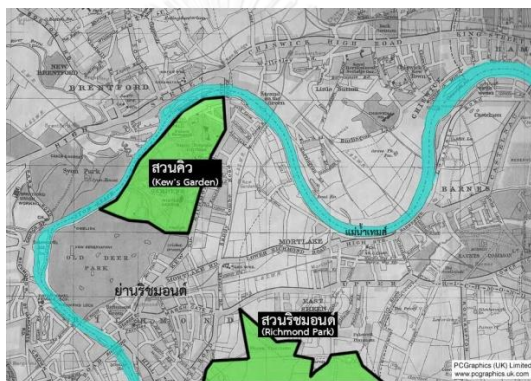
ภาพที่ 10 ตำแหน่งการวางผังสวนบัวเดอบูลอยน์ และสวนบัวเดอแวงแซนน์
ที่มา ดัดแปลงจากผังเมืองปารีส ในปี ค.ศ.1894 (พ.ศ.2437) สืบค้นจากคลังแผนที่ออนไลน์

<http://www.ateliergrandparis.fr>

4.2.1.2 พื้นที่ข้างเคียง (Surroundings)

ทิศเหนือของเขาดินวนาติดกับอาคารมหาตเล็กหลวง ทิศใต้ติดกับวัดเบญจมบพิตร ทิศตะวันออกติดกับคลองเปรมประชากร และพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน และทิศตะวันตกติดกับพระราชวังสวนดุสิต

สิ่งที่น่าสนใจคือ เขาดินวนานั้นตั้งอยู่ติดกับคลองเปรมประชากร ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะมีแนวความคิดการออกแบบมาจากที่ตั้งของสวนคิว ที่ด้านตะวันตกนั้นติดกับแม่น้ำเทมส์ทั้งหมดเพื่อใช้ในการระบายน้ำ ซึ่งถ้าเป็นในสมัยปัจจุบัน การสร้างสวนติดกับแหล่งน้ำต่างๆ เป็นการบริหารสวนทั่วไป แต่ในรัชสมัยของพระองค์ที่ยังไม่มีการสร้างสวนที่แยกจากอาคาร จึงอาจจะเป็นไปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะทรงได้รับแนวความคิดในการระบายน้ำพื้นที่สวนจากการประพาสสวนคิว

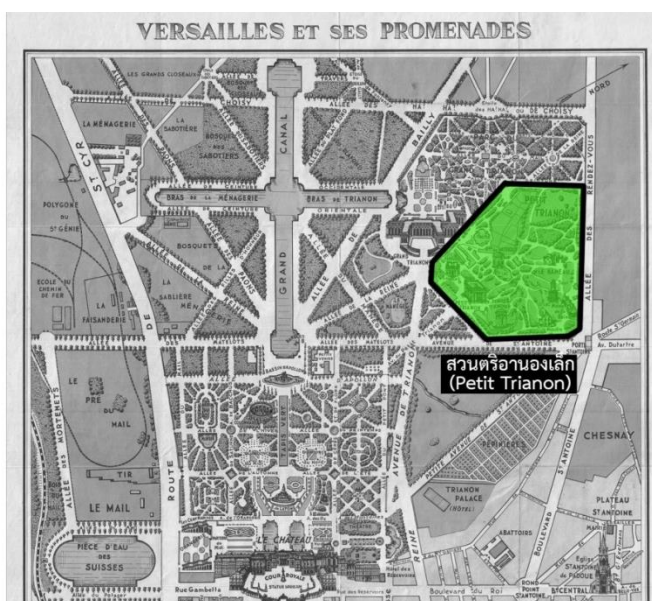
ภาพที่ 11 ผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งของสวนคิวและสวนริชมนด์ ดัดแปลงจากแผนที่กรุงลอนดอน ปี ค.ศ.1900 แผ่นที่ 12 (ย่านริชมนด์)

ที่มา สืบค้นจาก <http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com>

และเมื่อพิจารณาเปรียบเขาดินวนา กับตัวอย่างสวนในทวีปยุโรปที่เป็นพระราชอุทยานส่วนพระองค์ และเป็นสวนที่เป็นส่วนหนึ่งของพระราชวัง ได้แก่ สวนตริอานองเล็กแล้ว จะพบว่าสวนมีขนาดใกล้เคียงกับเขาดินวนาที่สุด (285 ไร่ มีขนาดใหญ่เป็นประมาณ 2 เท่าของเขาดินวนา) และรูปแบบที่ตั้งในมาตราส่วนพื้นที่ที่ใกล้เคียงกับเขาดินวนา สวนตริอานองเล็กตั้งอยู่บนด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระราชวังแวร์ซายส์ มีถนน อเวนิว ดู เปอตีต ตริอานอง (Avenue du Petit Trianon) เป็นถนนแกนพุ่งตรงเข้าสู่พระตำหนัก และถนนอเวนิว เดอ อังตวน (Avenue de Antoine) อยู่ทางทิศใต้ของอาคาร คล้ายกับเขาดินวนาที่สามารถเข้าถึงบริเวณพื้นที่ได้ด้วยถนนลก ถนนซางฮี้ ถนนดวงตะวัน และถนนปลายใบพร

สิ่งที่ต่างกันคือการใช้งานของสวนตริอานองเล็กนั้นทำหน้าที่เป็นพระราชอุทยานของพระนางมารี อังตวเน็ตเพียงพระองค์เดียว และพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับความเป็นส่วนตัวมาก จึงทำให้

พื้นที่สวนตริอานองเล็กทั้งหมดถูกล้อมรั้วแน่นหนา สามารถเข้าถึงบริเวณพื้นที่ได้โดยผ่านทางอาคาร พระตำหนักทางเดียวเท่านั้น ต่างจากเขาดินวนาที่ถึงจะเป็นพระราชอุทยานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่พระองค์ได้ทรงให้เจ้านายพระองค์อื่น และพระราชอาคันตุกะเข้ามาใช้พื้นที่สวนด้วย เขาดินวนาจึงเป็นสวนที่สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้หลายทาง และไม่ได้มีรั้วกั้นที่ปิดล้อมแน่นหนา เท่ากับสวนตริอานองเล็ก

ภาพที่ 12 ผังพระราชวังแวร์ซายส์ในปี ค.ศ.1920 (พ.ศ.2463) แสดงตำแหน่งของสวนตริอานองเล็ก ที่มา สืบค้นจากคลังแผนที่ออนไลน์ <https://www.geographicus.com>

4.2.2 การวางผังบริเวณและการออกแบบ (Site Planning & Design)

เนื้อหาส่วนนี้จะวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของสวนยุโรป ที่ส่งผลต่อการวางผังบริเวณและออกแบบ ได้แก่ เส้นทางสัญจรภายใน (Circulation) มุมมอง (Views) และบรรยากาศ (Atmosphere) ภายในพื้นที่สวน

4.3.3.1 เส้นทางสัญจร (Circulation)

การสัญจรของเขาดินวนาในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นไม่ทราบแน่นอน เนื่องจากมีหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทแผนที่จำนวนมากที่มีรูปแบบการสัญจรไม่เหมือนกัน และไม่สามารถระบุ

พัฒนาการการวางผังของสวนได้เนื่องจากแผนที่เหล่านี้ไม่มีการระบุช่วงเวลาที่น่านอน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้นำแผนที่เขาดินวนาทั้งหมดที่มีมาวิเคราะห์การเข้าถึง¹¹ และรูปแบบเส้นทางการสัญจรได้ดังนี้

แผนที่ที่ 1¹²

มีทางเข้า 3 ทาง ได้แก่ เชื่อมต่อกับถนนปลายใบพรทางทิศตะวันออก ถนน และทางเข้าข้ามคลองเปรมประชากรเชื่อมกับถนนลก เส้นทางสัญจรหลักเป็นทางโค้งวนรอบนอก และเส้นทางสัญจรรองเชื่อมระหว่างเส้นทางสัญจรหลักในแต่ละฝั่ง และเส้นทางบางส่วนเป็นทางแยกเข้าสู่ศาลาในเขาดินและศาลาริมสระอโนดาต

ภาพที่ 13 ผังเขาดินวนาที่ 1 แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และการนำน้ำเข้ามาใช้ในพื้นที่

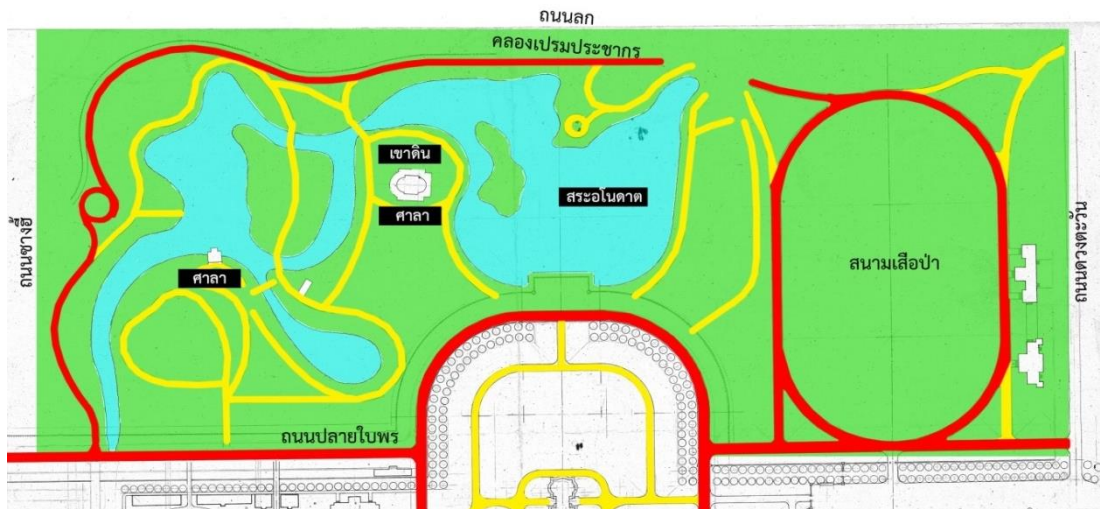
ที่มา ดัดแปลงจากผังแสดงบริเวณเขาดินวนา คัดลอกสำเนาจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แผนที่ที่ 2

เนื้อหาในแผนที่ส่วนนี้ไม่ชัดเจน เนื่องจากเส้นในแผนที่นั้นจางจนอาจจะมีรายละเอียดบางส่วนหายไป การเข้าถึงที่ชัดเจนที่สุด คือเส้นทางเข้าจากทางถนนปลายใบพร และทางถนนดวงตะวัน เส้นทางสัญจรหลักเป็นวงล้อมใหญ่บริเวณริมขอบอาณาเขตสวน (อนุมานได้ว่าเป็นวงล้อมปิด เนื่องจากบริเวณเส้นทางสัญจรหลักที่ขาดหายไป เป็นจุดรวมเส้นทางสัญจรรองถึง 4 สาย) เส้นทางสัญจรรองนั้นซับซ้อนมากกว่าแบบแรก มีจุดตัดของเส้นทาง และมีการเชื่อมต่อกับเส้นทางบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมถึง 4 สาย

¹¹ ถนนลก คือ ถนนพระรามที่ 5 ในปัจจุบัน ถนนปลายใบพร คือ ถนนอุทองโน ในปัจจุบัน และถนนดวงตะวัน คือ ถนนศรีอยุธยา ในปัจจุบัน

¹² เนื้อหาในแผนที่นี้มีเพียงสวนเขาดินวนาฝั่งทิศเหนือเท่านั้น

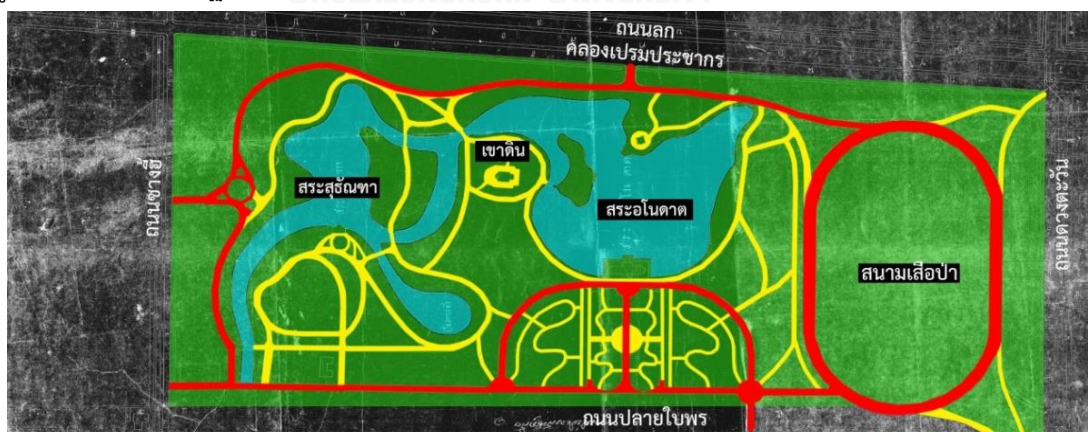

ภาพที่ 14 ผังเขาดินวนาที่ 2 แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และการนำน้ำเข้ามาใช้ในพื้นที่

ที่มา ดัดแปลงจากผังแสดงบริเวณเขาดินวนา คัดลอกสำเนาจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แผนที่ที่ 3

เนื้อหาในแผนที่ฉบับที่ 3 นี้แสดงเส้นทางสัญจรที่มีรายละเอียดมากที่สุด มีเส้นทางเข้าถึงสวนได้แก่ ทิศเหนือจากถนนชางฮี ทิศใต้จากถนนดงตะวัน ทิศตะวันออกจากถนนลก และทิศตะวันตกจากถนนพลายโพร เส้นทางสัญจรหลักเป็นวงล้อมรอบภายในอาณาเขตสวนเขาดินวนาอย่างสมบูรณ์ เส้นทางสัญจรรองเป็นวงล้อมขนาดเล็ก บางส่วนมีเส้นทางลัดตัดวงล้อม และเส้นทางสัญจรบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมมีรายละเอียดซับซ้อน สันนิษฐานได้ว่าอาจจะได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสวนประดิษฐ์

ภาพที่ 15 ผังเขาดินวนาที่ 3 แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และการนำน้ำเข้ามาใช้ในพื้นที่

ที่มา ดัดแปลงจากผังแสดงบริเวณเขาดินวนา คัดลอกสำเนาจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แผนที่ที่ 4

รายละเอียดแผนที่ที่ 4 นั้นแสดงรูปแบบเส้นทางสัญจรที่คล้ายกับแผนที่ที่ 3 แต่มีเส้นทางสัญจรรองที่ละเอียดน้อยกว่า อย่างไรก็ตาม สามารถสังเกตการวางอาคาร และการแบ่งพื้นที่เพิ่มเติมได้ แผนที่ฉบับนี้สันนิษฐานว่าเขียนภายหลังปี พ.ศ.2551 เนื่องจากมีการสร้างคอกกวางขึ้นทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขาดินวนา (มุมซ้ายบนของภาพ)

ภาพที่ 16 ผังเขาดินวนาที่ 4 แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และการนำน้ำเข้ามาใช้ในพื้นที่

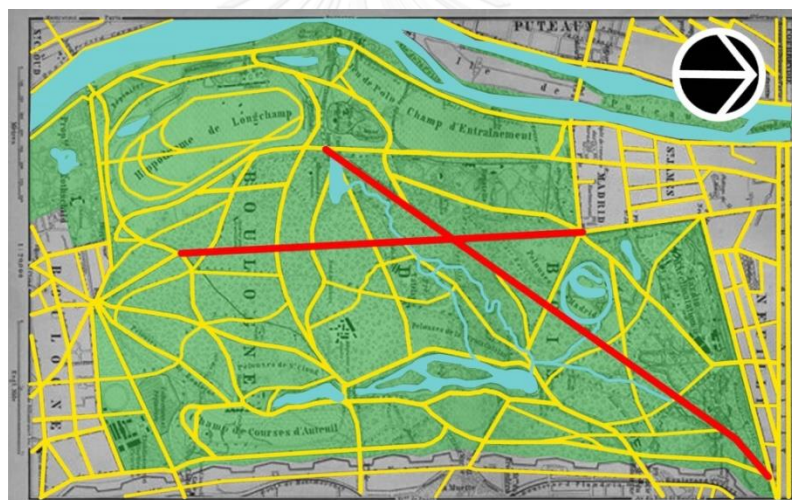
ที่มา ดัดแปลงจากผังแสดงบริเวณเขาดินวนา คัดลอกสำเนาจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

แม้จะไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่าเขาดินวนาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นอย่างไร แต่จากการศึกษาแผนที่การวางผังเขาดินวนาทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่าสวนแห่งนี้สามารถเข้าถึงได้จากถนนที่ล้อมรอบทั้ง 4 ทิศ มีเส้นทางสัญจรหลักเป็นวงล้อมใหญ่ครอบคลุมบริเวณอาณาเขตของสวน แต่ไม่มีเส้นทางที่เป็นแกนของสวน สันนิษฐานได้ว่าอาจจะเป็นเพราะสวนเขาดินวนาไม่ได้มีขนาดใหญ่ ส่งผลให้ไม่ควรมีเส้นทางหลักที่เป็นเส้นตรง ที่จะเป็นทางลัดให้เดินผ่านสวนได้เร็วที่สุด ระบบเส้นทางสัญจรรองเป็นวงล้อมใหญ่สลับวงล้อมเล็ก วงล้อมทางสัญจรแต่ละวงล้อมรอบพื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกัน เป็นสวนบ้าง เป็นทางขนานขอบสระหรือเป็นสะพานข้ามสระน้ำบ้าง เป็นทางเดินในกลุ่มต้นไม้บ้าง และมีเส้นทางบางสายที่ตรงเข้าไปสู่พื้นที่อย่างชัดเจน เช่น บริเวณเนินเขาดิน และศาลาไทย เส้นทางเหล่านี้บางส่วนลาดเอียงเนื่องจากการนำดินที่ขุดบ่อทำน้ำมาทำเนินดิน อันเป็นที่มาของชื่อของ “เขาดินวนา”

เส้นทางสัญจรที่วนไปมาในพื้นที่เขาดินวนานั้น คล้ายกับเส้นทางสัญจรของสวนบัวเดอบุลอยน์ ที่เป็นการผสมผสานระหว่างแบบสวนอังกฤษ และสวนฝรั่งเศส เนื่องจากพระเจ้าบรมโกศที่ 3 ทรงมีพระราชประสงค์ให้สวนบัวเดอบุลอยน์มีการผังแบบสวนอังกฤษตามสมัยนิยม แต่ให้คง

เอกลักษณ์การวางผังของสวนฝรั่งเศสไว้ด้วย ทรงให้นายชาคส์ ฮิตทอร์ฟ (Jacques Hittorff) สถาปนิกผู้ออกแบบลานกว้างคองคอร์ด และนายหลุยส์ ซุลพิซ (Louis-Sulpice Varé) ภูมิสถาปนิกผู้เชี่ยวชาญในการออกแบบสวนฝรั่งเศสร่วมกันเขียนแบบผังสวน จึงทำให้เส้นทางสัญจรของสวนมีเส้นทางหลักเป็นถนนขนาดใหญ่ 2 เส้นตัดตรงเป็นแกนกลางสวน ที่มีแกนตัดตรงและจุดปลายตา ระยะไกลที่ชัดเจนตามลักษณะของสวนของสวนฝรั่งเศส แกนหลักของสวนนี้มีขึ้นเพื่อเป็นทางลัดให้สามารถผ่านสวนได้เร็วที่สุด และเป็นเส้นทางเชื่อมต่อกับแกนเมืองปารีสฝั่งตะวันตกโดยตรง เส้นทางสัญจรส่วนที่เหลือเป็นลักษณะเส้นทางวนไปวนมาเพื่อให้ผู้ใช้สวนสามารถพักผ่อนหย่อนใจได้เต็มที่ตามรูปแบบการวางผังสวนแบบอังกฤษ

อย่างไรก็ตาม เขาติงนาไม่ได้สร้างเส้นทางสัญจรหลักเป็นทางลัดถนนตรง เนื่องจากว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเปิดสวนเขาติงนาเป็นสาธารณะจึงไม่ได้มีการสร้างถนนในเมืองมาเชื่อมต่อกับเส้นทางสัญจรของสวนแต่อย่างใด

ภาพที่ 17 ผังสวนบัวเดอบูลอยน์ แสดงพื้นที่สวน เส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และบ่อน้ำที่มา ดัดแปลงจากผังสวนบัวเดอบูลอยน์ในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) สืบค้นออนไลน์จาก <http://www.nga.gov/content/ngaweb/features/marville/bois-du-boulogne.html>

รูปแบบการวางผังของสวนบัวเดอบูลอยน์นั้นเป็นรูปแบบสวนที่เป็นที่นิยมในสวนประเทศฝรั่งเศสในช่วงปลายศตวรรษที่ 17 (ประมาณ ค.ศ.1880 หรือ พ.ศ.2423) สวนในประเทศฝรั่งเศสในช่วงเวลาดังกล่าวนำวิธีการวางผังสวนในรูปแบบนี้ทั้งหมด ซึ่งเป็นไปได้ว่านอกจากสวนบัวเดอบูลอยน์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะทรงนำแนวพระราชดำริมาจากสวนอื่นที่มีรูปแบบการสัญจรคล้ายคลึงกันด้วย

ภาพแสดงเส้นทางสัญจรสวนบัวเดอแวงแซนน์ ในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)

ที่มา ที่มา ดัดแปลงจากผังสวนบัวเดอบูลอยน์ในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) สืบค้นออนไลน์จาก <http://www.nga.gov/content/ngaweb/features/marville/bois-du-boulogne.html>

เส้นทางสัญจรของเขาดินวนาที่มีเส้นทางสัญจรหลักในสวนจึงเป็นวงล้อมจำนวนมาก มีทางเชื่อมต่อระหว่างวงล้อมกันเอง แต่ไม่มีทางเชื่อมโดยตรงกับบริเวณริมพื้นที่สวน คล้ายกับสวนตรีอานองเล็กที่มีการบังคับทางเข้าจากอาคารเพียงทางเดียว จึงไม่มีทางเข้าถึงจากพื้นที่ด้านนอกสวน แม้แต่ด้านเดียว (รั้วสวนมีประตูให้คนสวน และข้าราชการบริการเข้าได้ แต่ไม่มีทางเดินเชื่อมกับประตูโดยตรง)

ภาพที่ 18 ผังสวนตรีอานองเล็ก แสดงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และบ่อน้ำ ในปี พ.ศ. 1785 (พ.ศ.2328)

ที่มา ดัดแปลงจากผังสวนตรีอานองในหนังสือ French Picturesque in practice โดย John Dixon Hunt หน้า 129

แม้ว่าเขาดินวนาจะไม่มีเส้นทางสัญจรที่เป็นแกนหลัก แต่มีการสร้างทางสัญจรตรงที่ให้ความสำคัญกับอาคาร ได้แก่ เส้นทางสัญจรทางเข้าบริเวณด้านข้างของพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งเหมือนกับสวนคิว ที่มีรูปแบบการสัญจรของสวนคิวคล้ายกับสวนบัวเดอบุลอยน์เล็กน้อย กล่าวคือสวนมีเส้นทางหลักที่เป็นถนนตรงยาว แต่ต่างตรงที่เส้นทางเหล่านั้นไม่ได้เป็นแกนของสวนที่ใช้เชื่อมระหว่างพื้นที่ด้านนอกสวนแต่ละฝั่ง แต่ทำหน้าที่เป็นทางเข้าสู่อาคารสำคัญต่างๆ ของพื้นที่ ได้แก่ เรือนกระจกขนาดใหญ่สำหรับพืชตระกูลปาล์มและพืชเมืองร้อนอื่นๆ อาคารสำนักงานบริหาร และศูนย์เรียนรู้ เส้นทางสัญจรรองเป็นลักษณะวงล้อม และทางลัดตัดไปมาในพื้นที่

ภาพที่ 19 ผังสวนคิว แสดงให้เห็นถึงเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง และบ่อน้ำ
ที่มา ดัดแปลงจากผังสวนคิวในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)

โดยสรุปแล้ว เส้นทางสัญจรของเขาดินวนาไม่ได้รับอิทธิพลจากตัวอย่างสวนใดสวนหนึ่งโดยตรง แต่เป็นการผสมผสานกันระหว่างสวนในทวีปยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสและทอดพระเนตร โดยสันนิษฐานว่ารายละเอียดต่างกันของรูปแบบเส้นทางสัญจรได้รับอิทธิพลจากสวนต่างๆ ดังนี้

รูปแบบเส้นทางสัญจรตัดกันเป็นวงล้อมอาจจะมาจากรูปแบบสวนของกรุงปารีส ในช่วงปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง (ซึ่งสวนที่มีหลักฐานการประพาสบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมีเพียงสวนเดียว ได้แก่ สวนบัวเดอบุลอยน์ แต่อาจจะเป็นไปได้ว่าพระองค์อาจจะเสด็จประพาสสวนอื่นที่มีลักษณะการวางผังที่ใกล้เคียงด้วย แต่การบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้นเขียนเพียง “วนะ” หรือ “สวน” จึงไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นสวนที่ใด)

รูปแบบเส้นทางสัญจรแบบวงล้อมขนาดใหญ่เล็กสลับกันนั้น มีความเป็นไปได้ว่าอาจจะมีต้นแบบมาจากสวนตริอานองเล็ก และการตัดเส้นทางสัญจรตรงยาวเข้าพื้นที่อาคารนั้นอาจจะได้รับอิทธิพลด้านการออกแบบมาจากสวนคิว

ภาพที่ 20 ภาพเปรียบเทียบผังสวนต่างๆ ในทวีปยุโรป แสดงให้เห็นเส้นทางสัญจรหลัก และเส้นทางสัญจรรองในสวน

4.2.2.2 มุมมอง (View)

มุมมองของเขาดินวนาเปลี่ยนไปตามเส้นทางสัญจรที่คดเคี้ยว และมีจุดตัดของเส้นทางจำนวนมาก ทำให้เกิดความน่าสนใจต่อผู้ใช้งาน ซึ่งในด้านมุมมองที่เปลี่ยนไปมาของเขาดินวนานั้น อาจจะได้แนวความคิดมาจากสวนตริอานองเล็กที่มีมุมมองออกจากอาคารพระตำหนัก (Outward View) จากแต่ละส่วนของอาคารพระตำหนักที่ต่างกัน และมุมมองที่เปลี่ยนตลอดเวลาเมื่อเดินบนเส้นทางสัญจร (เนื่องจากพระนางมารี อังตัวเน็ตต์นั้นทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทอดพระเนตรสวนที่มีหน้าตาแตกต่างกัน จากการทอดพระเนตรผ่านหน้าต่างแต่ละบาน และสวนจะต้องเปลี่ยน “บรรยากาศ” ในทุกตำแหน่งที่พระองค์ทรงจัดงานรื่นเริง จึงส่งผลให้พื้นที่สวนจะต้องออกแบบให้มีการเปลี่ยนมุมมองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้)

เขาดินวนามีรูปแบบมุมมองคล้ายกับแนวความคิดแบบพิกเจอร์ส (picturesque) หรือทัศนียภาพที่งดงามตั่งภาพวาด มีฉากหน้า (foreground) เป็นพืชพรรณอุดมสมบูรณ์และบ่อน้ำธรรมชาติ และมีฉากหลัง (background) เป็นสิ่งก่อสร้างต่างๆเพื่อการพักผ่อนในระยะใกล้ เช่น พลับพลา ศาลา ซึ่งคล้ายกับตัวอย่างสวนในทวีปยุโรปที่พระองค์เสด็จประพาสเกือบทั้งหมด

ภาพที่ 21 ภาพถ่ายศาลา อันเป็นจุดปลายทางของสระอโนดาต เขาดินวนา
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 22 ภาพถ่ายทัศนียภาพสวนบัวเดอบูลอยน์ในปี ค.ศ. 1858 – 1860 (พ.ศ.2401 - 2403)
ที่มา สืบค้นจากคลังภาพ albumen print from collodion negative, Musée Carnavalet, Paris

ภาพที่ 23 ภาพถ่ายมุมมองในสวนตริอานองเล็ก แสดงให้เห็นศาลา (Grotto)

ในช่วงปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)

ที่มา สืบค้นจาก <https://www.gutenberg.org>

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากเขาดินนาจะมีฉากหลังในระยะใกล้แล้ว ยังมีฉากหลังในระยะปลายตาอีกด้วย ได้แก่ พระที่นั่งอนันตสมาคม อาคารพระราชวังที่ได้รับการตกแต่งอย่างอลังการ ซึ่งสันนิษฐานได้ว่า พระองค์อาจจะได้รับแนวพระราชดำริจากการเสด็จทอดพระเนตรสวนบัวเดอบูลอยน์ผ่านทาง ถนนอเวนิว บัวเดอบูลอยน์ (l'avenue bois de Boulogne) เส้นทางสัญจรหลักของสวนที่เชื่อมต่อกับถนนกรอนด์ อาร์เม่ (Avenue de Grande Armée) แคนเมืองปารีสฝั่งตะวันตก แล้วทรงทอดพระเนตรเห็นประตูชัย (Arc de Triomphe) เป็นฉากหลังที่เป็นจุดเด่นในระยะปลายตา

ภาพที่ 24 ภาพถ่ายบรรยากาศในเขาดินวนา สามารถมองเห็นพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นฉากหลัง
ที่มา สืบค้นจากหน้าเว็บไซต์หลักของสวนสัตว์ดุสิต <http://www.dusitzoo.org>

ภาพที่ 25 ภาพถ่ายมุมมองจากสวนบัวเดอบูลอยน์ในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) ที่สามารถมองเห็น
ประตูชัยเป็นฉากหลัง

ที่มา สืบค้นจาก <http://www.parisrues.com>

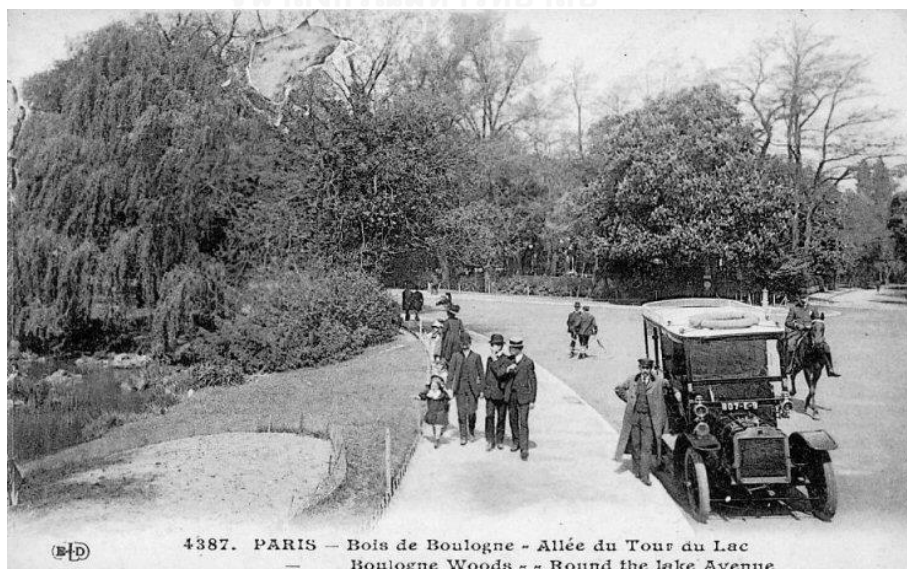
4.2.2.3 บรรยากาศ (Atmosphere)

บรรยากาศของสวนเขาดินวนาคลายกับสวนป่า เนื่องจากมีการใช้พืชพรรณที่หลากหลาย
ขนาดและระดับ ทั้งไม้ต้น ไม้พุ่ม ไม้คลุมดิน ไม้หน้า และไม้ริมน้ำ นำมาปลูกคละกันโดยไม่มีแบบแผน
จึงทำให้บรรยากาศดูมีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ ก่อให้เกิดสภาวะน่าสบายต่อผู้ที่เข้ามาใช้สวน

จากการศึกษาตัวอย่างสวนในทวีปยุโรปทั้งหมด พบว่าดินนวมีบรรยากาศที่คล้ายคลึงกับตัวอย่างสวนในทวีปยุโรปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทั้งหมด เนื่องจากสวนบางแห่ง เช่น สวนบัวเดอบูลอยน์ เคยเป็นพื้นที่ป่า ในขณะที่สวนตรีอานองเล็ก และสวนคิวมีการออกแบบให้เหมือนป่า

ภาพที่ 26 บรรยากาศของเขาดินนวม
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 27 บรรยากาศของสวนบัวเดอบูลอยน์ในปี ค.ศ.1902 (พ.ศ.2445)

ที่มา สืบค้นจาก <http://www.parisru.es.com>

ภาพที่ 28 ภาพถ่ายบรรยากาศของสวนคิวในปี พ.ศ.1904 (ค.ศ.2447)
ที่มา สืบค้นจากเว็บไซต์ทางการของสวนคิว <http://images.kew.org>

สิ่งเดียวที่ทำให้บรรยากาศของเขาตินวนาดูแตกต่างจากตัวอย่างสวนในทวีปยุโรปคือ “ต้นไม้” อันเป็น “องค์ประกอบ” ที่สำคัญของสวน เนื่องจากต้นไม้ในเมืองบางกอกมีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างจากต้นไม้ในสวนซึ่งจะมีการวิเคราะหฺในเนื้อการวิเคราะหฺในส่วนถัดไปนี้

4.2.3 การเลือกใช้องค์ประกอบ (Elements)

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการวิเคราะหฺอิทธิพลด้านการใช้องค์ประกอบในพื้นที่สวน โดยรายละเอียดในส่วนนี้จะกล่าวถึงอิทธิพลของการเลือกใช้องค์ประกอบต่างๆ ในสวนทวีปยุโรป ได้แก่ ต้นไม้ (Plant Selections) บ่อน้ำ (Ponds) พื้นที่นันทนาการ (Recreational Space) และเฟอร์นิเจอร์สวน (Park Furniture) ที่มีต่อเขาตินวนาตามลำดับ

4.2.3.1 ต้นไม้ (Plants Selection)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้มีพระปรีชาสามารถในด้านต้นไม้เป็นอย่างมาก ทรงเป็นธุระในการจัดหาต้นไม้หลากหลายชนิด ทั้งไม้ต้น ไม้พุ่ม ไม้พุ่มน้ำ และไม้คลุมดิน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกในพื้นที่เขาตินวนาด้วยพระองค์เอง ยกตัวอย่างได้จากข้อความในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาวรวงษ์พัฒน เรื่องต้นไม้ที่จะปลูกในเกาะอยู่อี่ พื้นที่เกาะเขาตินวนาในปี พ.ศ.2442 ดังนี้

“อนึ่ง จะหาต้นกลางสาตตีๆ มาปลูกอยู่ในเกาะอีลัก 10 ต้นจะได้ฤกษ์ไม่ ถึงต้นย่อมนๆ ซ้ำหน้อยก็ทนเอา” (เดชา บุญค้ำ, 2528, น. 25)

“อนึ่ง ต้นไม้เหลือๆ นอกจากพิกุลเช่นปีปเป็นต้นจะปลูกที่เกาะอยู่ถ้ามีมือไร่บ้างเอา ไปคอยไว้ในเกาะนั้น” (เดชา บุญค้ำ, 2528, น. 28-29)

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ได้ทรงนำต้นไม้จาก ยุโรปเข้ามาปลูกในเขาดินนาโดยตรง ต้นไม้ที่ปลูกตั้งแต่ประเภทไม้ต้น ไม้พุ่ม ไม้คลุมดิน และไม้พุ่ม นั้นจะเป็นพันธุ์ไม้เมืองร้อนที่หาได้ในสยามเป็นส่วนใหญ่ แต่รูปแบบวิธีการปลูกของต้นไม้เหล่านั้นนั้น สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากสวนในทวีปยุโรป โดยเนื้อหาในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิพลยุโรปที่มีผลต่อการปลูกต้นไม้ในเขาดินนา เรียงตามรูปแบบของต้นไม้ดังนี้

ไม้ต้น (Trees)

จากการที่ผู้ทำวิจัยได้ศึกษารายชื่อไม้ต้นทั้งหมด (บัณฑิต จุฬาสัย พิรศรี โปวาทอง และรัชดา โชติพานิช, 2557, น. 51) ที่มีอยู่ในเขาดินนา สังเกตการใช้ไม้ต้นที่ลักษณะทางกายภาพที่หลากหลายในพื้นที่เดียวกันตามเห็น และมีความเห็นว่าการปลูกต้นไม้แบบนี้ไม่ใช่การปลูกพืชแบบสวนไทย เนื่องจากสวนไทยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมักเป็นการปลูกไม้ผล (Orchard) เป็นแถวอย่างมีระเบียบ หรือในกรณีไม่เรียงแถว อย่างน้อยที่สุด ต้นไม้ชนิดเดียวกันมักจะต้องปลูกไว้ในบริเวณใกล้เคียงกัน จึงตั้งข้อสังเกตว่าจากการแบ่งจากประเภทของทรงพุ่มของไม้ต้นสูงได้ดังนี้¹³

- ประดู่ป่า (Burma Padauk หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Pterocarpus macrocarpus*) มีความสูง 15-30 เมตร ใบรูปขนนก
- โสภ (Asoka หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Saraca indica* L) มีความสูง 5-15 เมตร ใบประกอบแบบขนนกปลายคู่
- ไทรย้อย (Weeping fig หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Ficus benjamina*) มีความสูง 10-20 เมตร ใบรูปวงรี
- สัก *Tectona grandis* L.f. (Teak หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Terminalia catappa*) มีความสูง 20-30 เมตร ใบเดี่ยวแหลมโคนมน
- ตะแบก (Bungor หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Lagerstroemia floribunda*) มีความสูง 15-30 เมตร ใบเดี่ยวดิ่งแหลม

¹³ เรียบเรียงจากรายชื่อต้นไม้ในสวนดุสิต โดยเปลี่ยนตัวสะกดในหลักฐานประวัติศาสตร์ต้นฉบับเป็นตัวสะกดในปัจจุบัน

- สารภี (Negkassar หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Mammea siamensis* T.Anderson) มีความสูง 10-15 เมตร ใบเป็นรูปไข่กลับ หรือเป็นรูปรี
- ประยงค์ (Chinese Rice flower หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Aglaia odorata* Lour.) มีความสูง 3-6 เมตร ใบมีลักษณะรูปไข่แหลม
- พิกุล (Bullet Wood หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Mimusops elengi* Linn.) มีความสูง 8-15 เมตร ใบเป็นใบเดี่ยวรูปไข่รูปรี รูปไข่
- พะยอม (White meranti หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Shorea roxburghii*) มีความสูง 15-30 เมตร ใบปลายมน หรือเป็นดิ่งสั้นๆ โคนมน
- ไม้แดง (Iron Wood หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Xylia xylocarpa*) มีความสูง 10-20 เมตร ใบเป็นช่อแบบขนนกสองชั้น
- แสมสาร (Senna หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Senna garrettiana*) มีความสูง 10-15 เมตร ใบเป็นใบขนนก ใบรูปหอก
- จำเปย (Yellow oleander หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Cascabela thevetia* Juss.) มีความสูง 12-18 เมตร ใบเดี่ยวแคบเรียวยาว
- เลียบ (Deciduous Fig หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Ficus superba* (Miq.) Miq.) มีความสูง 15-30 เมตร ใบเดี่ยวเรียงเวียนเป็นกระจุกอยู่ที่ปลายกิ่ง รูปขอบขนานแกมรูปรี
- เลียน (Chinaberry หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Delonix regia* (Bojer) Raf) มีความสูง 20-25 เมตร ใบเดี่ยวช่อใบย่อยเป็นรูปไข่หรือรูปรี
- หูกวาง (Indian Almond หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Terminalia catappa*) มีความสูง 8-25 เมตร ใบรูปไข่ปลายใบแหลม
- กระทิง (Calophyllum หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Calophyllum inophyllum*) มีความสูง 20-25 เมตร ใบเป็นใบเดี่ยวรูปไข่
- ราชพฤกษ์ (Golden Shower Tree หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Cassia fistula*) มีความสูง 10-20 เมตร ใบเป็นใบขนนก
- หางนกยูงฝรั่ง (Flame Tree หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Delonix regia* (Bojer) Raf) มีความสูง 12-18 เมตร ใบประกอบเป็นใบรูปขนนก
- ปิป (Cork Tree หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Millingtonia hortensis*) มีความสูง 10-20 เมตร ใบรูปไข่หรือรูปไข่แกมใบหอก
- มะฮอกกานี (Mahogany หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Swietenia macrophylla*)) มีความสูง 25-30 เมตร ใบประกอบแบบขนนกปลายคู่

- ดีหมี (Cleidon หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Acalypha spiciflora* Burm.f.) มีความสูง 10-20 เมตร ใบเป็นใบเดี่ยวออกเรียงสลับ เป็น รูปวงรีแกมใบหอก
- ปาล์ม (ไม่ปรากฏชนิดของปาล์ม)

การปลูกไม้ต้นในเขาดินวนานี้เป็นการนำพันธุ์ไม้ต้นที่มีทรงพุ่มแตกต่างกันมาปลูกปนกันอย่างไม่มีการเรียงแบบแผน ซึ่งต่างจากสวนไทยในช่วงรัชสมัยที่กล่าวถึงในข้างต้น สันนิษฐานว่าพระองค์อาจจะทรงได้แรงบันดาลใจในการปลูกไม้ต้นที่มีทรงพุ่มหลากหลายปนกันนี้จากการเสด็จประพาสสวนในทวีปยุโรปที่เป็นลักษณะของสวนป่า หรือสวนที่สร้างขึ้นจากพื้นที่ป่าเดิมมาก่อน เช่น สวนบัวเดอบุลอยน์ สิ่งที่สามารถสังเกตได้จากการแยกประเภททรงพุ่มจากรายชื่อต้นไม้ คือเขาดินวนามีไม้ต้นที่มีทรงพุ่มกลม และทรงพุ่มทรงร่ม เป็นจำนวนมากที่สุด ซึ่งคล้ายกันกับไม้ต้นที่อยู่ในสวนทั้งสองดังนี้

สวนบัวเดอบุลอยน์นั้นต่างมีพืชตระกูลโอ๊ค (Oaks หรือชื่อจีนวิทยาศาสตร์ *Quercus*) เป็นไม้ต้นหลักที่มีจำนวนเกินกว่าครึ่งหนึ่งของสวน เป็นต้นไม้ยืนต้นสูง 20-40 เมตร บางชนิดมีอายุยืนถึง 600-1,000ปี ไม่ค่อยล้มตาย จึงเป็นพืชที่มีขนาดใหญ่ และมีจำนวนมากที่สุดในสวนทั้งสองแห่ง

พืชตระกูลโอ๊คส่วนใหญ่มีทรงพุ่มเป็นทรงกลม หรือทรงพุ่มทรงร่ม ซึ่งให้ร่มเงากับผู้ที่มาใช้สวนได้อย่างดี จึงสันนิษฐานได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ทรงเลือกไม้ต้นที่มีทรงพุ่มกลม และทรงพุ่มทรงร่มเป็นหลักในเขาดินวนา อาจจะเป็นเพราะทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้าง “บรรยากาศ” ให้เขาดินวนาเป็นป่าที่ร่มรื่นเหมือนกับสวนบัวเดอบุลอยน์ แต่พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถที่จะเลือกพืชพรรณไม้พื้นเมือง (Native Plants) ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่อยู่ในเมืองบางกอกที่มีลักษณะทางกายภาพคล้ายคลึงกัน

นอกจากพืชตระกูลโอ๊คแล้ว สวนบัวเดอบุลอยน์ยังมีพันธุ์ไม้ต้นอีก 2 ชนิดที่มีจำนวนมากเป็นพิเศษในพื้นที่ และสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบของต้นไม้หรือพื้นที่บางส่วนในเขาดินวนาดังนี้

- ต้นสนซีดาร์ (Cedars หรือชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cedrus libani*) เป็นต้น ทรงพุ่มเป็นทรงพีระมิด เป็นพืชตระกูลสนเมืองหนาว ซึ่งอาจจะเป็นที่มาของ “เกาะสน” ในเขาดินวนา
- ต้นเพลน (Plane Tree) เป็นไม้ต้นสูง 30-50 เมตร ทรงพุ่มเป็นทรงกระบอก ในทวีปยุโรปนิยมใช้เป็นไม้ถนน อาจจะเป็นที่มาของต้นไม้ทรงพุ่มกระบอกในพื้นที่เขาดินวนา บางชนิด เช่น มะฮอกกานี

แต่เนื่องจากเขาดินวนาเป็นสวนที่ตั้งอยู่ในเมืองบางกอก ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ภูมิอากาศร้อนชื้น จึงไม่แปลกที่เขาดินวนาจะมีจำนวนพันธุ์พืชไม้ต้นมากกว่าในสวนในทวีปยุโรปจำนวนมาก และมีกลุ่มไม้

ต้นที่ได้แก่ “ไม้ผล” เพิ่มเติมอีกจำนวนมาก ที่เป็นเอกลักษณ์ของ “สวนผลไม้” ในเมืองบางกอก โดยพันธุ์ไม้ผลที่ปลูกอยู่ในพื้นที่เขาดินวนามีดังนี้

- ขนุน (Jackfruit หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Artocarpus heterophyllus.*) มีความสูง 15-30 เมตร เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ แผ่นใบรูปรี
- มะขาม (Tamarind หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Tamarindus indica.*) มีความสูง 10-25 เมตร ใบเป็นไม้ใบรวม จะออกใบเป็นคู่เรียงตามก้านใบ
- มะม่วง (Mango หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Mangifera indica.*) มีความสูง 10-30 เมตร ใบเป็นรูปหอก เป็นไม้ใบเดี่ยวจะออกเรียงกันเป็นคู่ๆ
- ชมพู่แดง (Rosoe Apple หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Syzygium jambos.*) มีความสูง 5-10 เมตร ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปขอบขนานแคบ
- กระท้อน (Santol หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Sandoricum koetjape.*) มีความสูง 6-8 เมตร ใบเรียงสลับ ใบประกอบแบบนิ้วมือ
- มะเฟืองหวาน (Carambola หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Averrhoa carambola L.*) มีความสูง 5-10 เมตร ใบประกอบ 5-11 ใบ
- ตาล (Asian palmyra palm หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Borassus flabellifer*) มีความสูง 8-12 เมตร เป็นปาล์มต้นเดี่ยว ใบประกอบออกอยู่ตามส่วนของลำต้น
- ลางสาด (Langsat หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Lansium domesticum*) มีความสูง 6-10 เมตร ใบประกอบ แผ่นใบรูปไข่รีโค้งมน
- มะพร้าว (coconut หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Cocos nucifera*) มีความสูง 10-20 เมตร ใบประกอบออกอยู่ตามส่วนของลำต้น

ไม้พุ่ม (Shrub)

จากการที่ผู้ทำวิจัยได้ศึกษารายชื่อไม้พุ่มทั้งหมดที่อยู่ในเขาดินวนาการปลูกไม้พุ่มในเขาดินวนานั้นเน้นไม้ดอกเป็นหลัก ซึ่งต่างจากรูปแบบ “สวนไทย” ในช่วงรัชสมัยของพระองค์ที่นิยมปลูกไม้พุ่มประเภทไม้ตัด ด้วยการบังคับพื้นที่ ไม่นำมาปลูกปนกัน เช่น อยู่ในกระถางหรือกระบะที่จัดไว้ให้ และพืชพันธุ์ที่เลือกใช้นั้นมักจะเป็นไม้ตัด เช่น ตะโกตัด หรือซาฮอย

ผู้ทำวิจัยจึงทำการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับพันธุ์ไม้พุ่มเหล่านี้ นำมาจำแนกด้วยประเภทสีของดอก พบว่าไม้พุ่มเหล่านี้เป็นไม้ดอกที่มีสีสันหลากหลายดังนี้

- มะลิลา/มะลิซ้อน (Arabian jasmine หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Jasminum sambac*) เป็นไม้ร่อเลื้อย มีความสูง 1.5 เมตร
- มะลิฝรั่ง (Cape Jasmine หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Tabernaemontana divaricata*) เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความสูง 1-2 เมตร
- ราตรีขาว (Queen of The Night หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Cestrum nocturnum L.*) เป็นพุ่มขนาดกลาง มีความสูง 1 เมตร
- พุด (Gardenia Crape Jasmine หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Gardenia jasminoides.*) เป็นไม้พุ่ม และไม้เลื้อย มีความสูง 1-3 เมตร
- ลัดดา (Snow vine หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Porana volubilis.*) เป็นไม้ล้มลุก
- เข็มขาว (Siamese White Ixora หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Ixora finlaysoniana.*) เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก มีความสูง 30-50 เซนติเมตร
- เข็มป่า เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง (*Ixora chinensis* หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Ixora cibdela Craib.*) มีความสูง 3-4 เมตร
- แก้ว (Orange jessamine หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Murraya paniculata.*) ไม้พุ่มกึ่งยืนต้น มีความสูง 1-3 เมตร
- ลิ้นมังกร (Viper's bowstring hemp หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Sansevieria trifasciata.*) เป็นไม้ประดับใบจุดต่าง
- จำปีแขก (Banana shrub หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Magnolia figo.*) เป็นไม้ขนาดกลาง มีความสูง 2-3 เมตร
- มณฑาขาว (Magnolia หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Talauma candollii Bl.*) เป็นไม้พุ่มขนาดใหญ่ มีความสูง 3-10 เมตร
- กระจ่างไทย (Ylang-Ylang หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Cananga odorata (Lam.)*) เป็นไม้เลื้อยบนซุ้ม
- สายหยุด (Chinese Desmos หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Desmos chinensis.*) เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความสูง 3-6 เมตร
- หมากผู้หมากเมีย (Ti plant หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Cordyline fruticosa.*) เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความสูง 3-4 เมตร
- ฝ้ายขาว (ดอกเมื่อโตเต็มที่เป็นสีชมพู) (Cotton หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Gossypium hirsutum L.*) เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความสูง 3-4 เมตร
- เข็มชมพู เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก (Cotton หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Gossypium hirsutum L.*) มีความสูง 30-50 เซนติเมตร

- ยี่โถ เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความ 2 เมตร (Sweet Oleander หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Nerium oleander.*)
- พุดตาน (Confederate rose หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Hibiscus mutabilis.*) เป็นไม้พุ่มสูง มีความสูง 5 เมตร
- มณฑาเหลือง (Magnolia หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Talauma candollii Bumel.*) เป็นไม้พุ่มขนาดใหญ่ มีความสูง 5-15 เมตร
- สายหยุด (Chinese Desmos หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Desmos chinensis.*) เป็นไม้พุ่มรอเลื้อย มีความสูง 1-5 เมตร
- เข็มเหลือง (Rust-red Ascocentrum หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Desmos chinensis.*) เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก มีความสูง 30-50 เซนติเมตร
- นมแมว (Rust-red Ascocentrum หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Rauwenhoffia siamensis Scheff.*) เป็นไม้พุ่มรอเลื้อย เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความสูง 2-4 เมตร
- ฝ้ายแดง (Nom maeo หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Gossypium arboreum L*) เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความสูง 2-4 เมตร
- ชบาแดง (Shoe Flower หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Hibiscus rosa-sinensis L.*) เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความสูง 2-4 เมตร
- ทับทิมดอกแดง (Punica apple หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Punica granatum L.*) เป็นไม้พุ่มขนาดกลาง มีความสูง 2-4 เมตร
- วานแสงอาทิตย์ (Blood lily หรือชื่อวิทยาศาสตร์ *Scadoxus multiflorus.*) เป็นไม้ล้มลุก

การปลูกไม้พุ่มเป็นไม้ดอกหลากสี ทั้งแบบแบ่งสีหรือไม่แบ่งสีก็ได้ นั้น เป็นการปลูกต้นไม้แบบจัดแสดงดอกไม้ (Flower show) ซึ่งเป็นการปลูกไม้พุ่มที่เป็นที่นิยมในสวนแบบกระท่อมชนบทอังกฤษ (English Cottage) เป็นที่นิยมในพระราชอุทยานในสวนของทวีปยุโรป ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงความสนพระทัยจากการปลูกไม้พุ่มไม้ดอกหลากสีนี้ระหว่างเสด็จประพาสเรือนกระจกของสวนควีน (Queen's Park) ในพระราชวังวินเซอร์

“แล้วจึงเลี้ยวไปเข้าสวนสำหรับวังวินด์เซอร์ ที่เรียกว่าสวนควีน ซึ่งกรมเนเรอร์ชอบพูดถึงนั้น เจ้าแผ่นดินได้แก้ไขใหม่แปลกไปหมดทั้งสิ้น คือก่อกำแพงเตี้ยๆ กันสวนผักเสียต่อนหนึ่ง ฟากหนึ่งเป็นเรือนกระจกที่ปลูกไม้ดอก นอกเรือนกระจกปลูกต้นกุหลาบ เปนดอกตก

แลดูสุดสายตา ในเรือนกระจกนั้นปลูกไม้ดอก ซึ่งจัดเป็นสีต่างๆ ตามพวกงามเป้นที่สุดเหนือ จะพรรณนา ดอกคาร์เนชั่น ลักษณะดอกกำหยี่ซ้อน ซ่อโตๆ เท้าดอกชบา หอมเป้นที่สุดกลิ่น ร้าๆกวินเค็ดแจก แลกกล้วยไม้มันช่างออกดอกพร้อมกันตั้งร้อยสองร้อยซ่อ เขาจัดต้นไม้ เป้นหมวดๆ หมวดนี้ร้าร้อน หมวดนี้ร้าหนาว ในหมวดหนึ่งกำหนดได้ว่า เมื่อไม้พวกนี้สิ้นดอก แล้ว ไม้พวกนั้นจะออกทันกัน คงมีดอกทยอยกันอยู่เสมอ ไม่มีเวลาขาดทุกฤดู ผลไม้เน็กตรินที่ เหมือนกันปีซ แต่ไม่มีที่อื่น มีอยู่ที่วินด์เซอนัน จนแลเห็นต้นเข้าไม่รู้ว่าจะไร ปลูกในเรือน กระจก โคนใหญ่เกือบ 2 กำ แต่ตัดลงไปเหลือพื้นดินประมาณสักคืบเศษ คราวนี้เลี้ยงกิ่ง ขึ้นมาเป้นแฉกๆ แลดูเหมือนรูปพัดขนนก ลูกติดตั้งแต่ตอขึ้นไปจนกระทั่งถึงปลายกิ่งที่จด หลังกา อุ่นด้าเลี้ยงในเรือนแก้ว ลูกโตเท้าลมุดไทยอย่างย่อๆ จริงๆ ในโตะกินเข้าซ่อเดียว ตั้งพานลูกไม้ที่ได้พบเสียหลายอย่าง ฤดูแก่เข้าลูกไม้ดีขึ้นเป้นอันมาก เซอริทั้งด้าทั้งเหลือง แด้มแดง กำล้งหวานอย่างวิเศษ สดรอเบอริ รูปร่างลูกเป้นกระสอบ โตเท้ามั่งคุดขนาดเล็กใน ลวนนี้ใช้ปลูกกระถาง แลวางเรียงไว้บนหิ้ง มีถึงหมื่นกระถาง การที่จะพรรณนาให้ทั่วถึงจะจด ลงไม่ได้ พ่อได้ออกปากว่า ตั้งแต่ได้เห็นเฟลาเวอโซมา ไม่ได้มีเหมือนที่นี้” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 450-451)

ตัวอย่างสวนในทวีปยุโรปที่มีการปลูกไม้พุ่มเป็นดอกไม้หลากสีนั้น ได้แก่สวนตรีอานองเล็ก ที่ มีการปลูกไม้พุ่มเป็นไม้ดอกในพื้นที่รอบอาคารพระตำหนักและ กระถ่อมต่างๆ เป็นไปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นอาจจะทรงได้แนวพระราชดำริในการนำมาปลูก เพียงแต่ทรงเลือกพันธุ์ไม้พุ่มที่อยู่ในสยามประเทศเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากที่เมืองบางกอกมีภูมิอากาศ ที่ต่างจากเมืองแวร์ซายส์มาก

ถึงแม้ว่าไม้พุ่มในเขาดินวนาจะเป็นพืชเมืองร้อนเป็นส่วนใหญ่ ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป พระองค์ทรงสนพระทัยในต้นไม้ต่างถิ่น (Exotic plant) เป็นอย่างมาก ระหว่างที่เสด็จประพาสเกาะซิชิลี เมืองปาเลอริโม ประเทศอิตาลี ทรงปรารถนากว่าถ้าหาก ไม้ต่างถิ่นที่พระองค์ทอดพระเนตรอยู่นี้ มีต้นกำเนิดมาจากเมืองร้อน ก็น่าจะสามารถนำไปปลูกที่ บางกอก ที่มีอากาศร้อนได้

ภาพที่ 29 ภาพวาดสวนตริอานองเล็กในปี ค.ศ.1744 (พ.ศ.2877) แสดงให้เห็น
ไม้ดอกหลากสีที่อยู่บริเวณบ่อน้ำ
ที่มา สืบค้นจาก <http://www.versailles3d.com>

ภาพที่ 30 ภาพถ่ายลักษณะไม้ดอกหลากสีในสวนตริอานองเล็กในปัจจุบัน
ที่มา สืบค้นจาก <http://bienvenue.chateauversailles.fr>

“ว่าพืชพรรณต้นไม้เหล่านี้มีใช้เป็นของเกิดในตำบลนี้ เช่นต้นออลิป มันเปนต้นไม้ที่
ปาเลสไตน์ ซึ่งเป็นประเทศร้อนมากหนาวมาก นำมาปลูกที่เมืองปาเลอร์โม เกาะซิซิลีก่อน
แล้ว จึงนำมาปลูกที่นี่ ลัมแมนเดอรินก็มาแต่เมืองจีน ต้นกุหลาบก็มาแต่เมืองเปอเซีย มัน
เหมาะกับประเทศแลเลี้ยงดึกก็ยืดยาวอยู่ได้ เพราะฉะนั้น ต้นไม้บางอย่างอาจเปนได้ในบ้านเราดี
เช่นเล็บมังกรที่เขาปลูกปล่อยให้ยื้นตามพนักหวางลูกมหวดสีชมพูสีสีแดง ” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 181-182)

พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้นำกุหลาบ อันเป็นพืชต่างถิ่นกลับมาปลูกที่เขาดินวนาจำนวนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาคัดเลือกพันธุ์ไม้ สังเกตการเลี้ยงด้วยพระองค์เองทั้งหมด ระหว่างเสด็จประพาสสวนกุหลาบของนายบรอยเออร์ (Breuer) นายช่างชาวเยอรมันที่เพาะเลี้ยงกุหลาบขาย ทรงศึกษาวิธีการปลูกต้นกุหลาบ และทรงเล็งเห็นว่าดินในเมืองบางกอกนั้นเป็นดินร่วนที่มีความชุ่มชื้น อาจจะไม่เหมาะกับการปลูกต้นกุหลาบ เพราะนายบรอยเออร์ใช้ดินที่แห้งผสมกับทรายในการปลูก

“ในเรื่องปลูกต้นกุหลาบนี้ ถ้าจะเล่นในเมืองเราให้ได้ดีจริง ต้องมีมนุษย์อย่างเช่นตานี้คนหนึ่ง ต้องซื้อพรรณกุหลาบไปจากยุโรป ผสมเมืองเราเห็นจะยาก ด้วยมันร้อนเกินไป จะต้องคอยสืบเชื้อพรรณซึ่งเขามสมอกใหม่อยู่เสมอเพนนิจ ดินเมืองเรามันดีเกินไป จะต้องหาดินแฉ้นแค้นผสมทรายไปจากที่อื่น ถ้าจะมีสวนกุหลาบอย่างดีสวนหนึ่ง ออกเงินสักปีละ 100 ชั่ง ฤ 150 ชั่ง ทั้งค่าจ้างค่าต้นไม้ค่าดิน เห็นจะมีสวนกุหลาบดีเล่นสวนหนึ่งได้” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น.230)

พระองค์ทรงเลือกต้นกุหลาบที่เจริญเติบโตดีในหน้าร้อนกลับมาปลูกที่บางกอก เพราะทรงคาดคะเนว่าต้นไม้ที่ชอบอากาศร้อนนั้นน่าจะสามารถอยู่ในสภาพอากาศของบางกอกที่มีอากาศร้อนมากได้

“กุหลาบที่คิดว่าจะเปนในบางกอกได้ดีนั้น กุหลาบขาวดอกใหญ่ ซึ่งหน้าไม้ไม่สู้งาม ถ้านำร้อนจัดจึงจะงามมาก กับกุหลาบเลื้อยดอกเหลืองซ้อน ขนาดยี่หุบอย่างใหญ่ฤเชิงกว่านั้นหน่อยหนึ่ง กลีบงามเหมือนดอกบัวที่บ้านเล่น ว่าทนทานร้อนมาก คงจะปลูกได้ พอได้สั่งให้นำให้รู้จักกับพระสารสาสน์แล้ว” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 234)

ไม้น้ำ/ไมริมน้ำ (Aquatic Plants)

บ่อน้ำในเขาดินวนามีการปลูกไม้น้ำอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งนอกจากไม้น้ำที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติในเมืองบางกอกนั้น ยังมีพันธุ์ไม้น้ำบางส่วนที่ได้รับการนำเข้ามาจากประเทศอีกด้วย โดยมีไม้น้ำที่เป็นพันธุ์ต่างถิ่นอยู่ทั้งหมด 2 ชนิด ดังนี้

- บัววิกทอเรียหรือบัวกระดังง์ (Royal water-lily หรือชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Victoria matto-grossensis*.) เป็นบัวที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีลำต้นใต้ดินเป็นหัวใหญ่ ใบเป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ประมาณ 1.5 เมตร ไม่ปรากฏว่ามาจากที่ใด

- ผักตบชวา (Morning Glory หรือชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Eichhornia crassipes*.) เป็นไม้น้ำ ล้มลุกอายุหลายฤดู สามารถอยู่ได้ทุกสภาพน้ำ ลักษณะเป็นกอลอยไปตามน้ำ เป็นพืชต่างถิ่นที่พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ ทรงนำเข้ามาเมื่อคราวตามเสด็จประพาสชวา แต่ในเวลาต่อมาเกิดปัญหาเนื่องจากผักตบชวาแพร่พันธุ์ได้เร็วมาก เกิดการแพร่ระบาดจนต้องมีมาตรการกำจัด

การปลูกไม้น้ำในสวนไทย โดยเฉพาะการปลูกบัวนั้น เป็นที่นิยมมาเป็นเวลานาน แต่การปลูก “ไม้น้ำ” หรือพืชริมตลิ่งเพื่อให้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของสวนนั้นเป็นสิ่งแปลกใหม่ จากการศึกษารายชื่อไม้น้ำ/ไม้น้ำที่อยู่ในพื้นที่สวนเขาตึกมาแล้ว พบว่าในสวนมีการปลูกไม้น้ำริมตลิ่งอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลจากสวนในทวีปยุโรปที่ปลูกไม้น้ำริมบ่อน้ำ เพื่อสร้างบรรยากาศ “เสมือนธรรมชาติ” โดยมีรายชื่อไม้น้ำดังนี้

- พลับพลึง (Giant lily หรือชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Crinum asiaticum*.) เป็นพันธุ์ไม้ล้มลุก ขึ้นเป็นกอ และมีหัวอยู่ใต้ดิน ลำต้นกลม ใบออกรอบลำต้น
- การะเกด (Screw pine หรือชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pandanus tectorius*.) ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้น ลำต้นมักแตกกิ่งก้านสาขา มีรูปทรงคล้ายต้นเตย
- เตยหอม (*Pandanus* หรือชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pandanus amaryllifolius come*.) ไม้ยืนต้นพุ่มเล็ก ขึ้นเป็นกอ ลำต้นอยู่ใต้ดิน ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับเวียนเป็นเกลียว

เป็นไปได้ว่า การนำไม้น้ำเข้ามาปลูกนั้น อาจจะเป็นการสร้างบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติให้กับสวน ซึ่งการปลูกไม้ประเภทนี้นั้นพบได้ในบ่อบัวแห่งสวนคิว (The waterlily Pond of Kew's garden) ที่เป็นสวนพฤกษศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างสวนที่เปิดให้สาธารณะอย่างสวนบัวเดอบลู ลอยน์ และสวนริชมอนด์นั้นจะไม่ปลูกไม้น้ำ (และไม้พุ่มชนิดใดๆ ก็ตาม) โดยเด็ดขาด เนื่องจากเกรงกลัวอันตรายจากอาชญากรรม

ภาพที่ 31 ภาพถ่ายบ่อบัวแห่งสวนคิว ถ่ายเมื่อปี ค.ศ.1904 (พ.ศ.2447)

ที่มา สืบค้นจาก <http://images.kew.org>

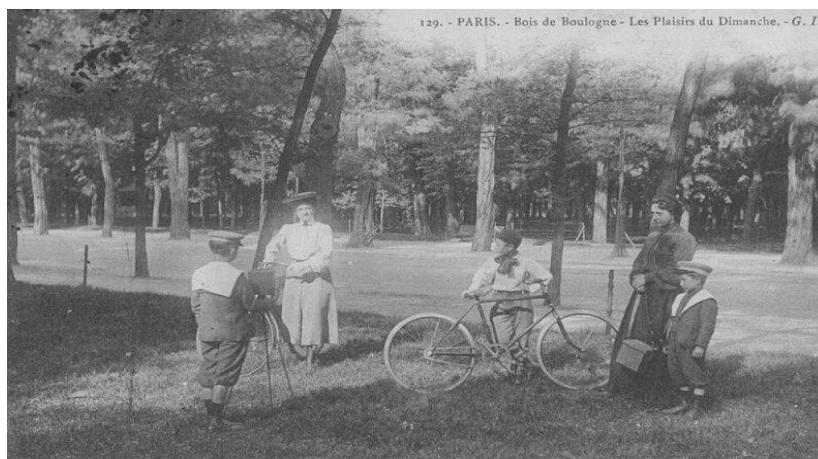

ภาพที่ 32 ภาพถ่ายบรรยากาศบ่อน้ำในเขาดินวนา แสดงให้เห็นริมน้ำที่ริมตลิ่ง และผักตบชวาที่ลอย
น้ำอยู่

ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ไม้คลุมดิน (Ground Covers)

เขาดินวนามีการปลูกหญ้าเป็นไม้คลุมดิน แต่เดิมนั้นการปลูกหญ้าเป็นไม้คลุมดินเป็นวัฒนธรรมฝั่งตะวันตก ไม่ใช่สิ่งที่นิยมในสยาม ซึ่งสวนตัวอย่างสวนทั้งหมดในเมืองในทวีปยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวเสด็จประพาสล้วนมีการปลูกหญ้าเป็นไม้คลุมดินทั้งสิ้น

ภาพที่ 33 ไปรษณียบัตรแสดงภาพบรรยากาศของสวนบัวเดอบูลอยน์ในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)

นอกจากพื้นที่ถนนแล้ว พื้นที่ที่เหลือปลูกหญ้าเป็นพืชคลุมดินเกือบทั้งหมด

ที่มา สืบค้นจาก <http://www.parisrues.com>

อย่างไรก็ตาม การนำหญ้ามาปลูกที่เขาดินวนานั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะคนไทยยังมีนิสัยไม่รักความสะอาด และผู้ดูแลไม่ค่อยได้ตรวจตราพื้นที่ และปัญหาอีกประการของการปลูกหญ้า คือการเครื่องมือดูแลตัดแต่ง เนื่องจากผู้ดูแลไม่ดูแลรักษาเครื่องตัดหญ้าให้ดี ปล่อยโดนน้ำค้างและน้ำฝน จนสนิมขึ้น และเสื่อมประสิทธิภาพ

“เรื่องปลูกหญ้าออกจะเห็นจ้วงเจ๊กเช่นเจ้าปลูกดีเสียแล้ว ฝิพายปลูกดูประดักประเดิดเต็มทีแต่อันที่จริงก็เป็นทีคนดูแลไม่ใคร่จะตรวจตราด้วย การรักษาพื้นสะอาดดูจะเป็นการยากแก่คนไทยยิ่งนัก”

“เรื่องเครื่องมือตัดหญ้าขอให้มั่งเข้ามา และพยายามใช้ให้ได้จริงๆ เมื่อครั้งสวนสราญรมย์แลสนามหญ้าน้ำพระที่นั่งจักรีสั่งมากี่ใช้ไม่ได้ การที่ใช้ไม่ได้นั้นได้พิจารณาเหตุแล้ว แต่แก้ส้นดานหยาบของคนไทยไม่ไหว ทีเสียเพราะเวลาตัดแล้ว ไม่ได้เก็บเข้าในร่ม ถูกน้ำค้างถูกฝนสนิมขึ้น ครั้นพอเป็นสนิมเช่นนั้นก็หายคมแลฝืด พอลากไปก็ถึงหนีบเอาต้นหญ้าขึ้นมา เลยตกลงว่าเสียใช้(ไม่)ได้แล้วไม่ได้คิดแก้อันใดต่อไป ถ้าจะเป็นแต่เอามาใช้ไม่คิดแก้

ชำระแล้วก็ไม่ควรจะใช้ ใช้หวดเองง่ายกว่า” (บัณฑิต จุฬาสัย พิรศรี โปวาทอง และรัชดา โชติพานิช, 2557, น. 143)

นอกจากนั้น พระองค์ก็ไม่ได้นำรูปแบบการปลูกไม้คลุมดินของสวนในทวีปยุโรปมาใช้เสียทุกอย่าง เช่น เมื่อครั้งทรงเสด็จเข้าชมนะโหลกยักษ์กับไฮเทลซาวย (Hotel Savoy) เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลีทอดพระเนตรเห็นสวนปล่อยให้หญ้าขึ้นยาวโดยไม่ตัดแต่ง และมีการทิ้งให้น้ำขึ้นแฉะเพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งท่านทรงแย้งกับผู้ติดตามที่ต้องการให้สวนดูดีมีหญ้าขึ้นอย่างอุดมสมบูรณ์ว่า ที่มีการปลูกหญ้าคลุมดินสูงและรก ไม่เหมาะกับเมืองบางกอกที่มีภูมิอากาศร้อนชื้น เพราะอาจจะเสี่ยงต่อโรคมมาเลียได้

“ถ้าหากว่าที่ไม่มีไม้ใหญ่ก็ปล่อยเป่นป่าหญ้าให้หญ้าขึ้นยาวๆ....เขาบ่นกันว่าเมื่อไรสวนดูดีจะ เป็นเช่นนี้ ถ้าหากว่าเป่นเช่นนี้เข้าจริงลางที่จะเลยเป่นมลาเรียก็จะได้ ฝนตกแต่วานนี้ วันนี่ยังขึ้นแฉะไป ทั้งนั้น” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 275-276)

4.2.3.1 บ่อน้ำ (Pond)

พื้นที่เขาดินวนาเป็นบ่อน้ำถึงร้อยละ 30 เนื่องจากเริ่มการวางผังด้วยการขุดบ่อน้ำเป็นรูปพระปรมาภิไธยย่อ “จ.ป.ร.”¹⁴ ทำให้ได้บ่อน้ำที่มีรูปร่างคเคี้ยว ต่อมาได้มีการขุดคลองระบายน้ำในพื้นที่เขาดินวนา จึงทำให้สามารถแบ่งบ่อน้ำขนาดใหญ่ทั้งหมดออกมาได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ สระมุจลินทรมฤคทายวัน (ในแผนที่บางแผ่น ระบุชื่อสระแห่งนี้ว่าสระสุธัญญา) ทางด้านทิศเหนือของสวน และสระอนโธดาตบริเวณตรงกลางสวน บ่อน้ำที่มีรูปร่างคเคี้ยวทั้งสองทำให้เกิดพื้นที่ว่าง (space) หลายแห่ง บางส่วนเป็นพื้นที่ปิดล้อม บางส่วนระหว่างเว็่งน้ำเป็นเกาะแก่งต่างๆ เช่น เกาะสนทางด้านเหนือของสวน เป็นที่สันนิษฐานว่านำสนชนิดต่างๆ มาปลูกไว้ และเกาะกว้างทางด้านใต้ของสวน เป็นที่อยู่ของกวางดาวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาจากชวา

บ่อน้ำขุดในรูปแบบดังกล่าวนี้ไม่ได้มีมาตั้งแต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุดคือบ่อน้ำในพื้นที่สวนสราญรมย์ พระราชอุทยานที่มีมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่แม้จะทรงให้นายเฮนรี

¹⁴ ดินที่ได้จากการขุดบ่อน้ำแบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยส่วนแรกคือส่วนใหญ่นำมาก่อเป็นเนินดินเกาะกลางน้ำ เรียกว่า “เกาะกลาง” หรือ “เกาะเขาดิน” และส่วนที่สองคือดินที่เหลือนำไปกองไว้ที่พื้นที่ตรงข้ามตำบลทุ่งสัมปอ (พื้นที่ตั้งของพระตำหนักจิตรดาภิรมย์ในปัจจุบัน)

อลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) นายช่างชาวอังกฤษมาออกแบบและดำเนินการสร้างสวนพฤกษศาสตร์ในปี พ.ศ. 2424 ก็ไม่ได้มีการขุดบ่อน้ำในลักษณะคดเคี้ยว

เป็นไปได้ว่าบ่อน้ำที่มีรูปร่างคดเคี้ยวของสวนตริอานองเล็กอาจจะเป็นต้นแบบของการขุดบ่อเป็นรูปพระปรมาภิไธยย่อ จปร. จนเกิดเป็นสระน้ำและเกาะแก่งต่างๆ ในเขาดินวนา เพราะบ่อน้ำในพื้นที่สวนตริอานองเล็กนั้นเป็นบ่อที่ได้รับการขุดเพิ่มเติมจนมีลักษณะคดเคี้ยวไปมา ซึ่งรูปทรงที่ไม่เป็นธรรมชาติของบ่อน้ำเหล่านี้ส่งผลให้มีเกาะแก่ง และสะพานจำนวนมาก ทำให้เกิดความหลากหลายของมุมมองในพื้นที่ เหมือนกับบ่อน้ำในเขาดินวนา

ภาพที่ 34 รูปภาพแสดงลักษณะของบ่อน้ำที่คดเคี้ยวในสวนตริอานองเล็ก
ที่มา ดัดแปลงจากผังสวนตริอานองในหนังสือ French Picturesque in practice
โดย John Dixon Hunt หน้า 129

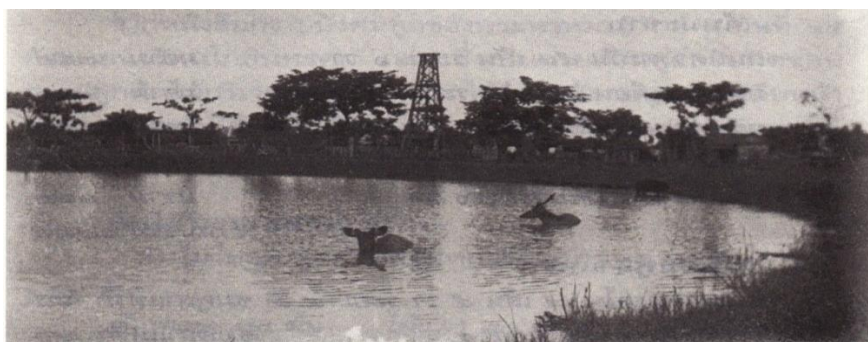
4.2.3.1 พื้นที่นันทนาการสวน (Recreational Space)

เขาดินวนานั้นมีรูปแบบการออกแบบคล้ายสวนสัตว์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำสัตว์และพืชพรรณต่างๆ เข้ามาเลี้ยงในพระราชอุทยาน เมื่อเสด็จประพาสชวาในปี พ.ศ.2451 พระองค์ได้ทรงนำกวางดาว และสัตว์อื่นๆ อีกจำนวนหนึ่งเข้ามาเลี้ยงพร้อมกับสัตว์ที่มาจากสวนสราญรมณ์ รวมทั้งได้รับการทูลเกล้าฯ ถวาย พร้อมกับโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพื้นที่เลี้ยงกวางในเขาดินวนา (Teeraviriyakul, 2012, p. 127)

เป็นไปได้ว่าพระราชประสงค์ที่จะนำกวางเข้ามาเลี้ยงในเขาดินวนานั้น อาจจะมาจากการที่พระองค์เสด็จประพาสสวนป่าหลายแห่งในประเทศอังกฤษ ซึ่งมีชื่อเสียงในทวีปยุโรปในการเริ่มนำสัตว์ต่างๆ เข้ามาเลี้ยงในพื้นที่ธรรมชาติ โดยปรับปรุงพื้นที่เพียงการกั้นส่วน (zoning) ต่างจากการสร้างกรง

เพื่อขังแบบสวนสัตว์ อันเป็นที่นิยมในประเทศฝรั่งเศสและเยอรมนีในช่วงเวลาที่เสด็จประพาส ตัวอย่างเช่นสวนวินเซอร์เกรตปาร์ก (Windsor Great Park) พระราชอุทยานรอบพระราชวังวินด์เซอร์¹⁵ พระองค์ทรงทอดพระเนตรกวางที่เลี้ยงอย่างอิสระในสวนจำนวนมากในปี พ.ศ.2450 และทรงปรารถนาเกี่ยวกับกวางเหล่านั้นไว้ดังนี้

“เราพาขับรถไปในป่าก วินด์เซอร์เกรตปาร์กนี้ใหญ่โตมาก บันเบนตอน เลี้ยงเนื้อ มีกวางดาว และกวางขาวกวางแดงต่างๆ ไว้กับพืชพรรณ ตัวใหญ่ 150 ตัวรูปร่างๆ และเล็กๆ 1000” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 425)

ภาพที่ 35 สวนกวางในเขาดินวนา

ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ คัดสำเนาจากหนังสือวังสวนดุสิต หน้าที่ 106

ภาพที่ 36 กวางในสวนริชมอนด์ ในปี ค.ศ.1930 (พ.ศ.2473)

ที่มา สืบค้นจาก telegraph.co.uk

¹⁵ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสสวนวินเซอร์เกรตปาร์กในปี พ.ศ.2450 ภายหลังการก่อสร้างสวนถึง 9 ปี แต่พระองค์นั้นทรงนำกวางเข้ามาเลี้ยงในเขาดินวนาในปี พ.ศ.2451 จึงมีความเป็นไปได้ว่าสวนวินเซอร์เกรตปาร์กนั้น อาจจะเป็นอิทธิพลส่วนหนึ่งในการนำกวางเข้ามาเลี้ยงในสวนเขาดินวนา

ในพื้นที่เขาดินวนาก้มีการสร้างพื้นที่เปิดโล่ง มีชื่อเรียกว่า “สนามเสือป่า” ทางด้านทิศใต้ของสวน เป็นสนามหญ้าโล่งเตียนปลูกไม้ต้น 1 แถว ที่มีรูปร่าง และมาตราส่วนเป็นวงรีเหมือนกับสนามม้าลองซอมป์ในสวนบัวเดอบุลอยน์ แต่มีการใช้งานที่แตกต่างกัน สนามเสือป่าเป็นสนามโล่งที่เป็นที่ว่างไว้สำหรับกิจกรรมที่หลากหลาย (Multipurpose Area) เช่น พระราชพิธีต่างๆ และกิจกรรมทางการทหาร ต่างจากสนามม้าลองซอมป์ที่มีการออกแบบเพื่อการแข่งม้าเพียงอย่างเดียว

ภาพที่ 37 ภาพถ่ายโบราณของสนามเสือป่า ภายในเขาดินวนา
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 38 ภาพถ่ายมุมสูงของสนามม้าลองซอมป์ ภายในสวนบัวเดอบุลอยน์
ในปี ค.ศ.1945 (พ.ศ.2488)
ที่มา สืบค้นจาก Parisrues.com

เขาดินวนาไม่ได้เป็นสวนที่สร้างขึ้นเพื่อให้สาธารณชนเข้าใช้ จึงไม่มีการสร้างพื้นที่นั่งนอนการ ในสวนที่เป็นที่นิยมในทวีปยุโรป เช่น ลานการแสดง (amphitheater)¹⁶ เนื่องจากสวนในทวีปยุโรป เป็นสวนที่ใช้งานสวนสาธารณะ

4.2.3.1 เฟอร์นิเจอร์สวน (Park Furniture)

เขาดินวนาเป็นสวนที่ไม่มีเฟอร์นิเจอร์สวนประเภทม้านั่ง เหมือนกับที่มีกันอยู่ทั่วไปตามสวน ยุโรป (สวนในทวีปยุโรปช่วงเวลาดังกล่าวมีเฟอร์นิเจอร์จำนวนมาก เช่น ม้านั่งสวน โคมไฟ ที่จอดรถ ยาน บริการเช่าอุปกรณ์ปีคินิค เนื่องจากสวนรองรับการใช้งานสาธารณะ) เนื่องจากในสมัยนั้น ชาวสยามนิยมนั่งพักผ่อนหย่อนใจตามชานเรือน หรือศาลา และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างพลับพลาเพื่อทรงสำราญพระราชอิริยาบถจำนวนหนึ่งอยู่แล้ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความต่างของรูปแบบสังคม และ สถาปัตยกรรมของยุโรปกับเมืองบางกอก ทรงมองว่าการใช้สวนเป็นพื้นที่สาธารณะของคนยุโรป จำเป็นกว่าของคนที่บ้านกอก โดยทรงมีพระราชปรารภดังนี้

“ความต้องการแลจำเป็นของฝรั่งที่ต้องไปป่าก ไม่ใช่ว่าผู้ดีที่อยากไปเที่ยวชี่รธม้า ฤ หนุ่มสาวที่จะไปเกี่ยวไปกรอกัน ถึงคนชั้นกลางแลคนชั้นสามัญต้องออกไปทั้งนั้น ไปด้วย ความจำเป็นยิ่งกว่าที่ตัวเขาจะรู้สึก ฤยิ่งกว่าเราจะคิดเห็น ตามที่เล่าๆ กันมาแลคิดเห็นกันมา ว่า เขาทำไว้ให้เป็นที่ไปชี่รธชี่ม้าเล่นเปนการสนุกสนาน ฤว่า ให้เป็นที่ครีกครั้นแก่บ้านเมือง ฤที่เรียกตามภาอย่างเก่าว่า ไปกินอากาศตากอากาศ แต่ตามที่เล่าๆ พุดๆ กันมา ดูไม่สู้เป็น การจำเป็น เพราะคิดไม่เห็นการที่จะอยู่ในเรือนอย่างฝรั่ง ซึ่งไม่มีชานแลไม่มีลานบ้าน เปน อันต้องอดอู่อยู่ในตู้กระจก มันเหลือที่จะอยู่ได้ ถ้าเหมือนอย่างเราเรามีนอกชาน เรามีลานบ้าน เพียงลงไปนั่งที่คร่ฤที่ม้าฤกักรกดูเด็กๆมันวิ่งเล่น ฤไปนั่งดินท่าดูเขาพายเรือไปเรือมาก็พอ แต่เรือนฝรั่งไม่มีที่เช่นนั้นสำหรับบ้านทุกๆบ้านจึงต้องมีที่กลางสำหรับเล่นในหว่างหมู่บ้าน บ้าง เปนป่ากใหญ่บ้างเล็กบ้าง ไซ้แต่เท่านั้น ฝรั่งที่อยู่ในเรือน มีอย่างเดียวแต่ต้องนั่งเก้าอี้ เลือดลงดินอยู่เสมอจะลงนอนฟังพาลงนั่งชี่ดสมารีเล่นกับพื้นอย่างเช่นเราไม่ได้ ครึ่งเวลา ออกไปกลางแจ้งในป่ากเช่นนี้ นั่งชี่ดสมารีก็ได้พับเหยียบก็ได้ ดูเถอะ ตามหนทางที่ไปเคลื่อน กลาดไป ไม่ใช่ชี่รธ ไม่ใช่ชี่นั้งรถเก้าอีนั่งลงไปกับพื้นเปนอันมาก ประกอบทั้งได้ฝั่งแดดได้รับลม

¹⁶ ลานการแสดงที่กล่าวถึงนี้อยู่ในสวนโบโบลี (Boboli) กรุงฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว เสด็จประพาสทอดพระเนตรการแสดงในปี พ.ศ.2440

ในที่กว้าง เปรนลมอากาศที่สอาด จึงเป็นการจำเอนยิ่งกว่าในเมืองเรา ไม่ว่าไพร่ว่าผู้ดีต้องไปในที่เปิดโล่งเช่นนั้น” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 288-289)

ทรงกล่าวว่า บ้านเรือนของชาวเมืองในทวีปยุโรปนั้นเป็นอาคารที่ติดกัน ไม่มี “ลานบ้าน” เป็นของตนเอง จึงต้องการพื้นที่สาธารณะ ต่างจากบ้านเรือนในบางกอกในสมัยนั้นที่ยังมีอาณาเขตรอบบ้านที่ให้คนออกมานั่งพักผ่อน

พระองค์ทรงปรารถนาเพิ่มเติมว่าเมืองบางกอกต่างกับเมืองในทวีปยุโรป เนื่องจากผู้คนในทวีปยุโรปเมื่ออยู่ในบ้านของตนจะไม่มีวัฒนธรรม “นั่งพื้น” จึงอาจจะโยยหาการนั่งพื้นเป็นพิเศษ ต้องออกมาที่สวนเพื่อมานั่งเล่น ไม่เหมือนกับคนในเมืองบางกอกที่พักผ่อนอภัยาศัยด้วยการพักผ่อนที่พื้น ลานบ้าน พื้นชาน หรือพื้นดินได้เป็นเรื่องปกติ ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุว่าทำไมเขาจินตนาการว่าจะไม่จำเป็นจะต้องมีมานั่ง

แต่ถึงกระนั้นแล้ว แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระราชดำริว่าคนทวีปยุโรปโยยหาการนั่งพื้น ผู้วิจัยมีความเห็นเพิ่มเติมว่าอย่างไรก็ตาม สวนในทวีปยุโรปก็จำเป็นมากที่จะต้องมานั่งเป็นเฟอร์นิเจอร์ เพราะในช่วงเวลาที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรป (ค.ศ.1897-1907 หรือ พ.ศ.2540-2545) ตรงกับช่วงเวลาเชื่อมต่อระหว่างยุคคลาสสิก (Classic) และยุคสมัยใหม่ (Modern) เครื่องแต่งกายของผู้คนในทวีปยุโรปในช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นเสื้อผ้าหลายชั้น โดยเฉพาะเครื่องแต่งกายของผู้หญิงจะเป็นชุดกระโปรงรัดมีโครง (Corsets) ที่ทำให้ลูกนั่งลำบาก ต่างจากผู้คนในเมืองบางกอกที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่โปร่งมากกว่า สามารถลูกนั่งได้สะดวก

ภาพที่ 39 เจ้านายฝ่ายในนั่งพักผ่อนที่พื้นริมสระอนโหนดาต ไม่มีเฟอร์นิเจอร์ประเภทม้านั่ง

ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 40 ภาพวาดแสดงบรรยากาศและเฟอร์นิเจอร์ของสวนบัวเดอบูลอยน์ โดยนายชอน-จอร์จ เบอราวด์ (Jean-Georges Beraud) ชื่อภาพ The Chalet du Cycle in the Bois de Boulogne วาดเมื่อประมาณปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)

ที่มา สืบค้นออนไลน์ จากคลังภาพศิลปะ 1st-art-gallery.com

4.3 สรุปผล

จากการวิเคราะห์หัตถศิลป์ของสวนในทวีปยุโรป ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสในด้านของตำแหน่งที่ตั้งสวน พบว่าเขาดินวนานั้นมีลักษณะทางกายภาพที่ได้รับอิทธิพลมาจากยุโรป ได้รับอิทธิพลจากสวนหลายแห่งรวมกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.3.1 ตำแหน่งที่ตั้งสวน (Settings)

4.3.1.1 ความสัมพันธ์ของสวนกับมาตราส่วนเมือง เขาตินวนาตั้งอยู่ที่บริเวณนอกเมือง (นอกพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์) ห่างจากพระบรมมหาราชวังในระยะประมาณ 2 กิโลเมตร สามารถเข้าถึงพื้นที่ได้จากถนนหลักของเมือง คล้ายกับสวนบัวเดอบูลอยน์ ที่ตั้งอยู่ที่ชานเมืองกรุงปารีส และเข้าถึงได้จากแกนเมืองฝั่งตะวันตก

4.3.1.2 พื้นที่ข้างเคียง เขาตินวนาวางสวนตามแนวแม่น้ำ ซึ่งเป็นรูปแบบการวางผังที่เป็นที่นิยมในสวนยุโรป สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นการเลือกพื้นที่บริเวณนี้เพื่อการระบายน้ำของสวน คล้ายกับสวนคิว กรุงลอนดอน ที่อยู่ติดกับแม่น้ำเทมส์ ใช้พื้นที่สวนเป็นพื้นที่รับน้ำในช่วงน้ำท่วม ลักษณะ

ข้างเคียงในมาตราส่วนคล้ายกับสวนตริอานองเล็กในพระราชวังแวร์ซายส์ แต่เขาตินวนาไม่ได้ถูกปิดล้อมเท่าสวนตริอานองเล็กเนื่องจากไม่ได้ต้องการสร้างความเป็นส่วนตัวมาก

4.3.2 การวางผังบริเวณและออกแบบสวน (Site Planning & Design)

4.3.2.1 เส้นทางสัญจร เข้าถึงจากถนนที่อยู่รอบนอก มีเส้นทางสัญจรหลัก เป็นลักษณะวงล้อมขนาดใหญ่ คล้ายกับสวนบัวเดอบุลอยน์ แต่ไม่สร้างทางลัดเพื่อเชื่อมต่อกับพื้นที่ด้านนอกเพราะสวนใช้งานส่วนพระองค์ มีเส้นทางสัญจรรองตัดกันเพื่อเปลี่ยนมุมมองและเดินทางข้ามไปยังพื้นที่ต่างๆในสวน แต่ไม่เชื่อมต่อกับอาณาเขตพื้นที่สวน คล้ายกับสวนตริอานองเล็ก และมีเส้นทางสัญจรตรงเข้าสู่อาคาร คล้ายกับสวนคิว

4.3.2.2 มุมมอง มุมมองของสวนนั้นเปลี่ยนไปเรื่อยๆ อันเกิดจากการวางเส้นทางสัญจรที่เป็นวงล้อมจำนวนมากตัดกัน เป็นการออกแบบเส้นทางที่นิยมในสวนในทวีปยุโรปในช่วงเวลาเสด็จประพาส มีความเป็นไปได้ว่าอาจจะมีที่มาจากสวนตริอานองเล็ก ในพระราชวังแวร์ซายส์

4.3.2.3 บรรยากาศ มีความร่มรื่น มีการใช้องค์ประกอบเพื่อความร่มเงาของพื้นที่ อาจจะได้รับแนวความคิดของบรรยากาศมาจากทุกสวนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมารวมกัน มีเพียงสิ่งเดียวที่แตกต่างคือพันธุ์ไม้ที่ใช้ในพื้นที่

4.3.3 การเลือกใช้องค์ประกอบสวน (Elements)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.3.3.1 พืชพรรณ เขาตินวนามีการปลูกพืชหลายระดับดังนี้

- ไม้ต้น ในเขาตินวนามีไม้ต้นที่มีทรงพุ่มทรงกลม และทรงร่มมากที่สุด คล้ายกับสวนบัวเดอบุลอยน์ที่เคยเป็นพื้นที่ป่ามาก่อน
- ไม้พุ่ม ปลูกไม้ดอกหลากสีจำนวนมากคล้ายกับการปลูกไม้ดอกหลากสีในสวนตริอานองเล็ก
- ไม้คลุมดิน มีการนำหญ้าเข้ามาปลูกภายในพื้นที่ตามแบบสวนในทวีปยุโรป แต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เนื่องจากคนไทยในช่วงเวลาดังกล่าวยังขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลหญ้า
- ไม้หน้า มีการปลูก “ไม้ริมน้ำ” เพิ่มเพื่อสร้างบรรยากาศตามแบบสวนพฤกษศาสตร์แบบสวนคิว

4.3.3.2 บ่อน้ำ บ่อน้ำในเขาตินวนาเป็นบ่อธรรมชาติที่มีความคดเคี้ยว ซึ่งส่งผลให้สามารถกันพื้นที่ต่างๆ และสามารถเปลี่ยนมุมมองและบรรยากาศของสวนได้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ชัดเจนของบ่อน้ำในสวนตริอานองเล็ก ในพระราชวังแวร์ซายส์

4.3.3.3 พื้นที่นั่งพักผ่อน เขาตินวนามีพื้นที่นั่งพักผ่อน 2 แห่ง ได้แก่ พื้นที่เลี้ยงกวาง ที่สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะทรงได้แนวพระราชดำริจากการเสด็จ

ประพาสสวนที่เลี้ยงกว้างแบบปล่อยในอุทยาน เช่น สวนวินเซอร์เกรตปาร์ค และสนามเสือป่า เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ที่มีขนาด และรูปร่างใกล้เคียงกับสนามม้าลองคอมปีในสวนบัวเดอบูลอยน์ แต่มีการใช้งานที่แตกต่างกัน

4.3.3.4 เฟอร์นิเจอร์สวน เขาตินวนาไม่มีเฟอร์นิเจอร์สวนประเภทม้านั่ง สันนิษฐานว่าเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าคนไทยนั่งชาน นั่งพื้น ต่างจากชาวต่างชาติที่นิยมนั่งเก้าอี้ จึงไม่จำเป็นต้องมีเก้าอี้ม้านั่งอย่างสวนในทวีปยุโรป

บทที่ 5

อิทธิพลของถนนในทวีปยุโรป ที่ส่งผลต่อถนนราชดำเนิน

เนื้อหาในบทที่ 5 นี้เป็นการกล่าวถึงอิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองประเภทถนน ที่ทำหน้าที่เป็นถนนหลัก (Avenue) ของเมือง โดยอธิบายจากสาเหตุการเลือกตัวอย่างถนน ทั้งถนนในทวีปยุโรป และถนนในเมืองบางกอก โดยใช้หลักฐานทางเอกสารในการรวบรวมรายชื่อและพิจารณาคัดเลือก และนำตัวอย่างถนนดังกล่าวมาวิเคราะห์อิทธิพลในทางด้านที่ตั้ง การออกแบบ และการเลือกใช้ องค์ประกอบ โดยนำเสนอข้อมูลเรียงตามลำดับกระบวนการวิจัยดังนี้

5.1 หลักฐานทางเอกสารเกี่ยวกับถนนในทวีปยุโรป และถนนในเมืองบางกอก

จากการศึกษาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอกประเภทถนนจากเอกสารต่างๆ เพื่อศึกษาช่วงเวลาการสร้างถนน ได้แก่

- พระราชหัตถเลขา กรมโยธาธิการ
- พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาอมราช
- พระราชหัตถเลขา สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

เมื่อได้รายชื่อถนนทั้งหมดตามที่ได้ระบุไว้ในบทที่ 3 แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกตัวอย่างถนนที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ โดยนำเสนอหลักฐานเอกสาร ขั้นตอนการคัดเลือก และข้อมูลโดยสังเขปของตัวอย่างถนนที่ได้ทำการคัดเลือกมาใช้วิเคราะห์ในงานวิจัยดังนี้

5.1.1 ถนนในเมืองบางกอก: ถนนราชดำเนิน

ก่อนทำการวิเคราะห์อิทธิพล จำเป็นต้องศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพื่อคัดเลือกรางงานภูมิทัศน์ทั้งจากในเมืองบางกอก และจากเมืองในทวีปยุโรปมาใช้ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมรายชื่อถนนในเมืองบางกอกและในเมืองในทวีปยุโรปทั้งหมดเพื่อนำมาทำการคัดเลือกตัวอย่างมาวิเคราะห์ โดยรวบรวมรายชื่อถนนภายใต้ขอบเขตที่ต่างกัน ได้แก่

ถนนในเมืองบางกอก ถนนที่อยู่ในอาณาเขตเมืองบางกอก ที่ตัดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ถนนในทวีปยุโรป ถนนที่อยู่ในอาณาเขตทวีปยุโรป ที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส และทอดพระเนตร

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างถนนใหม่ในเมืองบางกอกจำนวนมาก แต่ถนนที่ทำหน้าที่เป็นถนน

หลัก (Avenue) ของเมืองนั้นมีเพียงเส้นเดียว ได้แก่ ถนนราชดำเนิน ซึ่งเริ่มสร้างในปี พ.ศ.2442 (ภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440) แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2449 (ก่อนการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2)

ถนนราชดำเนิน เป็นถนนหลักของเมืองบางกอก ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตัดขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นเส้นทางสัญจรและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจให้กับประชาชน ตัดผ่านพื้นที่หลวงเป็นหลัก ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวังถนนดุสิตขึ้นที่ทางเหนือของเมืองบางกอก ส่งผลให้ทรงมีพระราชดำริให้สร้างถนนเพื่อเชื่อมวังถนนดุสิตกับพระบรมมหาราชวัง พร้อมกันนั้น ทรงวางรากฐานความเจริญให้กับบางกอกด้วยงานภูมิทัศน์เมือง โดยใช้หลักการผังเมืองในการออกแบบถนนให้สัมพันธ์กับการใช้ที่ดิน ทำให้การคมนาคมทางบกเข้ามามีบทบาทในเมืองบางกอกมากขึ้น

การสร้างถนนราชดำเนินเป็นถนนหลักของเมืองนั้น และมีความเป็นไปได้สูงว่าได้รับอิทธิพลมาจากถนนในทวีปยุโรป เนื่องจากในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เส้นทางสัญจรหลักของเมืองบางกอกคือทางเรือ บ้านเรือนและอาคารจึงนิยมสร้างติดน้ำเป็นหลัก แม่น้ำเจ้าพระยาและคลองต่างๆ ทำหน้าที่เปรียบเสมือนถนนหน้าบ้านให้ประชาชนเดินทางไปมาหาสู่กัน และถนนที่มีอยู่ในเมืองบางกอกในสมัยนั้นมีหน้าที่หลักเพียงเพื่อการประกอบพระราชพิธี

รูปแบบการสัญจรดังกล่าวเริ่มได้รับการเปลี่ยนแปลงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงวางรากฐานความเจริญให้กับสยามประเทศ ด้วยการสร้างถนนในเมืองบางกอกตามแบบอย่างตะวันตก มีอาคารริมถนนเป็นแบบยุโรป และมีต้นไม้ริมถนนเพื่อสร้างร่มเงา เช่น ถนนเจริญกรุง เกิดจากชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในสยามและกงสุลได้เข้าชื่อกันขอให้สร้างถนนสายยาวสำหรับขี่ม้าหรือนั่งรถม้าตากอากาศ โดยอ้างปัญหาด้านสุขภาพ (สุชาติ คาคหามาย, 2549, น. 112) แต่ถนนที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่ได้ตั้งอยู่ในบริเวณที่ประชาชนอยู่อาศัยเป็นหลัก จึงกลายเป็นถนนสมัยใหม่ในย่านธุรกิจให้ชาวต่างชาติและกงสุลนั่งรถม้าชมเมืองมากกว่าจะเป็นถนนที่ประชาชนได้ใช้จริง จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ถนนราชดำเนินได้สร้างภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นถนนที่มีลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกับถนนหลักบางแห่งในทวีปยุโรป จึงเป็นไปได้ว่าถนนในเมืองบางกอกได้รับอิทธิพลมาจากถนนเหล่านั้น

เนื่องจากถนนในเมืองบางกอกภายใต้ขอบเขตของการวิจัยมีเพียงแห่งเดียว เนื้อหาในบทนี้จึงเป็นการวิเคราะห์อิทธิพลของถนนในทวีปยุโรป ที่อาจจะมีผลต่อตำแหน่งที่ตั้ง การออกแบบ และการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบของถนนราชดำเนิน จากการวิเคราะห์ตัวอย่างถนน ที่คัดเลือกจากรายชื่อถนนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส ด้วยกระบวนการศึกษาหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ โดยยึดถนนที่มีช่วงเวลาเสด็จประพาสสัมพันธ์กับช่วงเวลาก่อสร้างถนนราชดำเนินเป็นหลัก

ภาพถ่ายสี๊กพระยาศรี อันเกิดจากถนนเจริญกรุงถนนตัดกับถนนเฟื่องนคร แสดงให้เห็นการวางต้นไม้
ริมถนนตามแบบตะวันตก
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

5.1.2 รายชื่อถนนในทวีปยุโรป ที่อาจจะมีอิทธิพลต่อถนนราชดำเนิน

งานวิจัยชิ้นนี้ทำการศึกษาอิทธิพลของถนนในทวีปยุโรป ที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบของถนนราชดำเนิน โดยเลือกตัวอย่างจากรายชื่อถนนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในทวีปยุโรปทั้งหมด 3 แห่ง จากทั้งหมด 3 ประเทศ โดยศึกษาจากหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงด้านล่าง ได้แก่

หลักฐานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเขียนด้วยพระองค์เอง

- พระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
- พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎมหาราชินี พระราชธิดา (เรียบเรียงในหนังสือชื่อ “ไกลบ้าน”)

หลักฐานที่ผู้อื่นเป็นผู้เขียน

- จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป รศ.116 พระยาศรีสหเทพ
- จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป รศ.116 พันเอกหม่อมมนเรนทรราชา

เมื่อได้รายชื่อถนนที่อยู่ในขอบเขตการวิจัยมาแล้ว จึงนำถนนที่อยู่รายชื่อทั้งหมดมาเรียงลำดับตามความสำคัญของหลักฐาน แบ่งเป็นทั้งหมด 3 ลำดับ ได้แก่

หลักฐานลำดับที่ 1 ถนนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาให้เป็นต้นแบบของถนนราชดำเนินโดยตรง

หลักฐานลำดับที่ 2 ถนนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกพระทัยหรือปรารถนาว่ามีความสวยงาม

หลักฐานลำดับที่ 3 ถนนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเสด็จประพาสหรือทอดพระเนตร

จากการศึกษารายละเอียดทางด้านช่วงเวลาในการสร้างถนนที่อยู่รายชื่อทั้งหมด 3 แห่งตามที่ได้ระบุไว้ในบทที่ 3 แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการตัด ถนนมอลล์ (The Mall) ถนนหลักของกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ออกจากตัวอย่างถนนในทวีปยุโรปที่จะนำมาวิเคราะห์อิทธิพล เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเสด็จประพาสถนนแห่งนี้ระหว่างเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2450 แต่ถนนราชดำเนินนั้นสร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2449 ส่งผลให้เหลือหลักฐานลำดับที่ 2 จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ ถนนชองม์ เอลิเซส์ (Champs-Élysées) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และหลักฐานลำดับที่ 3 จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ถนนอุนเดอร์ เดน ลินเดน (Unter den Linden) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ผู้วิจัยได้นำเสนอหลักฐานเอกสาร ขั้นตอนการคัดเลือก และข้อมูลโดยสังเขปของตัวอย่างถนนในทวีปยุโรปที่ได้ทำการคัดเลือกมาใช้วิเคราะห์ในงานวิจัยทั้ง 2 แห่งไว้ดังนี้

5.1.2.1 ถนนชองม์ เอลิเซส์ (Champs-Élysées) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ถนนชองม์ เอลิเซส์ จัดเป็นหลักฐานลำดับที่ 2 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาถึงถนนแห่งนี้ว่า “สวยงามไม่มีใครสู้”

พระองค์เสด็จประพาสถนนชองม์ เอลิเซส์ทั้งหมด 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกในปี พ.ศ.2440 เสด็จประพาสในวันที่ 11 กันยายน พระยาศรีสทเทพ ผู้บันทึกจดหมายเหตุการเสด็จประพาสได้เขียนเกี่ยวกับรายละเอียดของถนนไว้ดังนี้

วันที่ 11 กันยายน พ.ศ.2440

“รถพระที่นั่งตัดออกมาทางถนนของสเอลิเซ ซึ่งเป็นถนนกว้างใหญ่ สองข้างทางปลูกต้นไม้บนทางคนเดินร่มรื่น” (พระยาศรีสทเทพ ,419)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสถนนของม็ เอลิเซส์อีกครั้งในการเสด็จประพาสครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2450 เสด็จประพาสวันที่วันที่ 19 สิงหาคม ในครั้งนี้พระองค์ได้ทรงบันทึกรายละเอียดในพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช พระราชธิดา และทรงบรรยายเกี่ยวกับความงามของถนนของม็ เอลิเซส์ ไว้ดังนี้

วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2440

“ถนนนี้งามเต็มที เพราะข้างหนึ่งเป็นมอโนวิเมนต์ตั้งอยู่ในที่สูง ในที่สุดเข้ามาในเมืองแลเห็นประตูชัยตั้งลอยเด่น เพราะเป็นที่ตั้งมอโนวิเมนต์แลที่ตั้งประตูชัยเบนที่สูง แลที่กลางเป็นที่ต่ำคูที่ตรงนั้นเหมือนรางรนาด พอหลุดประตูชัยเข้ามาแล้ว ก็แลเห็นประตูชัยกับเสาศิลาที่กางปลัดเดอลาคองคอร์ดรับกันอีกคูหนึ่ง ถนนนี้งามจริงๆ ตรงลิวเปถนนที่ตรงแลยาวเห็นจะไม่มีที่ไหนเท่า” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 248)

ถนนของม็ เอลิเซส์ เป็นถนนหลักของกรุงปารีส มีชื่อมาจากคำว่า “Elysian Field” อันเป็นที่พักในตำนานของเทพเจ้ากรีก ตัดขึ้นในปี พ.ศ. 1667 (พ.ศ.2210) เมื่อนายองเดร เลอ โนทร์ (André Le Nôtre) ปรับปรุงเส้นทางที่ผ่านจากถนนพระราชวังตุเลอรี ต่อมาในสมัยจักรวรรดิโนโปเลียน ในปี พ.ศ.1858 (พ.ศ.2401) ถนนของม็ เอลิเซส์ ได้รับการปรับปรุงเนื่องจากพระเจ้าโนโปเลียนที่ 3 (Louis-Napoléon Bonaparte) ทรงมีพระราชประสงค์ให้เส้นทางนี้เป็นส่วนหนึ่งของแกนเมืองกรุงปารีสฝั่งตะวันตก โดยการเวนคืนพื้นที่ และทุบอาคารที่ขวางเส้นทางออกทั้งหมด เพื่อสร้างแกนเมือง และเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานอาคารที่อยู่ริมถนนให้เป็นอาคารพาณิชย์ ส่งผลให้ปัจจุบันถนนของม็ เอลิเซส์เป็นถนนที่เปรียบเสมือนศูนย์กลางการค้าขายและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในทวีปยุโรป

5.1.2.2 ถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน (Unter den Linden) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี

ถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน จัดเป็นหลักฐานลำดับที่ 3 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรถนนแห่งนี้ทั้งหมดอย่างน้อย 3 ครั้ง

ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440 ไม่ค้นพบหลักฐานเอกสาร แต่สามารถอนุมานได้ว่าพระองค์ได้เคยเสด็จผ่านมาที่ถนนแห่งนี้ เนื่องจากระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2450 จำนวน 2 ครั้งในวันที่ 4 และ 8 สิงหาคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเนื้อหาในพระราชหัตถเลขาที่เป็นการกล่าวถึงการจำถนนอุเตอร์ เดน ลินเดนได้จากการเสด็จประพาสครั้งก่อน

แม้ว่าพระองค์จะมีได้ทรงปรารภถึงถนนอุเตอร์ เดน ลินเดนโดยตรง แต่พระองค์ทรงปรารภถึงประตูชัยบรานเดินบวร์ก (Brandenburg gate) และอาคารรัฐสภาสูงสุดของเยอรมนีหรือไรช์สตาท (Reichstag) ซึ่งเป็นจุดปลายตาทั้งหมดที่สามารถมองเห็นได้ก็ต่อเมื่อยืนอยู่ของถนนสายนี้เท่านั้น โดยมีรายละเอียดในพระราชหัตถเลขาถึงพระธิดาดังนี้

วันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ.2450

“เข้ามาในเมืองจำได้ 3 สิ่งคือ เสาในเรือนระตึกไรสตาคที่ประชุมปาลิเมนต์ แล ประตูชัย นอกนั้นมาจำได้หึ่งๆ ที่ซานเซเลออยู่ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 229)

วันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ.2450

“เมืองเบอร์ลินนี้ มีสิ่งสำคัญที่จะจำงายนั้นคือหลักไชยที่ได้สร้างขึ้นด้วยเหล็กปนชอลย ที่ปูเซียได้ชนะเดนมาร์กครั้งหนึ่ง ออสเตรียครั้งหนึ่ง ฝรั่งเศสครั้งหนึ่ง ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของป่าในเมือง ที่ตัดถนนออกประมาณ 12 แพร่ง อยู่ตรงหน้าไรสตาค ซึ่งเป็นที่ประชุมปลุกษาราชการ ไรสตาคนี้ก็เป็นเครื่องจำงายอย่างหนึ่ง ประตูไชย ซึ่งเปน 5 ช่อง มีรูปชักรถอยู่บนนั้น” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 248-249)

ถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน เป็นถนนหลักของกรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ตัดขึ้นในปี ค.ศ. 1573 (พ.ศ.2116) เพื่อเป็นทางเชื่อมตัดตรงที่ใกล้ที่สุดระหว่างพระราชวังกรุงเบอร์ลิน(Stadtschloss) กับป่าสำหรับล่าสัตว์ (Tiergarten) เวลาต่อมา ในปี ค.ศ. 1647 (พ.ศ.2190) ดยุกฟรีดริช วิลเฮล์มแห่งแคว้นปรัสเซีย(Friedrich Wilhelm) เล็งเห็นความสำคัญและการใช้งานที่หนาแน่นของเส้นทาง จึงสั่งให้ปรับปรุงเส้นทางแห่งนี้ให้เป็นถนนหลักของกรุงเบอร์ลิน พร้อมกับให้ปลูกต้นไม้ถนน ทำให้กลายเป็นที่นิยมของคนในกรุงเบอร์ลินและเป็นชื่อเสียงในฐานะ “ถนนที่สวยงามที่สุดในประเทศเยอรมนี” ความนิยมของถนนทำให้ในปี ค.ศ. 1673 (พ.ศ.2216) พระเจ้าเฟรเดอริกที่ 2 (Friedrich II der große) ทรงมพระราชโองการให้ตัดพื้นที่บริเวณริมถนนแบ่งขายและสร้างอาคารล้อมรอบ ส่งผลให้ถนนอุเตอร์ เดน ลินเดนกลายเป็นถนนกลางย่านศูนย์กลางทางการสัญจรและการค้าจนถึงปัจจุบัน

5.2 บทวิเคราะห์อิทธิพลของถนนหลักในทวีปยุโรป ที่มีผลต่อถนนราชดำเนิน และการนำมาปรับใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อทำการคัดเลือกตัวอย่างถนนในทวีปยุโรปแล้ว เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการวิจัยอิทธิพลของถนนในทวีปยุโรปทั้ง 2 แห่ง โดยใช้ทฤษฎีของ Cliff Moughtin จากหนังสือ Urban Design: Street and Squares เป็นเครื่องมือในการแบ่งหัวข้อในการวิเคราะห์

เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน เริ่มจากภาพรวมไปจนถึงรายละเอียด ได้แก่ ตำแหน่งที่ตั้งของถนน (Settings) การออกแบบถนน (Design) และการเลือกองค์ประกอบของถนน (Elements) ตามลำดับ การอธิบายจะเริ่มจากลักษณะของถนนราชดำเนินตามด้วยตัวอย่างถนนในทวีปยุโรปที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบ รวมถึงวิธีการนำรูปแบบถนนในทวีปยุโรปมาใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสิ่งที่พระองค์ทอดพระเนตรจากในทวีปยุโรป แต่ไม่ได้นำมาใช้เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่าไม่เหมาะสมกับเมืองบางกอก

5.2.1 ตำแหน่งที่ตั้งถนน (Settings)

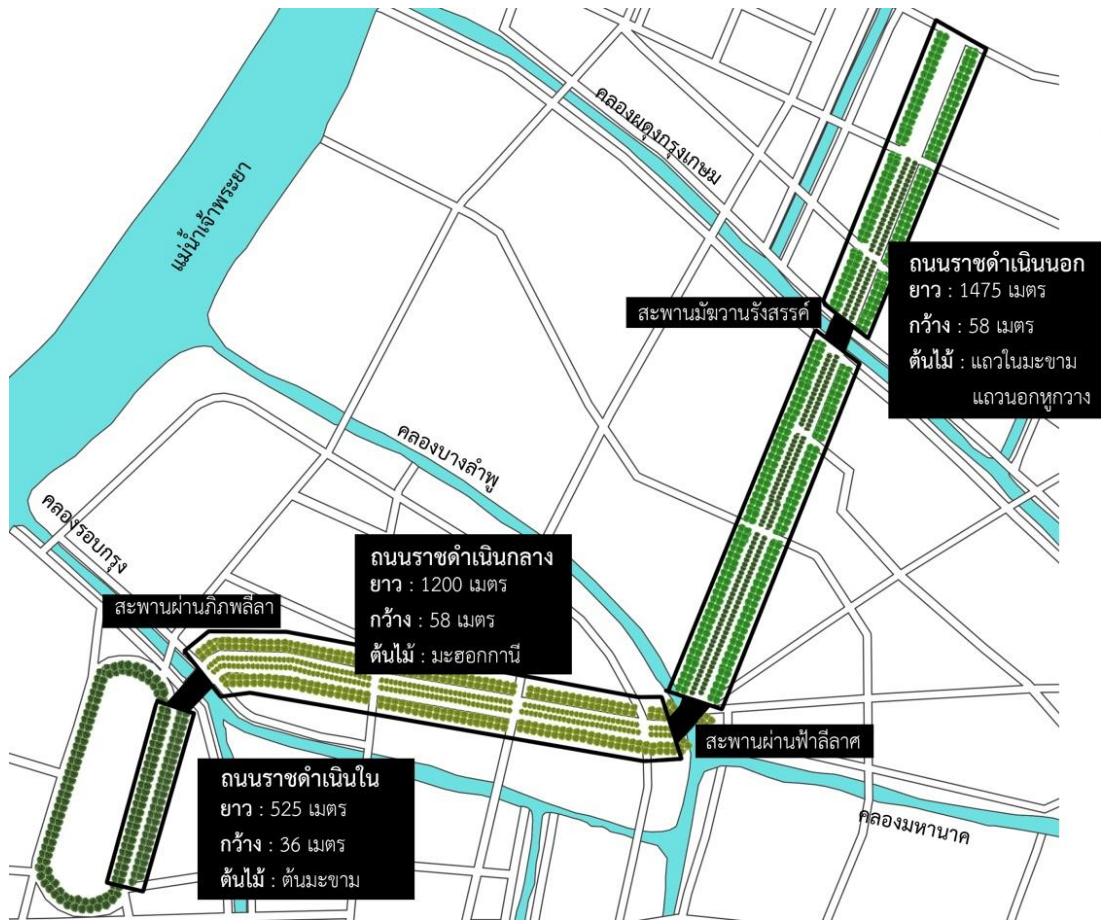
เนื่องจากตัวอย่างถนนที่นำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้เป็นถนนหลักของเมือง (Avenue) จึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของถนน เพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างถนนกับเมือง โดยเนื้อหาส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ ได้แก่ การเชื่อมต่อถนนในมาตราส่วนเมือง (Macro Scale Connection) และช่วงของถนน (Segment) ตามลำดับ

5.2.1.1 การเชื่อมต่อของถนนในมาตราส่วนเมือง (Macro Scale Connection)

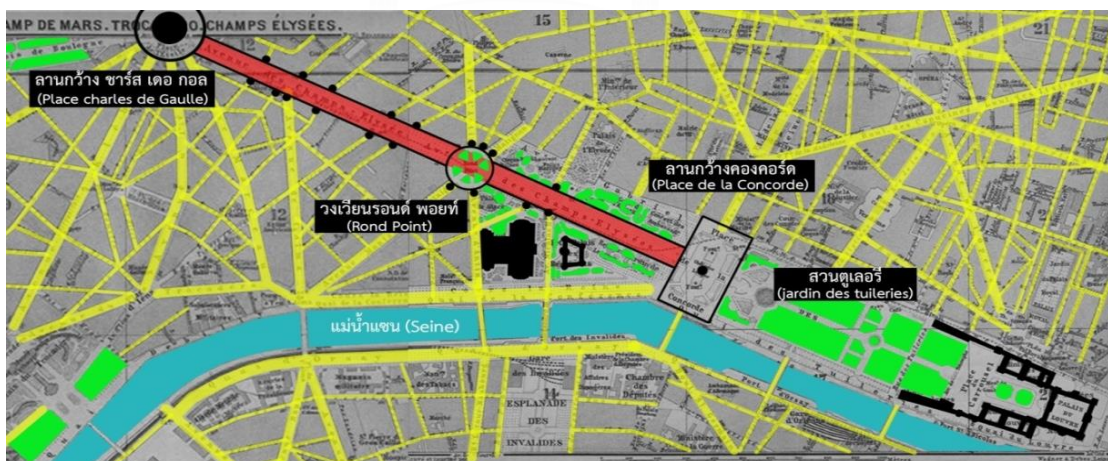
ถนนราชดำเนินพาดผ่านพื้นที่ระหว่างภายในเกาะรัตนโกสินทร์จนถึงด้านนอก เริ่มต้นที่บริเวณป้อมเผด็จดัสกร พระบรมมหาราชวัง และสิ้นสุดที่บริเวณลานพระบรมรูปทรงม้า ด้านหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม วังสวนดุสิต จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของถนนไม่ได้มีการเชื่อมต่อกับถนนอื่นๆ หรือเป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายถนนขนาดใหญ่ที่เชื่อมระหว่างบางกอกกับเมืองข้างเคียงใดๆ

แม้ว่าถนนราชดำเนินจะเป็นถนนหลักของเมืองบางกอก แต่ความสัมพันธ์ระหว่างถนนนั้นแตกต่างจากถนนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งหมด เพราะทั้งถนนชองม์ เอลิเซส์ และถนนอุเตอร์ เดน ลินเดนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของ “แกนเมือง” ทั้งสิ้น

ถนนชองม์ เอลิเซส์ นั้นต่อกับถนนกรอนด์ อาร์มี (Grand Armee’) รวมกันเป็นแกนเมืองฝั่งตะวันตกของกรุงปารีส ในขณะที่อุเตอร์ เดน ลินเดน ต่อกับถนนบุนเดสชตราสเซอร์ (Bundesstrasse) รวมกันเป็นแกนที่ลากพาดผ่านกรุงเบอร์ลิน สันนิษฐานว่าพระองค์ทรงต้องการถนนหลักเพื่อเป็นการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ในและนอกเกาะรัตนโกสินทร์เท่านั้น ไม่ได้ทรงมีพระราชประสงค์สร้างแกนเมืองเพื่อความสวยงามแต่อย่างใด

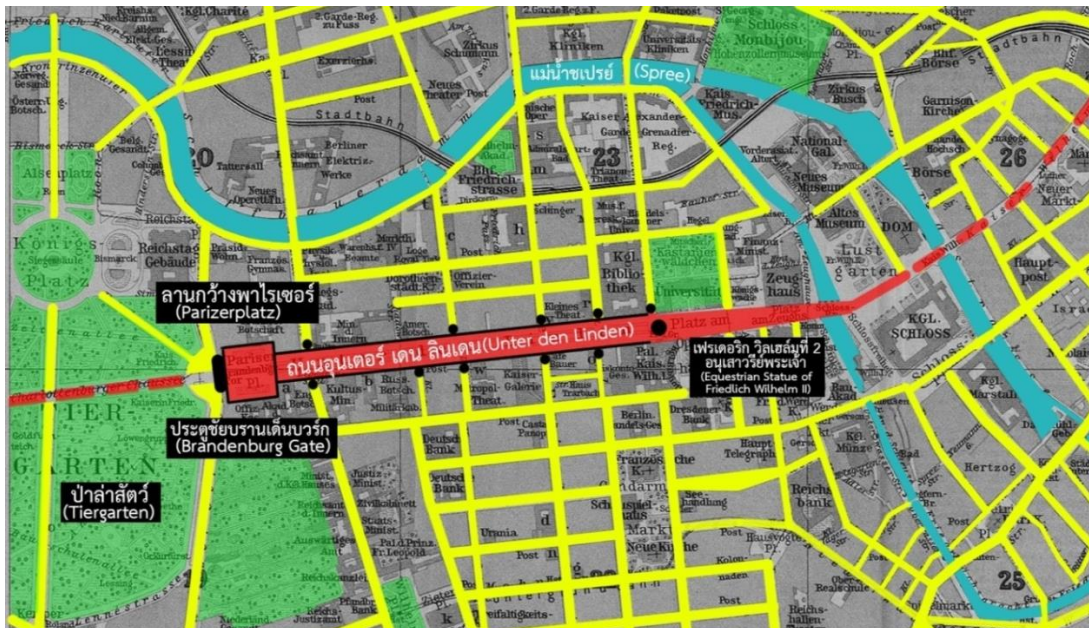
ภาพที่ 41 ผังถนนราชดำเนิน แสดงการแบ่งช่วง ความยาว ความกว้าง และต้นไม้ถนน

ภาพที่ 42 ผังเมืองปารีส อันเป็นผลลัพธ์จากโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองปารีสในช่วงศตวรรษที่

19 แสดงให้เห็นตำแหน่งและการเชื่อมต่อของถนนชองม์ เอลิเซส์

ที่มา ดัดแปลงจากแผนที่เมืองปารีสโซนโทรคาเดโร (Trocadero) ของนายวากเนอร์และเดเบส (Wagner & Debes) ปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) สืบค้นจาก www.antiquaprintgallery.com

ภาพที่ 43 ผังเมืองเบอร์ลิน แสดงตำแหน่งและการเชื่อมต่อของถนนอนุเตอร์ เดน ลินเดน
ที่มา ดัดแปลงจากผังเมืองเบอร์ลิน ในช่วงปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) สืบค้นออนไลน์ จากนิตยสาร
Berliner Zeitung

5.2.1.2 ช่วงของถนน (Segment)

ถนนราชดำเนินถูกแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง และ ถนนราชดำเนินนอก ที่มีขนาดและองค์ประกอบที่แตกต่างกัน ซึ่งการแบ่งส่วนนี้สันนิษฐานได้ว่า อาจจะได้ต้นแบบมาจากถนนชองม์ เอลิเซ่ ที่แบ่งเป็นทั้งหมด 2 ส่วน ได้แก่

- ส่วนต้น เป็นสวนที่นายองคร เลอ โนทร์ ได้ออกแบบไว้ ยาว 800 เมตร ในบริเวณตั้งแต่ ลานกว้างคองคอร์ด (Place de la Concorde) จนถึงวงเวียนรอนด์ พอยท์ (Rond Point) ด้านข้างมีการออกแบบแบบ “สวนริมถนน” สวนเหล่านี้เป็นสวนที่ไม่มีรั้วกัน เพราะพื้นที่สวนเป็นส่วนหนึ่งของทางเท้า ที่เป็นพื้นตาดแข็ง (hardscape) เป็นส่วนใหญ่ และมีเส้นทางสัญจรเข้าถึงง่ายเพราะมีจุดประสงค์ให้คนเดินถนนทั่วไปสามารถเดินเข้าไปพักผ่อน ในพื้นที่ที่มีที่นั่งและน้ำพุเป็นองค์ประกอบ ทางด้านทิศเหนือเชื่อมต่อกับสวนเดอลานูแวล (Jardin de la Nouvelle) มีอาคารที่เป็นจุดปลายทางด้านข้างถนน ได้แก่ ปราสาทเอลิเซ่ (Le Palais de L'Elysee) กฎาสถ์ประจำตำแหน่งประธานาธิบดีฝรั่งเศส ทางด้านทิศใต้เชื่อมต่อกับสวนเดอ ปารีส (Jardin de Paris) และมีจุดปลายด้านข้างถนนเป็นอาคารพระราชวังหลวง (Palais Royale) และพระราชวังเล็ก (Petit Palais)

- ส่วนปลาย เป็นถนนส่วนที่สร้างเพิ่มขึ้นในปี ค.ศ.1710 (พ.ศ.2253) มีความยาว 1100 เมตร ตั้งแต่วงเวียนรอนด์ พอยท์ จนถึงลานกว้างชาร์ลส์ เดอ กอล ซึ่งส่วนปลายของถนนชองม์ เอลิเซส์ เป็นถนนที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางทางการค้าของประเทศฝรั่งเศส ด้านข้างเป็นอาคารพาณิชย์กรรม

อย่างไรก็ตาม การแบ่งช่วงของถนนราชดำเนินเกิดจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองบางกอก ที่มีคลองสามสายผ่านบริเวณที่จะตัดถนน จึงต้องมีการหักเลี้ยวจนทำให้เกิดช่วงของถนนต่างจากถนนชองม์ เอลิเซส์ ที่เกิดจากการตัดถนนต่อตรงเพิ่มจากถนนส่วนเดิมเพื่อความสวยงามของเมือง

5.2.2 การออกแบบถนน (Avenue's Design)

เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์อิทธิพลของถนนในทวีปยุโรป ที่มีต่อถนนราชดำเนิน โดยจะแบ่งการวิเคราะห์ ได้แก่ การใช้งาน (Function) การเชื่อมต่อ (Connection) ความยาว (Length) ความกว้าง (Width) มาตรฐาน (Proportion) และจุดปลายตา (Vertex point)

อย่างไรก็ตาม ถนนราชดำเนินถูกแบ่งออกเป็นทั้งหมด 3 ส่วน ได้แก่ ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินนอก ซึ่งถนนทั้งสามส่วนนี้มีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกันทั้งหมด การอธิบายบทวิเคราะห์ในหัวข้อที่ถนนทั้งสามส่วนมีลักษณะที่ต่างกัน จำเป็นจะต้องอธิบายเรียงทีละส่วน ซึ่งผลการวิเคราะห์อิทธิพลทั้งหมดมีดังนี้

5.2.2.1 การใช้งานของถนน (Function)

จุดประสงค์ของการตัดถนนราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีทั้งหมด 2 ประการ ได้แก่ ในเชิงกายภาพ คือเพื่อเป็นถนนที่เชื่อมต่อระหว่างพระบรมมหาราชวังกับวังสวนดุสิตที่อยู่ภายนอกพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ และเชิงสัญลักษณ์ เป็นการแสดงถึงความเจริญของสยามประเทศให้นานาอารยประเทศได้เห็น

จุดประสงค์ของการสร้างถนนราชดำเนินนั้นต่างจากถนนในทวีปยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวเสด็จประพาสอย่างมาก ถนนชองม์ เอลิเซส์นั้นสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าโนโปเลียนที่ 3 ในช่วงยุคที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นมหาอำนาจทางการทหาร จุดประสงค์หลักของถนนจึงไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นการแสดงอำนาจหรือความเจริญเป็นหลัก แต่สร้างขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้แก่ โรคระบาดและอาชญากรรม ที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการวางอาคารที่แออัด ตามรูปแบบการวางผังเมืองแบบเมืองยุคกลาง ในขณะที่ถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดนนั้นสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการคมนาคมเพื่อรองรับสถานีรถไฟหลักของประเทศเยอรมนี

5.2.3.2 การเชื่อมต่อของถนน (Connection)

ถนนราชดำเนินเชื่อมต่อกับถนนรองทั้งหมด 7 สาย ทั้งหมดเป็นการเชื่อมต่อท่ามมตั้งฉาก สันนิษฐานว่าอาจจะได้รับแนวพระราชดำริในการสร้างการเชื่อมต่อจากถนนถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน ที่มีการเชื่อมต่อกับเส้นทางสัญจรองทั้งหมด 10 สาย ในลักษณะตั้งฉากและมีระยะห่างที่สม่ำเสมอ เนื่องจากผังเมืองของกรุงเบอร์ลินเป็นรูปแบบกริด (Risebero, 1979)

ถนนรองทั้งหมดมีความกว้างน้อยกว่าถนนราชดำเนินมากจนไม่ได้ทำให้เกิดสี่ก๊ก (จตุรัสหรือสี่แยก) เพิ่มขึ้นในถนนเหมือนกับถนนชองม์ เอลิเซส์ ที่ถนนรองมีขนาดใหญ่เป็นครึ่งหนึ่งของถนนหลัก และทำองศาเชื่อมต่อกับถนนหลักอย่างไม่มีการเรียบแบบแผนเนื่องจากเป็นถนนในผังเมืองแบบยุคกลางที่ไม่มีการวางระบบถนน เมื่อเกิดการเชื่อมจึงจำเป็นต้องสร้างทางแยก หรือวงเวียนเพิ่มเติมเพื่อไม่ให้ผู้ใช้ถนนหลงทาง

5.2.2.3 ความยาวของถนน (Length)

ถนนราชดำเนินมีความยาวรวมทั้งหมดประมาณ 3,200 เมตร เป็นความยาวมากกว่าระยะสูงสุดที่ดวงตามนุษย์จะสามารถมองเห็น (1,500 เมตร) ดังนั้น จึงจะต้องมีการสร้างสิ่งก่อสร้างที่ปลายถนน หรือออกแบบให้ถนนมีการหักเลี้ยว เพื่อให้ผู้ใช้ถนนไม่เสียการรับรู้พื้นที่ (sense of space)

ถนนราชดำเนินใช้วิธีการหักเลี้ยวทั้งหมด 2 ครั้ง จนทำให้เกิดถนนทั้งหมด 3 ช่วง ได้แก่ ถนนราชดำเนินใน ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินนอก มีความยาวประมาณ 800, 1,200 และ 1,475 เมตรตามลำดับ ไม่จำเป็นจะต้องสร้างสิ่งก่อสร้างปลายตาที่ใช้เวลาและทุนทรัพย์สูง

การหักเลี้ยวถนนในรูปแบบนี้เป็นลักษณะทางกายภาพที่ชัดเจนว่าไม่ได้มีต้นแบบมาจากถนนในทวีปยุโรป แต่มาจากพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรง ที่สามารถโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนที่มีบรรยากาศยิ่งใหญ่คล้ายกับถนนหลักของเมืองในทวีปยุโรปได้ โดยไม่จำเป็นจะต้องใช้ทุนทรัพย์มหาศาลเท่ากัน ทั้งถนนชองม์ เอลิเซส์ และถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน ที่มีความยาว 1,900 เมตร และ 1,500 เมตร ตามลำดับ ยาวมากกว่าระยะสูงสุดที่ดวงตามนุษย์จะสามารถมองเห็นได้ ล้วนจำเป็นต้องสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เพื่อเป็นจุดปลายตาทั้งสิ้น

5.2.2.4 ความกว้างของถนน (Width)

ความกว้างของถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินนอกนั้นอยู่ที่ 58 เมตร (ไม่นำความกว้างของถนนราชดำเนินในที่ 36 เมตรมาใช้ในการวิเคราะห์ เนื่องจากเป็นส่วนองถนนที่ถูกตัดขึ้น โดยมีพื้นที่ของสนามหลวงและอาคารด้านข้างมาจำกัดไว้) ซึ่งเป็นระยะที่ไม่ต่างจากความกว้างของตัวอย่างถนนในทวีปยุโรปทั้ง 2 แห่งมากนัก (ถนนชองม์ เอลิเซส์ และถนนอุเตอร์ เดน ลินเดนมีความกว้าง 64 และ 56 เมตร ตามลำดับ) จึงสันนิษฐานได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญของการสัญจรด้วยรถยนต์ในอนาคตจากการเสด็จทอดพระเนตรถนนหลักของเมืองในทวีปยุโรป จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนที่มีความกว้างมากกว่าถนนทั่วไปในเมืองบางกอกในช่วงเวลานั้นเพื่อเป็นถนนหลักของเมือง

5.2.2.5 รูปร่างของถนน (Shape)

รูปร่างของถนนราชดำเนินนั้นมีการหักเลี้ยวทั้งหมด 2 ครั้ง ด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรกเกิดจากการสร้างถนนจากงานภูมิทัศน์เมืองที่มีอยู่เดิม ได้แก่ พระบรมมหาราชวังและสนามหลวง ทำให้ทิศทางของถนนถูกกำหนดไว้ตั้งแต่แรก และประการที่สองเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงการตัดถนนไม่ให้ผ่านพื้นที่ของประชาชน ดั่งเนื้อหาในพระราชหัตถเลขาที่มีที่ทรงระบุกำชับถึงกระบวนการตัดถนนดังนี้

“ในท้องที่แนวถนนราชดำเนินที่จะตัดไปนี้ไม่ได้ต้องที่บ้านเรือนซึ่งมีหม่อมมหาชนอยู่มั่งคั่งเป็นแต่ต้องที่ถนนอันมีคนอยู่แต่น้อยราย กับต้องในที่หลวงเสียโดยมาก แลถนนสายนี้เป็นถนนตรงแนวหน้าพระที่นั่งซึ่งจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในถนนคูลินนั้นจึงสมควรจะสร้างถนนในตำบลนี้ให้ใหญ่กว้าง ปลูกต้นไม้ตามแนวถนนให้เป็นทางร่มรื่นแก่มหาชนซึ่งจะเดินทาง แลทั้งจะได้เป็นถนนอันสง่างามของพระนครขึ้นอีกส่วนหนึ่งด้วย” (คณิตา เลขะกุล, 2536)

การหักเลี้ยวนี้เป็นสิ่งที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากถนนใดๆ จากยุโรป แต่เป็นการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับใช้จากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองบางกอกด้วยพระองค์เอง ต่างจากถนนของมัม เอลิเซส์ที่ไม่มีการหักเลี้ยวใดๆ เพราะสร้างขึ้นด้วยการทุบอาคารที่อยู่บริเวณเส้นทางทั้งหมด และถนนอนุเตอร์ เดน ลินเดน ที่ไม่มีการหักเลี้ยวเนื่องจากถนนในตอนเริ่มต้นเป็นการตัดทางลัดจากพื้นที่โล่งเชื่อมกับพื้นที่ป่า ไม่จำเป็นต้องหักหลบสิ่งก่อสร้าง

5.2.2.6 มาตรฐานของถนน (Proportion)

มาตรฐานของถนน แบ่งออกเป็นทั้งหมด 2 ประเภท ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างความกว้างของถนนกับความสูงของพื้นที่สองข้างทาง และความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เลนในถนน

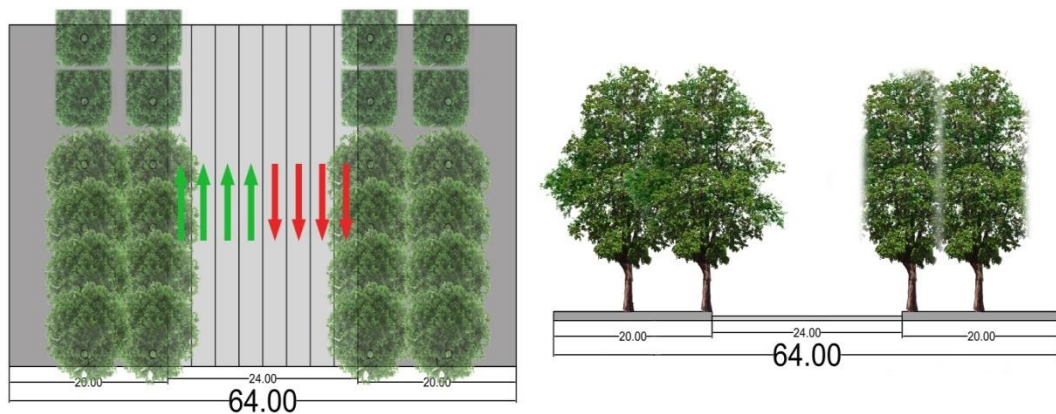
มาตรฐานของถนนราชดำเนินใน

มาตรฐานของราชดำเนินในระหว่างความกว้างและความสูงไม่ได้ให้ความรู้สึกข่มผู้ใช้ เนื่องจากรอบด้านไม่มีอาคารสูง มีเพียงต้นมะขามเรียงที่ให้ร่มเงาแก่ผู้ใช้ถนน

มาตราส่วนของถนนราชดำเนินกลาง

ในตอนแรกนั้นถนนราชดำเนินกลางมีมาตราส่วนด้านกว้างมากกว่าด้านสูง ทำให้เกิดบรรยากาศน่าสบาย แต่เมื่อมีอาคารสร้างขึ้นมาริมถนนภายหลัง ทำมาตราส่วนของทั้งด้านกว้าง(ความกว้างของถนน) และด้านสูง(ความสูงของอาคาร) มีความสัมพันธ์กัน ทำให้เป็นถนนที่มีความสง่างามมากยิ่งขึ้น

สันนิษฐานว่ามาตราส่วนของถนนราชดำเนินกลางอาจจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากถนนของมอ เอลิเซส์ เพราะแม้ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นยังไม่ได้สร้างอาคารสูงด้านข้างถนน แต่จากเนื้อหาในพระราชหัตถเลขาที่กล่าวเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ชอกกานีแถวกลางไว้ก่อนจนกว่าจะสร้างอาคารนั้น ระบุว่าพระองค์ทรงวางแผนให้ถนนราชดำเนินกลางเป็นถนนที่มีมาตราส่วนระหว่างความกว้างของถนนและความสูงของอาคารสมดุลกัน เพื่อให้ความรู้สึกสง่างาม ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่ามีต้นแบบมาจากถนนแห่งนี้ เมื่อเปรียบเทียบมาตราส่วนระหว่างความกว้างของถนนของมอ เอลิเซส์ที่ 64 เมตรกับอาคารรอบข้าง ที่มีความสูงโดยเฉลี่ย 5-7 ชั้น (คาดคะเนว่าเป็นความสูงประมาณ 20 – 28 เมตร) แล้ว เป็นการสร้างมาตราส่วนขนาดใหญ่กว่ามนุษย์ ที่ให้ความรู้สึกอลังการน่าเกรงขาม และสมดุลกันทั้งความกว้างและความสูง เหมือนกันกับถนนราชดำเนินกลาง

ภาพที่ 44 ฟังและรูปตัดถนนของมอ เอลิเซส์

ภาพที่ 45 ภาพถ่ายถนนชองม์ เอลิเซส์ ประมาณปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) แสดงให้เห็นมาตราส่วน
ระหว่างความกว้างถนนและความสูงของอาคาร
ที่มา สืบค้นจากคลังภาพออนไลน์ www.parisru.es.com

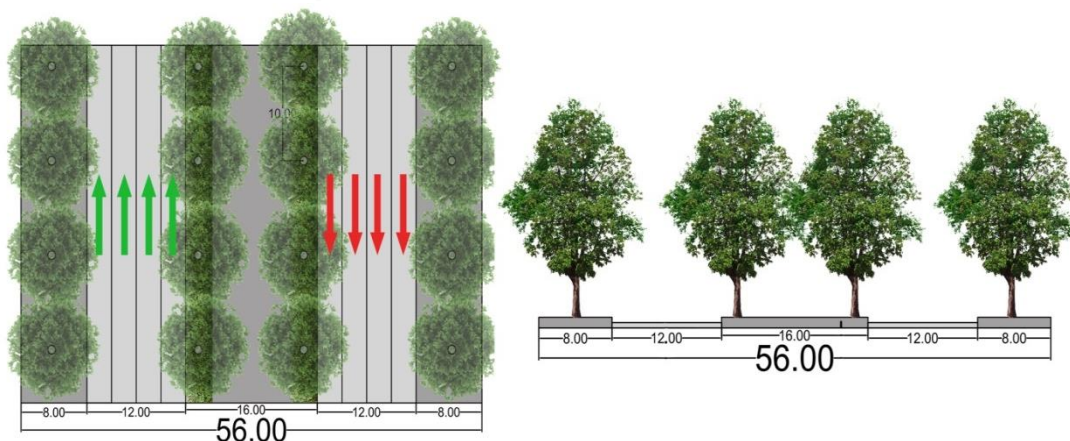
ภาพที่ 46 ภาพถ่ายทางอากาศถนนราชดำเนินกลางในปี พ.ศ.2483 ภายหลังจากการตัด
ต้นมะฮอกกานีสี่แถวในออก
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

มาตราส่วนของถนนราชดำเนินนอก

มาตราส่วนระหว่างความกว้างกับความสูงของพื้นที่สองข้างทางของถนนถนนราชดำเนินนอกนั้นต่างกันมาก เพราะถนนราชดำเนินนอกมีความกว้างถึง 58 เมตรเหมือนกับถนนราชดำเนินกลาง แต่ด้านข้างไม่มีการสร้างอาคาร จึงมีบรรยากาศน่าสบาย เนื่องจากมีจุดประสงค์หลักเพื่อให้เป็นถนนคนเดิน

มาตราส่วนระหว่างเลนของถนนราชดำเนินนอก มีการวางเส้นทางสำหรับเดินเท้าไว้ที่บริเวณตรงกลางของถนน ทำให้ผู้ใช้รู้สึกผ่อนคลายเวลาเดินอยู่ในถนน คล้ายกับถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดนที่มีความกว้าง 56 เมตร เนื่องจากถนนช่วงแรกเป็นเพียงทางลัดที่ตัดเชื่อมระหว่างพระราชวังและป่า ซึ่งถือว่าค่อนข้างแคบในฐานะถนนหลักของเมือง ในเวลาต่อมาเมื่อมีตัดแบ่งพื้นที่แบ่งขาย ระบบการวางผังเมืองของเมืองเบอร์ลินเป็นแบบกริด ที่ทุกถนนมีการเชื่อมต่อกัน จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องขยายความกว้างถนน เมื่อสร้างอาคารสูงด้านข้าง ถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดนนั้นจึงมีบรรยากาศที่เหมือนถูกข่มด้วยอาคารสูง เนื่องจากถนนค่อนข้างแคบ อย่างไรก็ตาม คนที่เดินอยู่ในถนนจะรู้สึกอึดอัดเนื่องจากอยู่ภายใต้ร่มเงาของต้นไม้ถนน ต่างจากถนนราชดำเนินนอกตรงที่สร้างไม่มีการสร้างอาคารสูงด้านข้าง ทำให้ผู้ใช้นถนนจะรู้สึกผ่อนคลายมากยิ่งขึ้น

สันนิษฐานได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำวิธีการแบ่งมาตราส่วนเลนของถนนราชดำเนินนอก มาจากการเสด็จทอดพระเนตรถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน เนื่องจากการให้ความสำคัญของทางคนเดินด้วยการสร้างเป็นเลนกลางที่มีความกว้างมากกว่าทางสัญจรนั้นเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน ที่มีมาตั้งแต่การเริ่มก่อสร้างเส้นทางเป็นทางลัดในช่วงปี ค.ศ.1600 (พ.ศ.2143)

ภาพที่ 47 ผังและรูปตัดถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน

ภาพที่ 48 ภาพวาดบรรยากาศถนนอนุเตอร์ เดน ลินเดนในปี ค.ศ.1690 (พ.ศ.2233) ระบุข้อความด้านบนว่า “ทางเดินพุ่มตรงเข้าด้านหน้าสวนล่าสัตว์ กรุงเบอร์ลิน” (ขณะนั้นยังไม่มีอาคารตั้งชื่อถนน) แสดงภาพการใช้งานเป็นถนนคนเดินเป็นหลักมีทางม้าด้านข้าง และความสูงของต้นมะนาวลินเดนที่มาจากคลังภาพออนไลน์ ห้องสมุดประจำกรุงเบอร์ลิน <http://digital.staatsbibliothek-berlin.de>

berlin.de

5.3.2.7 จุดปลายตาของถนน (Vertex Point)

เนื้อหาส่วนนี้จะกล่าวถึงสิ่งก่อสร้างที่เป็นจุดปลายตาของถนนทั้งหมด 2 ประเภท ได้แก่ จุดปลายตาที่ตั้งอยู่บริเวณปลายถนน และจุดปลายตาที่ตั้งอยู่บริเวณด้านข้างถนน

จุดปลายตาของถนนราชดำเนินใน

จุดปลายตาของถนนราชดำเนินในมีเพียงจุดเดียว คือพระบรมมหาราชวัง ที่เห็นได้ชัดแม้ว่าจะตั้งอยู่เอียงทางด้านข้างถนน ส่วนสะพานผ่านพิภพลีลาที่ปลายถนนราชดำเนินอีกฝั่งนั้นเห็นได้ไม่ชัดเนื่องจากเป็นสะพานที่มีความลาดชันต่ำจนเกือบจะเป็นระดับเดียวกับถนน

จุดปลายตาของถนนราชดำเนินกลาง

ถนนราชดำเนินกลางไม่มีสิ่งก่อสร้างเพื่อเป็นจุดปลายตาโดยตรง เนื่องจากบริเวณปลายถนนมีการหักเลี้ยวที่สะพานผ่านพิภพลีลาเพื่อเปลี่ยนช่วงไปเป็นถนนราชดำเนินนอก อย่างไรก็ตาม บริเวณที่หักเลี้ยวมีสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ที่มีเดิมเป็นจุดสังเกต ได้แก่ ป้อมมหากาฬ บริเวณเชิงสะพานผ่านพิภพลีลาสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และโลหะปราสาท ภายวัดราชนันทารามรวมมหาวิหาร สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงสามารถใช้เป็นจุดสังเกตได้

รูปแบบการใช้สิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ที่มีอยู่เดิมนั้น อาจจะได้แนวพระราชดำริมาจากถนนของมี เอลิเชส์ ที่มีจุดปลายตาเป็นอาคารที่อยู่ข้างเคียง

ภาพที่ 49 ผังแสดงรายละเอียดพื้นที่บริเวณถนนชองม์ เอลิเซ่ ช่วงต้น
 ที่มา ดัดแปลงจากแผนที่เมืองปารีส ของนายวากเนอร์และเดเบส (Wagner & Debes) ปี ค.ศ.1900
 (พ.ศ.2443) สืบค้นจาก www.antiquaprintgallery.com

ภาพที่ 50 ภาพถ่ายวงเวียนรอนด์ พอยต์ในปี ค.ศ.1940 (พ.ศ.2483) แสดงให้เห็นพระราชวังหลวง
 (Palais Royal) เป็นจุดปลายตา และน้ำพุรอบวงเวียนเป็นองค์ประกอบ
 ที่มา สืบค้นจาก

http://paris1900.lartnouveau.com/paris08/le_rond_point_champs_elysees.htm

จุดปลายตาของถนนราชดำเนินนอก

จุดปลายตาของถนนราชดำเนินนอกมีทั้งหมด 2 ระยะ จากระยะใกล้ และระยะปลายตา ในระยะใกล้ได้แก่ สะพานมัฆวานรังสรรค์ ซึ่งเป็นจุดปลายตาแรกที่สามารถมองเห็นได้จากต้นถนนเมื่อเลี้ยวมาจากสะพานผ่านฟ้าลีลาศ และในระยะใกล้ได้แก่ พระที่นั่งอนันตสมาคม วังสวนดุสิต โดยมองผ่านอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าที่ทำหน้าที่เป็นฉากหน้า(foreground) ในการตัดถนนบริเวณนี้ พระองค์ทรงคำนึงถึงมุมมองของถนน ที่เกิดจากการนำสายตาและวิทัศน์ (Vista) เป็นอย่างยิ่ง ทรงเน้นย้ำว่าความงามของถนนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อตัดถนนให้พุ่งตรงเข้าสู่จุดปลายตาเท่านั้น

“เรื่องที่จะแก้ถนนเบญจมาศให้ตรงนั้น มีทางที่จะต้องคิดอยู่ดังนี้ คือถนนราชดำเนินจะต้องตัดกว้าง 10 วาเท่าถนนหลวงทั้งปวงถึงว่าเป็นขาดตอนกันเพียงคลองผดุงก็จริง แต่ตัดตรงแล้วเข้ามาบรรจบถนนริมกำแพงคงจะต้องเห็นเป็นสายเดียวกัน สิ่งที่จะฟ้องว่าไม่งามคือต้นไม้จะผิดแนวกัน”¹⁷

ภาพที่ 51 ภาพถ่ายถนนราชดำเนินนอก มุมมองจากสะพานมัฆวานรังสรรค์ พุ่งตรงเข้าสู่จุดปลายตาได้แก่ พระที่นั่งอนันตสมาคม วังสวนดุสิต
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

¹⁷ พระราชหัตถเลขา พระราชทานเจ้าพระยาวรวงศาพิพัฒน์ฉบับวันที่ 4 กันยายน ร.ศ.118

การวางจุดปลายตาในรูปแบบดังกล่าวอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากถนนอนุเตอร์ เดน ลินเดน ที่มีการวางอนุสาวรีย์พระเจ้าเฟรเดอริค วิลเฮล์มที่ 3 ไว้ตรงช่วงกลางความยาวถนน เพื่อเป็นจุดปลายตาในระยะใกล้ก่อนจะมีประตูชัยบรานเดินบวร์ก (Brandenburg Gate) เป็นจุดปลายตาในปลายตา

ภาพที่ 52 ภาพถ่ายถนนต้นถนนอนุเตอร์ เดน ลินเดน ในช่วงปี ค.ศ.1940 (พ.ศ.2483) ภายหลังจากตัดต้นมะนาวลินเดนเดิมออกเพื่อนำไปทำเป็นฟืนสำหรับใช้ในสมัยสงครามโลกที่มา สืบค้นจากนิตยสาร Berliner Zeitung

5.2.3 การเลือกใช้อองค์ประกอบถนน (Elements)

5.2.3.1 สิ่งก่อสร้างบนถนน (Avenue Structure)

เนื่องจากเมืองบางกอกมีลักษณะทางกายภาพ การสร้างถนน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีที่ถนนราชดำเนินตัดพาดผ่านคลองทั้งหมด 3 สาย ได้แก่ คลองรอบกรุง คลองบางลำพู และคลองผดุงกรุงเกษม จึงต้องมีการสร้างสะพาน 3 แห่งเป็นองค์ประกอบของถนนเพื่อข้ามคลองดังนี้

1. สะพานผ่านภิกษุลีลา เป็นสะพานข้ามคลองรอบกรุง สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2445 เป็นสะพานที่มีความชันน้อยจนเกือบเป็นระดับเดียวกับถนน ด้านข้างประดับด้วยเหล็กดัด
2. สะพานผ่านฟ้าลีลาศ เป็นสะพานข้ามคลองบางลำพู ไม่ปรากฏช่วงเวลาการสร้างแน่ชัด เป็นสะพานโครงเหล็ก ปลายสะพานสองฝั่งประดับด้วยเสาหินอ่อน
3. สะพานมัชวานรังสรรค์ เป็นสะพานข้ามคลองผดุงกรุงเกษม สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2443 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2446 ออกแบบโดยนายคาร์ล อัลเลกรี นายช่างชาวอิตาลี โครงสร้างคานเหล็ก ด้านบนเป็นพื้นคอนกรีต ประดับด้วยรางสะพานเหล็กหล่อและตรารูปช้างเอราวัณ

ภาพถ่ายสะพานผ่านภิภพลีลา สะพานผ่านฟ้าลีลาศ และสะพานมัฆวานรังสรรค์ในสมัยรัชกาลที่ 5
(เรียงจากซ้ายไปขวา)

ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สันนิษฐานว่าต้นแบบของสะพานสะพานผ่านฟ้าลีลาศ และสะพานมัฆวานรังสรรค์นั้นมาจากถนนชองม์ เอลิเซส์ ซึ่งแม้ว่าถนนชองม์ เอลิเซส์ จะไม่มีสะพานทอดผ่าน อย่างไรก็ตาม บริเวณปลายถนนทางทิศใต้ มีสะพานอเล็กซานเดอร์ที่ 3 (Pont Alexandre III) เป็นสะพานข้ามแม่น้ำแซนน์ (Seine) ทอดผ่านจากลานกว้างคองคอร์ด (Place de la Concorde) ลักษณะของสะพานอเล็กซานเดอร์ที่ 3 นั้นคล้ายกับสะพานผ่านภิภพลีลาศและสะพานมัฆวานรังสรรค์เป็นอย่างมาก จึงเป็นไปได้ว่าสะพานแห่งนี้อาจจะเป็นต้นแบบของสะพานทั้งสอง

5.2.3.2 เฟอร์นิเจอร์ถนน (Avenue's Furnitures)

ถนนราชดำเนินมีเฟอร์นิเจอร์เพียง 2 ชนิด ได้แก่ ม้านั่งถนนและเสาโคมไฟ ซึ่งเป็นรูปแบบเฟอร์นิเจอร์ถนนที่มีกันอยู่ทั่วไปในทวีปยุโรป

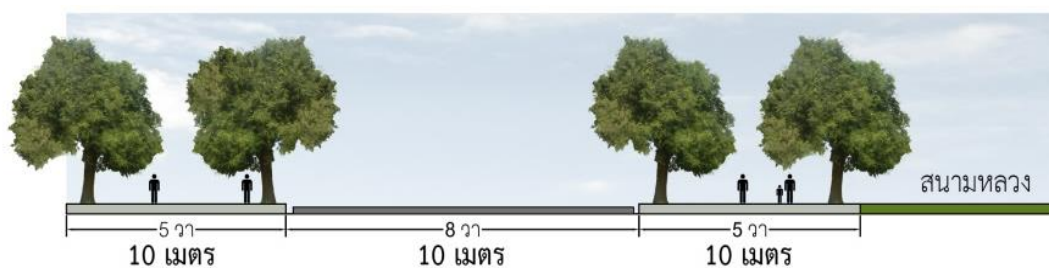
5.2.3.3 ต้นไม้ถนน (Avenue's Trees)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับต้นไม้ถนนเป็นอย่างมาก เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า บางกอกเป็นเมืองที่มีอากาศร้อน ถนนจึงจำเป็นต้องปลูกต้นไม้เพื่อให้ร่มเงา ในการสร้างถนนในสมัยรัชกาลที่ 5 จะเริ่มจากการปลูกต้นไม้ถนนเป็นครั้งแรก (สุชาติาคาตหมาย, 2549)

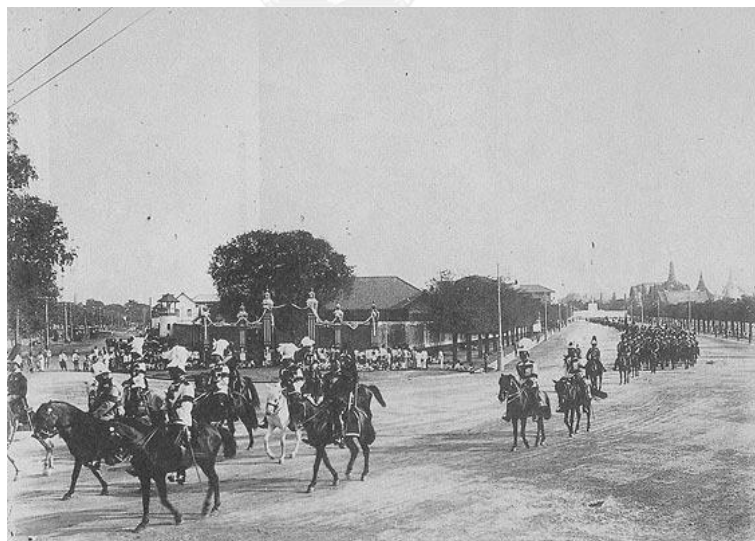
เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ต้นไม้ถนนในช่วงต่างๆ ของถนนราชดำเนิน ทั้งการวางต้นไม้บนถนน และการเลือกพันธุ์ไม้ที่จะใช้บนถนน โดยได้รับอิทธิพลที่แตกต่างไปในแต่ละช่วงของถนนดังนี้

ต้นไม้ถนนราชดำเนินใน

ต้นไม้ถนนราชดำเนินใน คือต้นมะขาม¹⁸ (ชื่อวิทยาศาสตร์ *Tamarindus Indica*) เป็นไม้ยืนต้น ตระกูลถั่ว ทรงพุ่มแผ่กว้าง ความสูงเมื่อโตเต็มที่ประมาณ 30 เมตร ดูแลงายเนื่องจากไม่ชอบน้ำเยอะ ปลูกริมถนนตรงทางเดินเท้าข้างละ 2 แถว ห่างกันแถวละ 10 เมตร ปลุกที่ถนนราชดำเนินใน สันนิษฐานว่าการปลุกต้นไม้ในรูปแบบดังกล่าวไม่ได้รับอิทธิพลใดๆจากยุโรป แต่อาจจะปลุกเพื่อให้ เหมือนกับต้นมะขามรอบสนามหลวง ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำแนวพระราชดำริ มาจากลานกว้างหน้าพระราชวัง (Paleis Koningsplein) เมืองเวลทิวเรdden (Woltevredden) ใน ปัตตาเวีย

ภาพที่ 53 รูปตัดถนนราชดำเนินใน

ภาพที่ 54 ขบวนทหารผ่านถนนราชดำเนินในในปี พ.ศ.2446 สามารถมองเห็นต้นมะขาม 2 แถวริมถนน
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

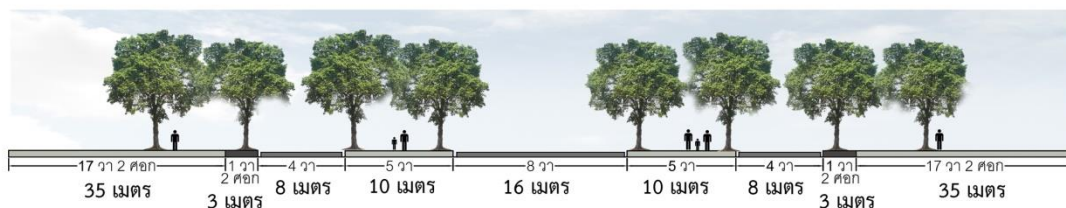
¹⁸ ต้นมะขามเหล่านี้มาจากมณฑลนครไชยศรี

ต้นไม้ถนนราชดำเนินกลาง

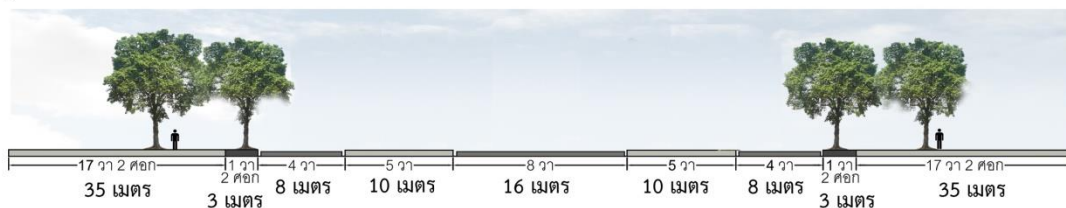
ต้นไม้ถนนราชดำเนินกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 คือต้นมะฮอกกานี (ชื่อวิทยาศาสตร์ *Swietenia macrophylla*) เป็นไม้ยืนทรงพุ่มทึบรูปไข่หรือทรงกระบอก ความสูงเมื่อโตเต็มที่ประมาณ 25 - 30 เมตร สามารถดูดซับมลพิษทางอากาศได้ ปลูกริมถนนตรงทางเดินเท้าข้างละ 4 แถว เป็นแถวนอกและแถวในห่างกัน 4 วา 8 เมตร ห่างกันแถวละ 10 เมตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้ปลูกต้นมะฮอกกานี 2 แถวในไปก่อนชั่วคราว เนื่องจากการสร้างตึกใช้เวลานาน เมื่อถึงเวลาจะได้ตัดต้นมะฮอกกานีไปใช้งานอย่างอื่นได้

“ด้วยเข้าใจว่าต้นมหอกคินียังมีอยู่มากเห็นว่าที่ข้างถนนราชดำเนินกลางแถวในทั้ง 2 ข้าง การที่จะทำตึกก็ยังคงช้า ถ้าปลูกต้นมหอกคินีเสียข้างละแถว อย่างต้นหูกวางราชดำเนินนอกจะดี เมื่อจำทำตึกเมื่อไร จึงตัดต้นมหอกคินีเอาไม้ไปใช้ทำอะไรๆ ก็ได้ ให้คิดอ่านปลูกต้นมหอกคินีตามที่ว่านี้”¹⁹

รูปตัดถนนราชดำเนินกลาง รัชกาลที่ 5

รูปตัดถนนราชดำเนินกลาง ภายหลังนำต้นมะฮอกกานีแถวในออก

รูปตัดถนนของม. เอลิเชส

ภาพที่ 55 เปรียบเทียบรูปตัดระหว่างถนนราชดำเนินกลาง และถนนของม. เอลิเชส

¹⁹ พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ วันที่ 17 สิงหาคม ร.ศ.123 (พ.ศ.2447)

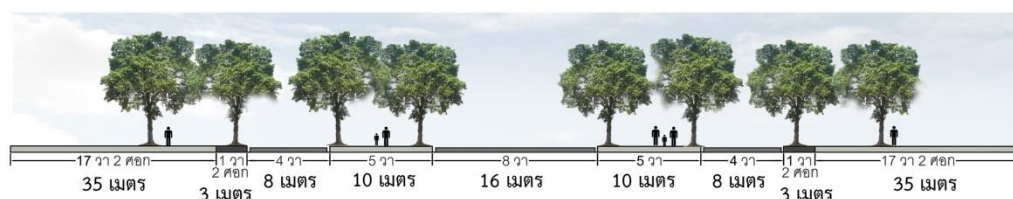
การปลูกต้นไม้ถนนบริเวณถนนราชดำเนินกลางนี้ อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากต้นไม้บนถนนของมัม เอลิเซส์ ได้แก่ ต้นเกาลัด (Horse Chestnut หรือชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Aesculus hippocasum*) เป็นต้นไม้ผลัดใบขนาดใหญ่ มีความสูงเมื่อโตเต็มที่ประมาณ 40 เมตร (แต่เดิมต้นไม้ถนนเป็นต้นเอล์ม (ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ulmus*) จนกระทั่งในปี พ.ศ.1858 (พ.ศ.2401) ในช่วงที่ประเทศฝรั่งเศสเตรียมจัดงานนิทรรศการนานาชาติ (Exposition Universelle) ครั้งแรก บารอนจอร์จ-อูเจน เฮาส์แมน (Georges-Eugène Haussmann) ได้เปลี่ยนต้นไม้ถนนเป็นต้นเกาลัด เนื่องจากต้นเอล์มที่ปลูกนั้นอ่อนแอและตายง่าย)

ถนนของมัม เอลิเซส์ปลูกต้นเกาลัดบนทางเท้าด้านละ 2 แถว ในระยะที่ใกล้เคียงกับถนนราชดำเนินกลาง (และมีระยะ และจำนวนของต้นไม้ใกล้เคียงกับต้นไม้ถนนราชดำเนินกลางภายหลังตัดต้นมะฮอกกานีแถวในออก) อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกที่จะปลูกต้นมะฮอกกานี อันเป็นไม้เมืองร้อนที่มีขนาด ความสูง และลักษณะทรงพุ่มใกล้เคียงกับต้นเกาลัดแทน

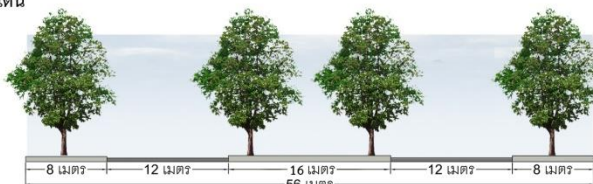
ต้นไม้ถนนราชดำเนินนอก

ต้นไม้ถนนราชดำเนินนอกในสมัยรัชกาลที่ 5 มีทั้งหมด 2 ชนิด แถวในเป็นต้นมะขาม (ชื่อวิทยาศาสตร์ *Tamarindus indica*) เช่นเดียวกับบริเวณถนนราชดำเนินในและสนามหลวง แถวนอกเป็นต้นหูกวาง (ชื่อวิทยาศาสตร์ *Terminalia catappa*) เป็นไม้ต้นผลัดใบ ทรงพุ่มใหญ่เป็นชั้นคล้ายฉัตรแผ่ออกด้านข้าง ความสูงเมื่อโตเต็มที่ประมาณ 15 -20 เมตร การปลูกต้นไม้ทำโดยให้แถวในและแถวในห่างกัน 8 เมตร ห่างกันแถวละ 10 เมตร ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเปลี่ยนมาเป็นต้นมะขามทั้งหมดในช่วงเวลาใด

รูปตัดถนนราชดำเนินใน รัชกาลที่ 5

รูปตัดถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน

ภาพที่ 56 เปรียบเทียบรูปตัดระหว่างถนนราชดำเนินกลาง และถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน

จากการศึกษารูปแบบของต้นไม้นอนบริเวณถนนราชดำเนินนอกแล้วนั้น สันนิษฐานว่ามีต้นแบบของการปลูกต้นไม้นอน จากการปลูกต้นมะนาวลินเดน องค์ประกอบของถนนอุณหอดอร์ เดน ลินเดนที่เป็นเอกลักษณ์และที่มาของชื่อถนน (ชื่อวิทยาศาสตร์ *Tilia cordata*) เป็นต้นไม้อัตนโตใบ มีต้นกำเนิดในยุโรปตะวันตกและเขตเมดิเตอเรเนียน มีความสูงเมื่อโตเต็มที่เฉลี่ย 20-40 เมตร และเส้นผ่านศูนย์กลางกว้างประมาณเศษหนึ่งส่วนสามถึงครึ่งหนึ่งของความสูง ต้นมะนาวลินเดนเป็นต้นที่มีอายุยืนยาวถึง 700 – 1,000 ปี จึงเป็นต้นไม้อัตนโตที่เชื่อถือและนิยมนำมาเป็นต้นไม้นอน

ทรงพุ่มของต้นไม้นอนเป็นทรงรีหรือพีระมิด แต่จะขยายความกว้างของทรงพุ่มเรื่อยๆ ตามอายุขัย จึงสามารถสันนิษฐานได้ว่าต้นมะนาวลินเดนในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จประพาสที่ปลูกมาแล้ว 325 ปี น่าจะมีทรงพุ่มแผ่กว้าง และให้ร่มเงาได้อย่างดี อย่างไรก็ตามในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณปี ค.ศ.1939-1945 (พ.ศ.2482-2488) มีการตัดต้นมะนาวลินเดนเกือบทั้งหมดเพื่อใช้ในเป็นเชื้อเพลิง ส่งผลให้ต้นไม้นอนอุณหอดอร์ เดนลินเดนในปัจจุบันเป็นถนนที่นำมาปลูกใหม่ในปี ค.ศ.1950 (พ.ศ.2493)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงปลูกต้นมะนาวลินเดนกับร่วมกับบุคคลแห่งบริษัทวิวก ที่เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี ได้ทรงปรารภเกี่ยวกับต้นไม้นอนชนิดนี้ไว้ว่า

“ต้นไม้อัตนโตให้พ่อกปลูกนี้ใช้ต้นลินดา²⁰ ซึ่งเปนต้นไม้อย่างเดียวกันกับเฮนริธโลออนที่ได้ปลูกและอยู่ได้ถึง 700 ปีนั้น ต้นไม้อัตนโตนี้ปลูกถนนเมืองเบอลิน ลำต้นตรงใบมน ต้นที่เอามาให้ปลูกนี้สูงประมาณสัก 6 ศอกแล้ว ลำต้นอ้วนแต่ขอบกล เขาตัดรากทั้งใหญ่ทั้งเล็ก เหลืออยู่นิดหน่อย ไม่มีตุ่มดินห่อรากเลย ครั้นถามเขา ได้ความว่าเขาชำไว้ก่อน” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 279)

ถนนอุณหอดอร์ เดน ลินเดนปลูกต้นไม้นอนเป็นแถวเรียงกันทั้งหมด 4 แถว น้อยกว่าถนนราชดำเนินนอกซึ่งปลูกต้นหูกวางและมะขามรวมกันถึง 8 แถว สันนิษฐานได้ว่าอาจจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงสภาพภูมิอากาศของเมืองบางกอกที่ร้อนและมีแดดจัด การปลูกต้นไม้นอนเพียง 4 แถวไม่เพียงพอต่อการให้ร่มเงากับผู้คนที่จะใช้เดินพักผ่อนหย่อนใจได้จริง และพระองค์ทรงเลือกใช้ต้นมะขามและต้นหูกวาง ที่มีทรงพุ่มแผ่กว้างเป็นทรงร่ม แทนการใช้ต้นไม้อัตนโตทรงพุ่มแบบพีระมิด ส่งผลให้ผลทางการนำสายตาได้ไม่ชัดและองค์ประกอบต้นไม้นอนไม่มี (order) ชัดเจน แต่สามารถสร้างบรรยากาศน่าสบายให้กับผู้ใช้ได้

²⁰ รูปเอกพจน์ของต้นมะนาวลินเดน

5.3 สรุปผล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนราชดำเนิน เพื่อให้เป็นถนนหลัก (Avenue) เส้นแรกของเมืองบางกอก โดยทรงศึกษาตำแหน่งที่ตั้ง การออกแบบและการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบของตัวอย่างถนนหลักในทวีปยุโรปทั้งหมด 2 แห่ง เพื่อนำมาปรับใช้กับถนนราชดำเนินดังนี้

5.3.1 ตำแหน่งที่ตั้งถนน (Settings)

5.3.1.1 การเชื่อมต่อของถนนในมาตราส่วนเมือง (Macro Scale Connection) ถนนราชดำเนินเป็นถนนที่เชื่อมระหว่างพระบรมมหาราชวังภายในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ออกไปยังพื้นที่วังสวนดุสิต คล้ายกับทั้งถนนชองม็ เอลิเซส์ และถนนอนุเตอร์ เดน ลินเดน แต่ถนนราชดำเนินทำหน้าที่เพียงเป็นถนนหลักของเมือง ไม่ได้เป็นถนนที่เป็นส่วนหนึ่งของแกนเมือง เหมือนตัวอย่างถนนหลักในทวีปยุโรปทั้งสองแห่งแต่ประการใด

5.3.1.2 ช่วงของถนน (Segments) ถนนราชดำเนินมีการแบ่งช่วงเป็นทั้งหมด 3 ช่วง ได้แก่ ถนนราชดำเนินนอก ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินใน ซึ่งสันนิษฐานว่าการแบ่งช่วงถนนออกเป็นส่วนๆ นั้น อาจจะได้ต้นแบบมาจากถนนชองม็ เอลิเซส์ แต่อย่างไรก็ตาม ถนนราชดำเนินนั้นแบ่งเป็นส่วนๆ เพื่อหลบพื้นที่บ้านเรือนประชาชนและพื้นที่คลอง ในขณะที่ถนนชองม็ เอลิเซส์นั้นแบ่งเป็นส่วนๆ เพื่อการใช้งานที่ต่างกัน และเพื่อความสวยงาม

5.3.2 การออกแบบถนน (Avenue's Design)

5.3.2.1 การใช้งานของถนน (Function) ถนนราชดำเนินเป็นถนนที่สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมต่อพระราชวังและเพื่อเป็นการแสดงเชิงสัญลักษณ์ ต่างจากถนนชองม็ เอลิเซส์ ที่สร้างขึ้นเพื่อแก้ปัญหาจากการวางผังเมืองแบบแออัด และถนนอนุเตอร์ เดน ลินเดน ที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการคมนาคม

5.3.2.2 การเชื่อมต่อของถนน (Connection) ถนนราชดำเนินเชื่อมต่อกับถนนรอง ทำองศาเป็นมุมฉาก เชื่อมต่อโดยไม่มีวงเวียนหรือเกาะกลางถนน ซึ่งคล้ายกับถนนอนุเตอร์ เดน ลินเดน เนื่องจากถนนรองมีขนาดเล็กกว่าถนนหลักมาก จึงไม่ทำให้ผู้ใช้รู้สึกสับสน

5.3.2.3 ความยาวของถนน (Length) ถนนราชดำเนินมีความยาวรวมกัน 3,200 เมตร ใช้การหักเลี้ยวแบ่งถนนเป็น 3 ช่วงที่มีความยาวไม่เกินระยะไกลที่สุดที่สายตามนุษย์จะมองเห็น หรือเท่ากับ 1,500 เมตร เพื่อเป็นการเปลี่ยนมุมมอง แทนการสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่เหมือนกับถนนในทวีปยุโรป ที่สร้างเป็นถนนตรงยาวกว่า 1,500 เมตรและใช้การสร้างจุดปลายตาเป็นสิ่งก่อสร้าง

5.3.2.4 ความกว้างของถนน (Width) ถนนราชดำเนินกลาง และราชดำเนินนอกที่สร้างโดยไม่มีสิ่งก่อสร้างเดิมบังคับพื้นที่นั้น มีความกว้าง 58 เมตร ซึ่งเป็นความกว้างใกล้เคียงกับตัวอย่างถนนหลักของเมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส

5.3.2.5 รูปร่างของถนน (Shape) ถนนราชดำเนินสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นงานภูมิทัศน์เมืองที่สำคัญของเมืองบางกอก แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างถนนราชดำเนินให้หักเลี้ยวเข้าที่หลวง ตัดผ่านที่ดินของประชาชนให้น้อยที่สุด เพื่อไม่ประชาชนเหล่านั้นต้องลำบาก ต่างกับถนนของม เอลิเซส์ที่ตัดโดยการลากเส้นระยะกระจัด และเวนคืนที่ดินทั้งหมด

5.3.2.6 มาตราส่วนของถนน (Proportion) มาตราส่วนของถนนราชดำเนินกลางนั้นสันนิษฐานว่าอาจจะมีต้นแบบมาจากถนนของม เอลิเซส์ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้สร้างอาคารสูงสองข้างทางของถนน และทรงมีพระราชดำริให้ถนนราชดำเนินไม่มีต้นมะฮอกกานีแถวใน และมาตราส่วนของถนนราชดำเนินนอกนั้นอาจจะมีต้นแบบมาจากถนนอุเตอร์ เดน ลินเดน ที่มีเอกลักษณ์การให้ความสำคัญกับทางเดินเท้า โดยให้ทางเท้าเป็นถนนเลนกลางที่มีขนาดใหญ่กว่าเส้นทางสัญจรรถ

5.3.2.7 จุดปลายตาของถนน (Vertex Point) การเลือกจุดหักเลี้ยวตรงบริเวณสร้างที่มีอยู่เดิม ได้แก่ ป้อมมหากาฬและโลหะปราสาท เพื่อให้สถานที่ดังกล่าวทำหน้าที่เป็นจุดปลายตาสันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะทรงได้รับแรงบันดาลใจจากการเสด็จทอดพระเนตรจุดปลายตาด้านข้างของถนนของม เอลิเซส์

5.3.3 การเลือกใช้อองค์ประกอบถนน (Elements)

5.3.3.1 สิ่งก่อสร้างบนถนน (Avenue's Structure) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพของเมืองบางกอก ที่การตัดถนนมีความจำเป็นต้องตัดผ่านคลองถึง 3 สาย แต่พระองค์ทรงปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ด้วยการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพาน 3 สายที่ทำหน้าที่เป็นทั้งองค์ประกอบและจุดปลายตาของถนน ลักษณะของสะพาน 2 ใน 3 สาย ได้แก่ สะพานผ่านภิภพลีลาศ และสะพานมัชฆวานรังสรรค์นั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับสะพานอเล็กซานเดอร์ที่ 3 (Pont Alexander III) ที่อยู่ใกล้กับบริเวณถนนของม เอลิเซส์

5.3.3.2 เฟอร์นิเจอร์ถนน (Avenue's Furniture) ถนนราชดำเนินมีเก้าอี้ม้านั่งยาวและเสาโคมไฟเป็นเฟอร์นิเจอร์ถนน ซึ่งมีอยู่ทั่วไปตามถนนในทวีปยุโรป

5.3.3.3 ต้นไม้ถนน (Avenue's Trees) พระทรงคำนึงถึงความแตกต่างทางด้านภูมิอากาศระหว่างเมืองบางกอกกับเมืองในทวีปยุโรป และทรงแสดงพระปรีชาสามารถทางด้านต้นไม้และงานภูมิสถาปัตยกรรมโดยทรงเลือกต้นไม้ถนนที่เหมาะสมกับเมืองบางกอก โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกต้นไม้ถนนเป็นจำนวนสองเท่าของถนนในทวีปยุโรป เพื่อให้ต้นไม้ถนนสามารถให้ร่มเงาได้จริง และทรงเลือกใช้

ต้นไม้ที่มีทรงพุ่มแผ่กว้างเป็นทรงร่ม เช่น ต้นมะขาม และหูกวาง ที่อาจจะไม่สามารถสร้างการนำสายตาและวิทัศน์ (vista) ได้ดีเท่ากับต้นไม้ที่มีทรงพุ่มเป็นทรงพีระมิดอย่างต้นมะนาวลินเดน แต่สามารถให้ร่มเงาแก่ผู้ใช้ถนนได้ดี และทรงใช้ต้นมะฮอกกานี ที่มีทรงพุ่มคล้ายต้นเกาลัด แต่เจริญเติบโตได้ดีในเมืองร้อนอย่างบางกอก

บทที่ 6

อิทธิพลของลานกว้างในทวีปยุโรป ที่ส่งผลต่อลานพระบรมรูปทรงม้า

เนื้อหาในบทที่ 6 นี้ เป็นการวิเคราะห์อิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองประเภทสุดท้าย ได้แก่ ลานกว้าง (Plaza) ที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ว่าง สำหรับกิจกรรมสาธารณะของเมือง โดยอธิบายจากสาเหตุ การเลือกตัวอย่างลานกว้าง ทั้งลานกว้างในทวีปยุโรป และลานกว้างในเมืองบางกอก โดยใช้หลักฐานทางเอกสารในการรวบรวมรายชื่อและพิจารณาคัดเลือก และนำตัวอย่างลานกว้างดังกล่าวมาวิเคราะห์อิทธิพลในทางด้านที่ตั้ง การวางผังและการออกแบบ และการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบ โดยนำเสนอข้อมูลเรียงตามลำดับกระบวนการวิจัยดังนี้

6.1 หลักฐานทางเอกสารเกี่ยวกับลานกว้างในทวีปยุโรป และลานกว้างในเมืองบางกอก

จากการศึกษาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองบางกอกประเภทลานกว้างจากเอกสารต่างๆ เพื่อศึกษาช่วงเวลาการสร้างลานกว้าง ได้แก่

- พระราชหัตถเลขา กรมโยธาธิการ
- พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยายมราช
- พระราชหัตถเลขา สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

เมื่อได้รายชื่อลานกว้างทั้งหมดตามที่ได้ระบุไว้ในบทที่ 3 แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือก ตัวอย่างลานกว้างที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ โดยนำเสนอหลักฐานเอกสาร ขั้นตอนการคัดเลือก และ ข้อมูลโดยสังเขปของตัวอย่างลานกว้างที่ได้ทำการคัดเลือกมาใช้วิเคราะห์ในงานวิจัยดังนี้

6.1.1 ลานกว้างในเมืองบางกอก: ลานพระบรมรูปทรงม้า

ก่อนทำการวิเคราะห์อิทธิพล จำเป็นต้องศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เพื่อคัดเลือกรางานภูมิทัศน์ทั้งจากในเมืองบางกอก และจากเมืองในทวีปยุโรปมาใช้ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมรายชื่อลานกว้างในเมืองบางกอกและในเมืองในทวีปยุโรปทั้งหมดเพื่อนำมาทำการคัดเลือก ตัวอย่างมาวิเคราะห์ โดยรวบรวมรายชื่อลานกว้างภายใต้ขอบเขตที่ต่างกัน ได้แก่

ลานกว้างในเมืองบางกอก ลานกว้างที่อยู่ในอาณาเขตเมืองบางกอก ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ลานกว้างในทวีปยุโรป ลานกว้างที่อยู่ในอาณาเขตทวีปยุโรป ที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส และทอดพระเนตร

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสร้างลานกว้างเพื่อรองรับกิจกรรมสาธารณะในเมืองบางกอกเพียงแห่งเดียว ได้แก่ ลานพระบรมรูปทรงม้า สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2451 ภายหลังจากเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2450 เพื่อรองรับอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงติดต่ออู่ระสังข์ปั้นจากกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ระหว่างการเสด็จประพาสด้วยพระองค์เอง

“เจ้าพนักงานกรมโยธาลงมือขุดทำรากในวันที่ 15 ของเดือนโดยจะกันรั้วไม่รอบ และจะปลูกโรงมีหลังคาในนั้น เพื่อรวมไว้ และจะผสมปูนลิเมนต์ในเวลาทำการ จะต้องปิดลานกว้างเบญจมาศ รถม้าเดินไม่ได้ ทำถาวรพระบรมรูปทรงม้าที่กลางชลา (เบญจมาศ) นำท้องพระโรงใหม่”

ก่อนการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เมืองบางกอกมีพื้นที่กว้าง ที่ทำหน้าที่เปรียบเสมือนลานกว้างอยู่ที่หนึ่ง ได้แก่ สนามหลวง หรือที่มีชื่อเดิมว่าทุ่งพระเมรุ ด้านหน้าพระบรมมหาราชวัง เป็นทุ่งนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และได้รับเปลี่ยนรูปร่างและปลูกต้นไม้สองแถวล้อมรอบ สำหรับใช้ประกอบราชพิธีในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม สนามหลวงยังทำหน้าที่เปรียบเสมือนพื้นที่ส่วนพระมหากษัตริย์เป็นหลัก ไม่ใช่ลานกว้างสาธารณะอย่างแท้จริง

6.1.2 รายชื่อลานกว้างในทวีปยุโรป ที่อาจจะมีอิทธิพลต่อลานพระบรมรูปทรงม้า

งานวิจัยชิ้นนี้ทำการศึกษาอิทธิพลของลานกว้างในทวีปยุโรป ที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบของลานพระบรมรูปทรงม้า โดยทำการเลือกตัวอย่างจากรายชื่อลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสในทวีปยุโรปทั้งหมด 11 แห่ง จากทั้งหมด 4 ประเทศ จากการศึกษจากหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงด้านล่างได้แก่

หลักฐานที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเขียนด้วยพระองค์เอง

- พระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
- พระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ พระราชบิดา (เรียบเรียงในหนังสือชื่อ “ไกลบ้าน”)

หลักฐานที่ผู้อื่นเป็นผู้เขียน

- จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป รศ.116 พระยาศรีสุนทรเทพ
- จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป รศ.116 พันเอกหม่อมมนเรนทรราชา

เมื่อได้รายชื่อลานกว้างที่อยู่ในขอบเขตการวิจัยมาแล้ว จึงนำลานกว้างที่อยู่รายชื่อทั้งหมดมาเรียงลำดับตามความสำคัญของหลักฐาน แบ่งเป็นทั้งหมด 3 ลำดับ ได้แก่

หลักฐานลำดับที่ 1 ลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภให้เป็นต้นแบบของลานพระบรมรูปทรงม้าโดยตรง

หลักฐานลำดับที่ 2 ลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกพระทัยหรือปรารภว่ามีความสวยงาม

หลักฐานลำดับที่ 3 ลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเสด็จประพาสหรือทอดพระเนตร

จากการทบทวนวรรณกรรมและศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชหัตถเลขาที่เกี่ยวกับการก่อสร้างภูมิทัศน์เมืองสามารถรวบรวมรายชื่อลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหรือทอดพระเนตรได้ทั้งหมด 11 แห่ง พบว่ามีลานกว้างที่เป็นหลักฐานลำดับที่ 1 จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ ลานกว้างคัวร์ รอยแยล เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส ลานกว้างลำดับ 2 จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ ลานกว้างชลอสพลัส กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี

และในบรรดาลานกว้างที่เป็นหลักฐานลำดับที่ 3 ที่เหลือทั้งหมด 9 แห่ง ผู้วิจัยได้คัดเลือกลานกว้าง 2 แห่ง ที่เป็นลานกว้างหลักและใช้เป็นพื้นที่สำหรับจัดกิจกรรมสำคัญของเมืองเช่นเดียวกับลานพระบรมรูปทรงม้า และมีลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกัน ได้แก่ ลานกว้างเดล ดูโอโม เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี และลานกว้างฮอยท์มาคพลัส เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี

ผู้วิจัยได้นำเสนอหลักฐานเอกสาร ขั้นตอนการคัดเลือก และข้อมูลโดยสังเขปของตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรปที่ได้ทำการคัดเลือกมาใช้วิเคราะห์ในงานวิจัยทั้ง 4 แห่งไว้ดังนี้

6.1.2.1 ลานกว้างคัวร์ รอยแยล (Cour Royale) หน้าพระราชวังแวร์ซายส์ เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสลานกว้างคัวร์ รอยแยล ที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าพระราชวังแวร์ซายส์ (Chateaux de Versailles) จำนวน 2 ครั้ง จากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ.2440 และครั้งที่ 2 ปี พ.ศ.2550

ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสพระราชวังแวร์ซายส์อีกครั้งในวันที่ 19 สิงหาคม และทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระธิดาว่า

วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2450

“ด้านหน้าข้างถนนใหญ่มีทิมดาบสองหลัง อย่างเดียวกันกับที่ฟอนเตนโบล มีรูปตุ๊กตาหินโตๆ เรียงกันสองข้างทาง รูปหลุยส์ที่ 14 ซีม้าอยู่กลาง” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 311)

จากการศึกษาหลักฐานเอกสารเกี่ยวลานกว้างในรายชื่อทั้งหมด มีเพียงอนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้า องค์ประกอบของลานกว้างแห่งนี้เพียงที่เดียว ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารภให้เป็นต้นแบบโดยตรง ตามหลักฐานในระหว่างงานสมโภช สมเด็จพระพรหมค้ำรงราชานุภาพได้ทรงบันทึกพระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2540 ไว้ว่า

วันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ.2540

“ได้ทราบข่าวมาแต่ยุโรปว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทอดพระเนตรวังเวอชายในประเทศฝรั่งเศสโปรดรูปพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้าหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ตั้งไว้ในลานข้างหน้าพระราชวัง”²¹

ลานกว้างคัวร์ รอยแยล เป็นลานกว้างที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับพระราชวังแวร์ซายส์ในปี ค.ศ.1630 (พ.ศ.2173) โดยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV) หรือเป็นที่รู้จักในพระนามสุริยกษัตริย์ (The Sun King) เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มลานกว้างหลายชั้นเพื่อรักษาความปลอดภัยของอาคารพระราชวัง มีจุดเด่นคือเป็นที่ตั้งอนุสาวรีย์ทรงม้าของพระองค์ (ปัจจุบันอนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้ย้ายไปอยู่ที่ลานกว้างดาร์เม่ (Place D’Arme) หลังได้รับการบูรณะ เพื่อให้เป็นจุดสังเกตสำหรับนักท่องเที่ยว)

6.1.2.2 ลานกว้างชลอสพลัทซ์ (Schlossplatz) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี

ลานกว้างชลอสพลัทซ์ จัดเป็นหลักฐานลำดับที่ 2 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรลานกว้างชลอสพลัทซ์ ด้านหน้าพระราชวังประจำกรุงเบอร์ลิน (Stadtschloss) และทรงปรารภถึงความงามของอนุสาวรีย์ประจำประเทศเยอรมนี องค์ประกอบหลักของลาน ระหว่างเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2450 ในวันที่ 8 สิงหาคมไว้ดังนี้

²¹ พระราชหัตถเลขา กรมโยธาธิการ เรื่องพระบรมรูปทรงม้า ฉบับวันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ.127 (พ.ศ.2451)

วันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2450

“พระราชวังนั้นใหญ่โตมาก ด้านหน้ามีมอโนวิเมนต์เอมเปอเรอวิลเลียม ดี เครด มอโนวิเมนต์อันนี้นับว่าเปื่องามอย่างวิเศษในเมืองนี้ ไม่เห็นมีอะไรสู้” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552b, น. 248)

ลานกว้างชลอสพล์สร้างขึ้นในปี ค.ศ.1894 (พ.ศ.2437) จากการทុบอาคารด้านหน้าพระราชวังประจำกรุงเบอร์ลินเพื่อเปิดพื้นที่เป็นลานกว้างสำหรับรองรับอนุสาวรีย์แห่งชาติเยอรมนี การออกแบบอนุสาวรีย์ประจำชาติเป็นรูปบุคคล และงบประมาณมหาศาลในการสร้างลานกว้างและอนุสาวรีย์แห่งนี้ส่งผลให้ประเทศเยอรมนีเกิดความขัดแย้ง ซึ่งก่อให้เกิดสงครามภายในประเทศในเวลาต่อมา และท้ายที่สุด ลานกว้างชลอสพล์ก็ถูกทำลายทั้งหมดในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อนำพื้นที่ไปสร้างท่าเรือกลางขนาดใหญ่เพื่อการคมนาคมของกรุงเบอร์ลินแทน

6.1.2.3 ลานกว้างเตล ดูโอโม (Piazza del Duomo) เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี

ลานกว้างเตล ดูโอโม จัดเป็นหลักฐานลำดับที่ 3 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองมิลานในปี พ.ศ.2440 และเสด็จทอดพระเนตรลานกว้างเตล ดูโอโมด้านหน้าโบสถ์ดูโอโม (Duomo di Milano) ศาสนสถานที่สำคัญของเมือง ในวันที่ 22 พฤษภาคม พระยาศรีสหเทพ ผู้บันทึกจดหมายเหตุแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการเสด็จประพาสได้เล่ารายละเอียดไว้ดังนี้

วันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2440

“ตรงนำวัดมีลานกว้างใหญ่ มีพระรูปพระเจ้าวิตตอริโอ อีแมนูเอลีสี่ที่ 2 หล่อด้วยทองแดงสูงส่งอยู่กลางลาน” (พระยาศรีสหเทพ, 2440)

ลานกว้างเตล ดูโอโมนั้นเป็นลานกว้างที่มีมาตั้งแต่สมัยยุคกลาง สร้างขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ.1386 (พ.ศ.1929) จากการทុบกลุ่มอาคารด้านหน้าโบสถ์ดูโอโม เพื่อใช้สำหรับเป็นลานกว้างสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของเมือง ในเวลาต่อมา ในช่วงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการในปี ค.ศ.1809 (พ.ศ.2352) นายจูเซปเป เม็งโกลี (Giuseppe Mengoli) ปรับปรุงลานกว้างด้วยการเปลี่ยนลายวัสดุปูพื้น ทำให้ลานมีรูปร่างเรขาคณิตมากขึ้น ลานกว้างแห่งนี้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญภายหลังการก่อสร้างอาคารแกลเลอเรีย วิตตอริโอ เอ็มมานูเอลีสี่ที่ 2 (Galleria Vittorio Emanuele II) อาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ และในปีค.ศ.1896 (พ.ศ.2439) รัฐบาลเมืองมิลานสั่งให้สร้างอาคารสำคัญจำนวน

มากรอบบริเวณลานกว้าง รวมถึงมีการสั่งปั้นพระบรมรูปทรงม้าพระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2 (Equestrian monument of Vittorio Emanuele II) เพื่อเป็นองค์ประกอบหลักของลานกว้าง

6.1.2.4 ลานกว้างฮอยท์มาคพลัทซ์ (Heutmarktplatz) เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี

ลานกว้างฮอยท์มาคพลัทซ์ จัดเป็นหลักฐานลำดับที่ 3 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรในปี พ.ศ. 2440 ในวันที่ 22 สิงหาคม พระยาศรีสหเทพ ผู้บันทึกจดหมายเสด็จประพาสได้ระบุเกี่ยวกับรายละเอียดของอนุสาวรีย์อันเป็นองค์ประกอบหลักของลานกว้างไว้ดังนี้

วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2440

“พระรูปทรงม้าของเฟรเดอริกที่ 3 ทรงม้าอยู่บนแท่น และมีน้ำพุเทจากหม้อซึ่งรูปชายและหญิงถืออยู่” (พระยาศรีสหเทพ, 2440)

ลานกว้างฮอยท์มาคพลัทซ์เป็นลานกว้างสาธารณะของเมืองโคโลญ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณในช่วงปี ค.ศ.1839 (พ.ศ.2382) จากการรวบรวมทุนทรัพย์ของประชาชนในเพื่อสร้างลานกว้าง และอนุสาวรีย์ทรงม้า อันเป็นอนุสรณ์แด่พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 3 (Frederick Wilhelm III) สร้างโดยการทុบอาคารพาณิชย์บางส่วนบริเวณใกล้แม่น้ำไรน์ (Rhein) ออก ปัจจุบันลานกว้างยังคงมีการใช้งานสาธารณะ โดยเป็นพื้นที่ตลาดนัดขนาดใหญ่สำหรับผู้คนในเมืองโคโลญ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.2 บทวิเคราะห์อิทธิพลของลานกว้างในทวีปยุโรป ที่มีผลต่อลานพระบรมรูปทรงม้า และการนำมาปรับใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อทำการคัดเลือกตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรปแล้ว เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการวิจัยอิทธิพลของลานกว้างในทวีปยุโรปทั้ง 4 แห่ง โดยใช้ทฤษฎีของ Cliff Moughtin จากหนังสือ Urban Design: Street and Squares เป็นเครื่องมือในการแบ่งหัวข้อวิเคราะห์

เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน เริ่มจากภาพรวมไปถึงรายละเอียด ได้แก่ ตำแหน่งที่ตั้งของลานกว้าง (Settings) การวางผังและออกแบบลานกว้าง (Design) และการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบของลานกว้าง (Elements) ตามลำดับ การอธิบายบทวิเคราะห์จะเริ่มจากลักษณะของลานพระบรมรูปทรงม้า ตามด้วยตัวอย่างของลานกว้างในทวีปยุโรปที่สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นต้นแบบ รวมถึงวิธีการนำรูปแบบลานกว้างในทวีปยุโรปมาปรับใช้ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสิ่งที่พระองค์ทอดพระเนตรจากในทวีปยุโรป แต่ไม่ได้นำมาใช้เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่าไม่เหมาะสมกับเมืองบางกอก

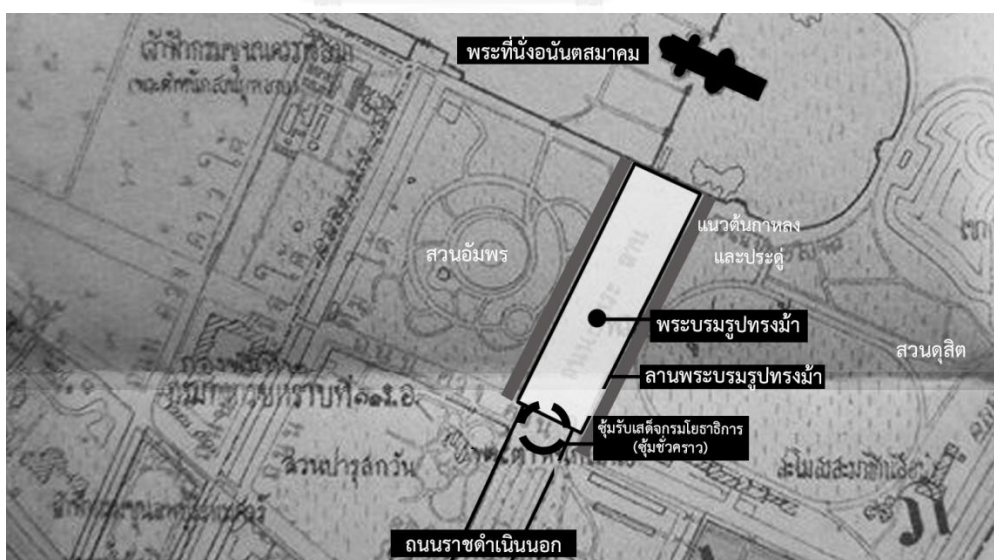
6.2.1 ตำแหน่งที่ตั้งลานกว้าง (Settings)

เนื้อหาการวิเคราะห์ในส่วนแรกนี้ จะเป็นการกล่าวถึงตำแหน่งที่ตั้งของลานกว้าง โดยแบ่งพหุข้อเป็นที่ยึดในมาตราส่วนเมือง (Macro Scale Connection) และพื้นที่ข้างเคียงของพื้นที่ (Surroundings) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของลานกว้างที่มีต่อเมืองดังนี้

6.2.1.1 ที่ตั้งของลานกว้างในมาตราส่วนเมือง (Macro Scale Connection)

ลานพระบรมรูปทรงม้าตั้งอยู่ที่บริเวณทางฝั่งเหนือของเมืองบางกอก บริเวณนอกเกาะรัตนโกสินทร์ เยื้องทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คล้ายกับที่ตั้งของลานกว้างคูร์ รอยแยล ด้านหน้าพระราชวังแวร์ซายส์ จึงสันนิษฐานได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้เมืองบางกอกมีลานกว้างภายนอกเกาะรัตนโกสินทร์เพิ่มเติมจากสนามหลวง ต่างจากลานกว้างชลอสเพลตที่อยู่บริเวณใจกลางกรุงเบอร์ลิน และลานกว้างเดล ดูโอโม กับลานกว้างฮอยท์มาคเพลตที่เป็นลานกว้างที่อยู่ในพื้นที่บริเวณขอบเมือง

ความคล้ายคลึงของที่ตั้งระหว่างลานพระบรมรูปทรงม้าและลานกว้างคูร์ รอยแยลนั้นนับว่าใกล้เคียงกันมากที่สุด เนื่องจากลานกว้างคูร์ รอยแยลนี้ตั้งอยู่บริเวณนอกกรุงปารีส ห่างจากใจกลางกรุงประมาณ 3 กิโลเมตร เหมือนกับลานพระบรมรูปทรงม้าที่ตั้งอยู่ห่างจากพระบรมมหาราชวังเพียง 2 กิโลเมตร สันนิษฐานได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงเล็งเห็นถึงความหนาแน่นของผังเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์แบบในกรุงปารีส จึงตัดสินใจพระทัยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างลานกว้างบริเวณชานเมือง เพื่อจะได้ไม่ต้องท้ออาคารบ้านเรือนใดๆ

ภาพที่ 57 ผังแสดงตำแหน่งลานพระบรมรูปทรงม้า ในมาตราส่วนผังเมืองบางกอก
ที่มา ดัดแปลงจากแผนที่กรุงเทพ พ.ศ.2453 ห้องปฏิบัติการแผนที่และเอกสารประวัติศาสตร์ คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 58 ผังพระราชวังแวร์ซายส์ในปี ค.ศ.1920 (พ.ศ.2463)

แสดงตำแหน่งของลานกว้างคูร์ รอยแยล

ที่มา สืบค้นจากคลังแผนที่ออนไลน์ <https://www.geographicus.com>

ลานกว้างชลอสพล์นั้นตั้งอยู่กลางกรุงเบอร์ลิน เนื่องจากเป็นลานกว้างที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้จัดแสดงอนุสาวรีย์แห่งชาติ จึงจำเป็นจะต้องอยู่บริเวณพื้นที่ที่สำคัญที่สุดของประเทศ

ภาพที่ 59 ผังแสดงตำแหน่งลานกว้างชลอสพล์ ในมาตราส่วนผังเมืองกรุงเบอร์ลิน ดัดแปลงจากผัง

เมืองกรุงเบอร์ลิน ปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)

ที่มา สืบค้นจาก Cartography Associates of David Rumsey

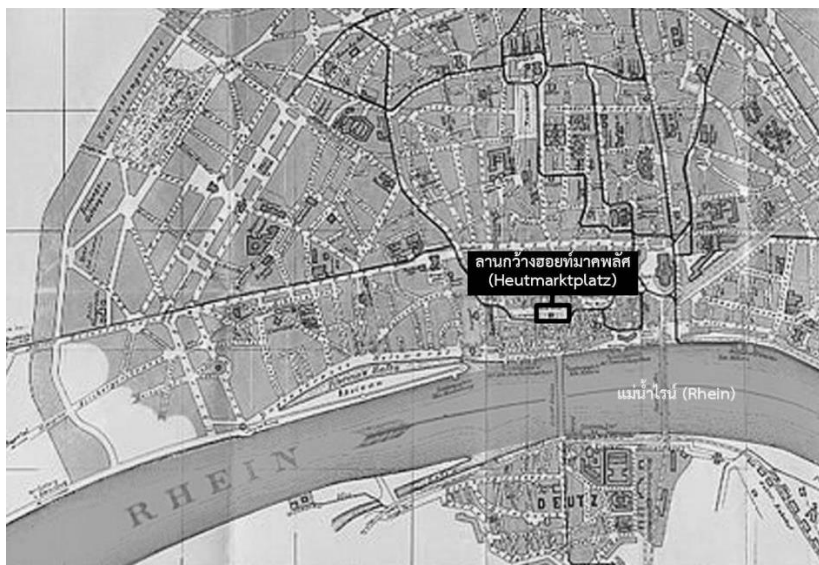
ลานกว้างเดล ดูโอโมตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองมิลาน เยื้องออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เล็กน้อย บริเวณรอบข้างของถูกล้อมรอบด้วยอาคารทั้งหมด จึงไม่มีผลต่อด้านมุมมองออกจากพื้นที่

ภาพที่ 60 ผังแสดงตำแหน่งลานกว้างเดล ดูโอโม ในมาตราส่วนผังเมืองเมืองมิลาน ดัดแปลงจากผังเมืองมิลาน ปี ค.ศ.1900 (พ.ศ. 2443)
ที่มา หนังสือ The City, Eliel Saarinen หน้า 120

ลานกว้างฮอยท์มาคพล็คเป็นลานกว้างรองของเมืองโคโลญ (ลานกว้างหลักคือพื้นที่ว่างหน้าวิหารเมืองโคโลญ (Kölner Dom) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส แต่พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ว่างรูปร่างไม่แน่นอนที่เหลื่อมจากพื้นที่อาคาร ไว้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ได้รับการออกแบบให้เป็นงานภูมิทัศน์เมือง และไม่ได้มีลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกับลานพระบรมรูปทรงม้า) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมือง บริเวณใกล้เคียงกับแม่น้ำไรน์ (Rhine) แต่ไม่สามารถมองเห็นแม่น้ำได้เนื่องจากมีอาคารพาณิชย์กรรมสูงจำนวนมากบังมุมมองของลานกว้างเกือบทุกทิศทาง

จากการพิจารณาที่ตั้งของลานกว้างทั้ง 4 แห่ง จะสามารถสรุปได้ว่าถ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยให้ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นงานภูมิทัศน์เมือง จะต้องเลือกพื้นที่ที่เปิดโล่งที่สุดเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่พื้นที่ที่มีอาคารเดิมอยู่ เพราะจะทำให้ไม่สามารถมองเห็นลานกว้างได้เลย เหตุผลนี้อาจจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่พระองค์ทรงเลือกพื้นที่เปิดโล่งด้านนอกเกาะรัตนโกสินทร์เป็นที่ตั้งของลานพระบรมรูปทรงม้า

ภาพที่ 61 ตำแหน่งการวางผังของลานกว้างฮอยท์มาคพลซ์ในมาตราส่วนผังเมือง
ดัดแปลงจากผังเมืองโคโลญในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)

ที่มา สืบค้นจากคลังแผนที่ออนไลน์ https://www.discusmedia.com/maps/koeln_city_maps/

6.2.1.2 พื้นที่ข้างเคียงลานกว้าง (Surroundings)

ลานพระบรมรูปทรงม้าด้านทิศตะวันตก และทิศตะวันออกเชื่อมต่อกับสวนอัมพรและเขาดิน
วนา พระราชอุทยานในวังสวนดุสิตตามลำดับ ด้านทิศใต้เป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างถนนราชดำเนินนอก
และพระที่นั่งอนันตสมาคม วังสวนดุสิต

การวางที่ตั้งของลานกว้างไว้ด้านหน้าอาคารพระราชวังนั้น สันนิษฐานว่าอาจจะมิต้นแบบมา
จากลานกว้างที่อยู่ด้านหน้าพระราชวังในทวีปยุโรปหลายแห่ง เช่น ลานกว้างคูร์ รอยแยล และลาน
กว้างชลอตพลซ์ อย่างไรก็ตาม ลานกว้างสาธารณะเช่นลานกว้างเดล ดูโอโมที่ไม่ติดกับพระราชวังนั้นก็
จะตั้งอยู่ติดกับอาคารสำคัญของเมือง ได้แก่ โบสถ์ดูโอโม ทางทิศตะวันออก เป็นที่ทำการของศาสน
จักรและพระคาร์ดินัลในเมือง (มีความสำคัญเทียบเท่ากับพระราชวัง) และอาคารวิตตอริโอเอ็มมานู
เอล (Galleria Vittorio Emanuele) ทางทิศเหนือของลาน เป็นอาคารพาณิชย์ที่มีชื่อเสียงของเมือง

6.2.2 การวางผังและออกแบบลานกว้าง (Plaza's Design)

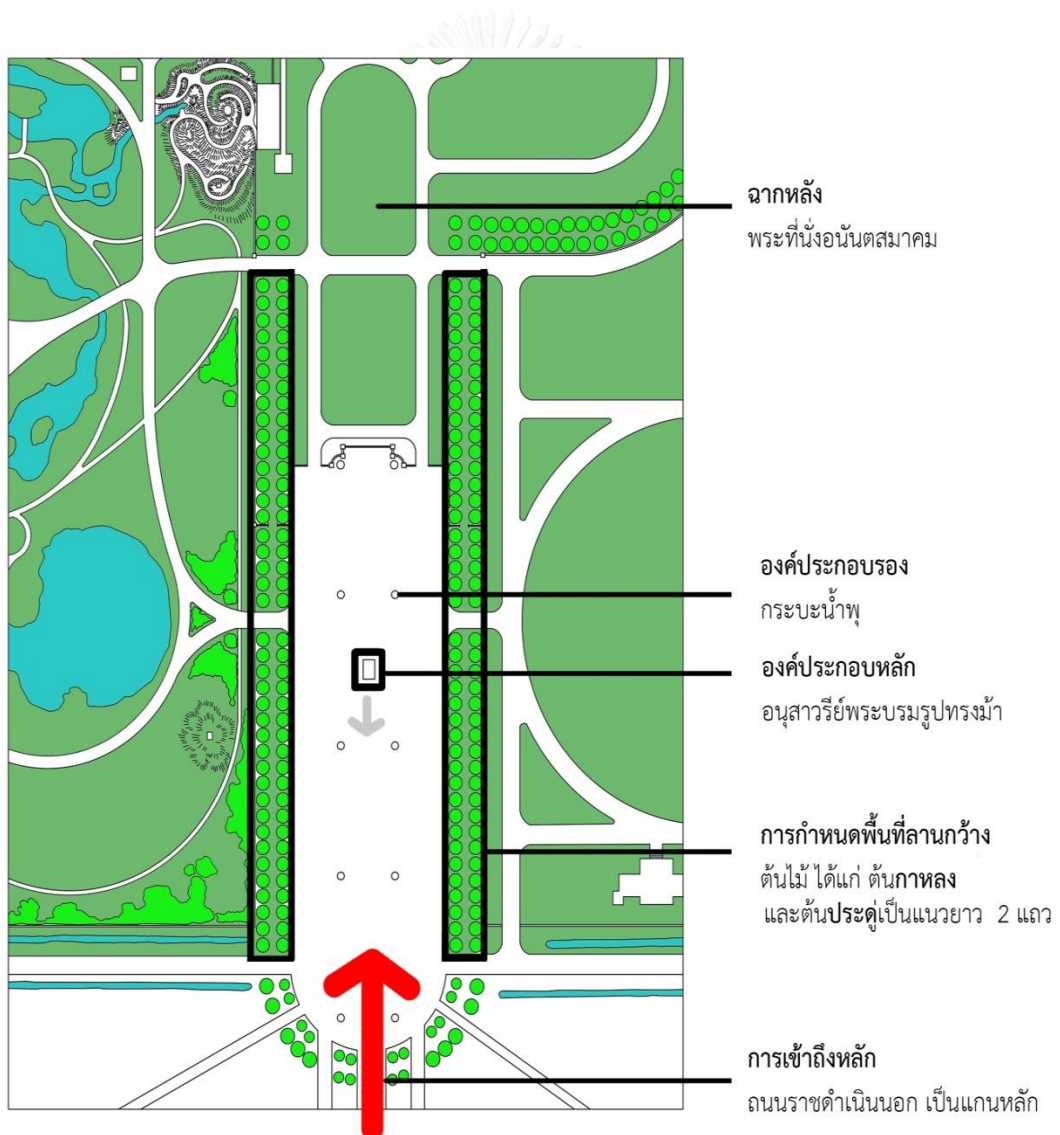
เนื้อหาส่วนนี้จะเป็นการบรรยายถึงรายละเอียดต่างๆในการวางผังและออกแบบลานกว้าง
ได้แก่ การใช้งาน (Function) ทางเข้า (Entrance) รูปร่าง (Shape) ขนาด (Scale) วัสดุปูพื้น
(Materials) และการวางผังองค์ประกอบ (Elements Planning) ของลานกว้าง

6.2.2.1 การใช้งานของลานกว้าง (Function)

ลานพระบรมรูปทรงม้านั้นเป็นลานที่ใช้เพื่อเป็นที่รวมคนเพื่อประกอบกิจกรรมสาธารณะ เหมือนกับลานกว้างเตล คูโอโม และลานกว้างฮอยท์มาคพลัต อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างลานกว้างทั้งสองนั้นก็ไม่ได้มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกับลานพระบรมรูปทรงม้า เนื่องจากมีที่ตั้งที่ต่างกัน

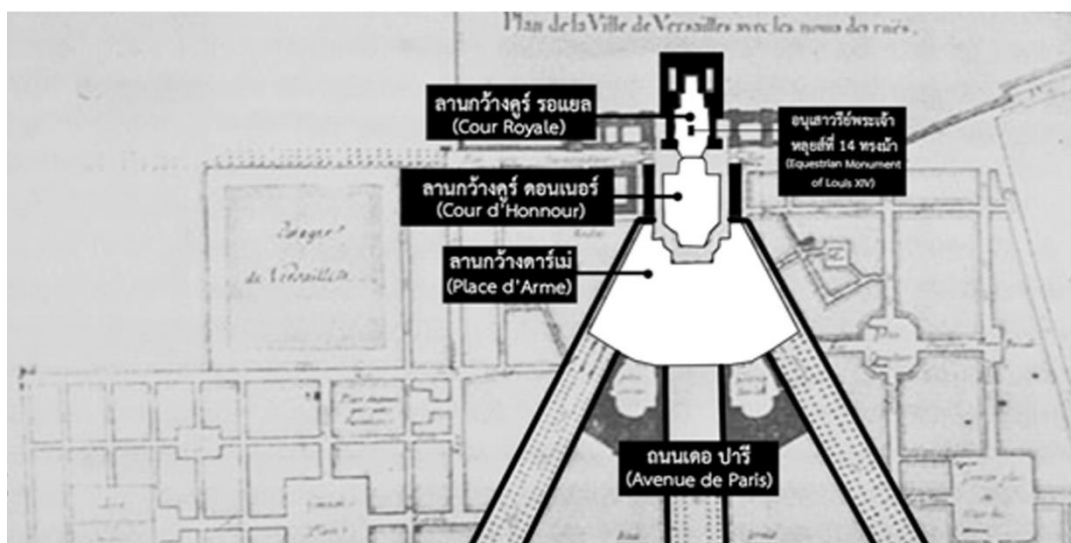
6.2.3.2 ทางเข้าลานกว้าง (Entrance)

ลานพระบรมรูปทรงม้าสามารถเข้าถึงได้ด้วยถนนแกนหลัก คือถนนราชดำเนินนอกพุ่งเข้าลานโดยตรง นอกจากนั้นลานยังสามารถเข้าถึงได้ด้วยถนนรอง ได้แก่ ถนนปลายใบพร อ้อมด้านหน้าพระที่นั่ง และถนนดวงตะวัน ตัดผ่านด้านหน้าลานบริเวณเขาดินวนา

ภาพที่ 62 ผังแสดงทางเข้าและการวางผังองค์ประกอบของลานพระบรมรูปทรงม้า

การเข้าถึงลานพระบรมรูปทรงม้าด้วยถนนราชดำเนินนอก นั้นใกล้เคียงกับลานกว้างคูร์ รอยแยล ที่สามารถเข้าถึงได้ด้วยถนนหลักของเมือง ได้แก่ ถนนเดอ ปารีส (Avenue de Paris) เพียงแต่ ลานกว้างคูร์ รอยแยลนั้นตั้งอยู่ตรงกลางภายในพระราชวังแวร์ซายส์ ล้อมรอบด้วยอาคารของ พระราชวังทั้งหมด 3 ด้าน และมีลานกว้างด้านนอกที่มีการล้อมรั้วอีก 2 ชั้น จึงแทบจะเป็นไปไม่ได้ที่ ผู้คนทั่วไปจะมีโอกาสได้เข้าไปใช้ลานกว้าง

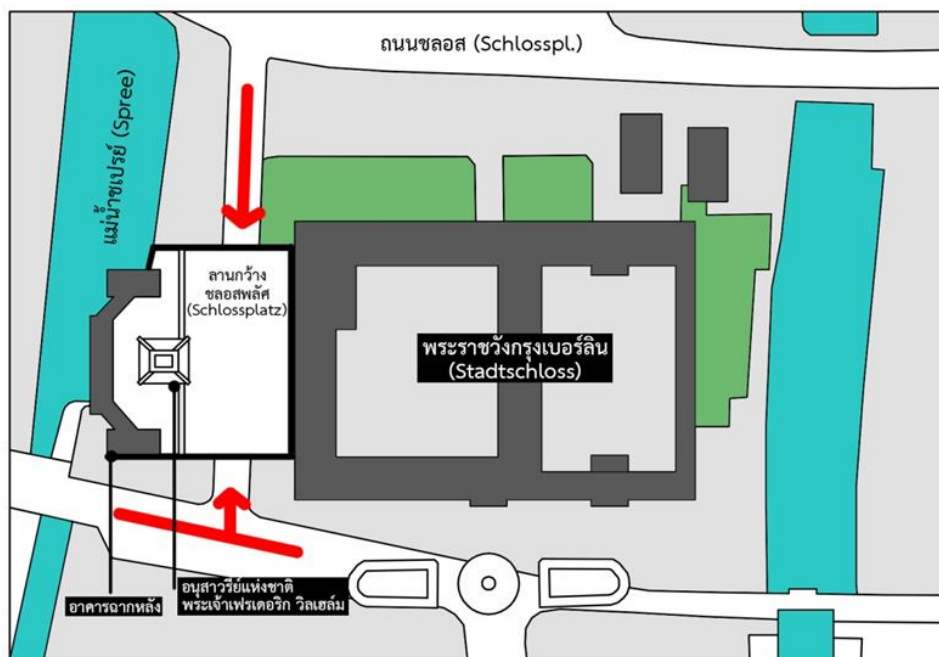

ภาพที่ 63 ผังแสดงตำแหน่งลานกว้างคูร์ รอยแยล ในผังพระราชวังแวร์ซายส์ ดัดแปลงจากผัง พระราชวังแวร์ซายส์

ที่มา หนังสือ The history of garden design, หน้า 305

นอกจากการเข้าถึงด้วยถนนราชดำเนินแล้ว ลานพระบรมรูปทรงม้ายังสามารถเข้าถึงได้ด้วย ถนนรองที่อยู่ด้านข้างลาน ลานกว้างชลอสพล์สนั้นตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง มีพื้นที่จำกัดเนื่องจากถูกกำหนดด้วยอาคารพระราชวังด้านหน้าและแม่น้ำชเปรย์ (Sprae) จึงต้องเข้าถึง ด้วยถนนชลอสเหนือ-ใต้ (Schlosspl.) ซึ่งเป็นถนนเล็กต่อตรงจากจุดสิ้นสุดของถนนอุนเตอร์ เดน ลิน เดน (Unter den Linden) แขนงหลักของกรุงเบอร์ลิน มีความกว้างเพียงสายละ 6 เมตร

อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงด้วยถนนด้านข้างนี้ สามารถให้มุมมองใหม่กับลานกว้างได้ด้วย ต่างจากการเข้าถึงด้วยถนนที่เป็นแกนหลัก ที่จะทำให้มองเห็นลานกว้างตั้งแต่ระยะไกล จึงอาจจะไม่ทำให้ ผู้ใช้ลานกว้างรู้สึกตื่นเต้นที่เห็นมุมมองใหม่ (Shock space) เท่ากับด้านข้าง จึงอาจจะเป็นสาเหตุที่ ลานพระบรมรูปทรงม้าสามารถเข้าถึงได้ด้วยถนนรอง 2 สาย ได้แก่ ถนนปลายโบพรและถนนดววง ตะวัน

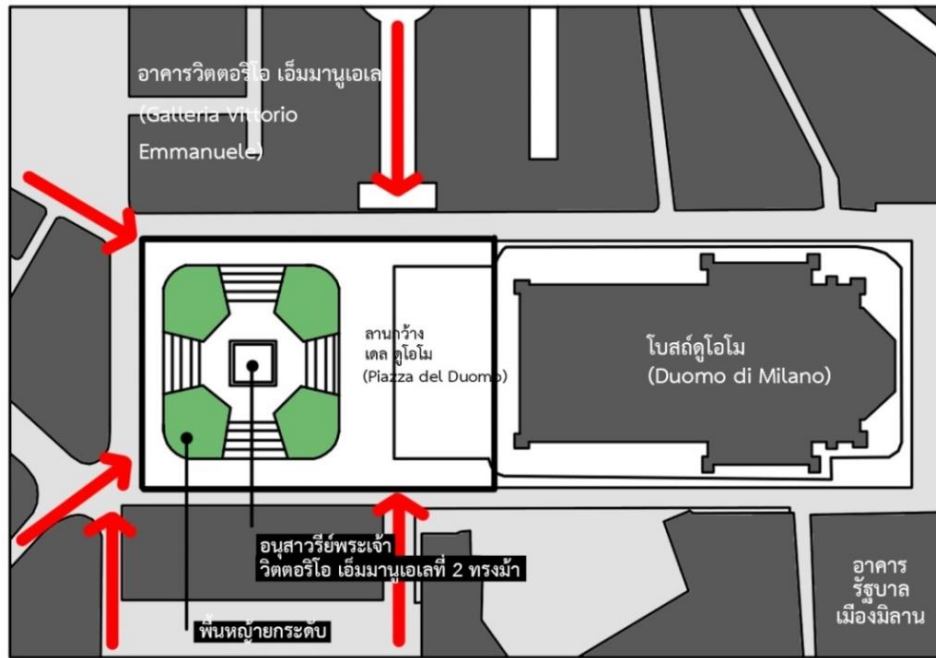
ภาพที่ 64 ผังลานกว้างชลอตสพลัซ ดัดแปลงจากบางส่วนของผังเมืองกรุงเบอร์ลิน

ปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)

ที่มา สืบค้นจาก Cartography Associates of David Rumsey

นอกจากลานพระบรมรูปทรงม้าจะสามารถเข้าถึงได้ด้วยถนนหลักและถนนรองแล้ว ในแผนที่วังสวนดุสิตหลายแผ่นนั้น จะมีเส้นทางสัญจรจากสวนอัมพรและเขาดินวนา เส้นทางเหล่านี้เปรียบเสมือน “ทางลัด” ในการเข้าพื้นที่ คล้ายกับลานกว้างเดล ดูโอโม ที่มีทางเข้าถึงมากถึง 5 เส้นทาง อย่างไรก็ตาม เส้นทางเข้าถึงเป็นเพียงถนนขนาดเล็กและตรอกระหว่างอาคาร ลานกว้างนี้ไม่มีทางเข้าหลักที่สามารถมองเห็นได้จากระยะไกล เนื่องจากการวางผังเมืองของเมืองมิลานเป็นแบบยุคกลาง คือมีการสร้างอาคารเป็นกระจุกไปตามศาสนสถานต่างๆ ทำให้ไม่มีแกนเมืองและการนำสายตาที่ชัดเจน และลานกว้างฮอยท์มาคพลัซ ที่สามารถเข้าถึงได้จากตรอกและซอยขนาดเล็กระหว่างอาคารที่ล้อมรอบนับไม่ถ้วน นอกทางรถยนต์ 3 สาย ได้แก่ถนนอุเตอร์ แคสเตอร์ (Unter Käster) และถนนมาคมานส์กาสเซอร์ (Marktmanngasse) ด้านข้างทิศเหนือ-ใต้ของลาน และถนนดอยเซอร์ตรุกเคอร์ (Deutsche Brücke) เข้าถึงบริเวณทิศตะวันตกของลาน

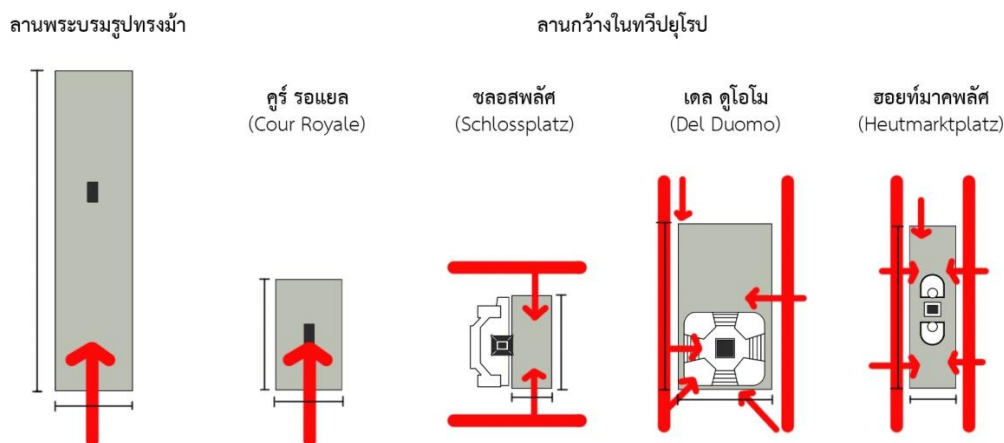
เป็นไปได้ว่า การที่ลานพระบรมรูปทรงม้านั้นสามารถเข้าถึงได้จากเส้นทางสัญจรของสวนอัมพรและเขาดินวนาจำนวนหนึ่ง อาจเกิดจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตร “ทางลัด” เหล่านี้ และทรงนำมาปรับใช้กับเมืองบางกอก โดยเปลี่ยนจากเส้นทางที่เป็นตรอกในอาคาร มาเป็นเส้นทางลัดจากพื้นที่สวนแทน

ภาพที่ 65 ผังลานกว้างเดล ดูโอโม ดัดแปลงจากผังเมืองมิลาน ปี ค.ศ.1900 (พ.ศ. 2443)
ที่มา หนังสือ The City, Eiel Saarinen หน้า 120

ภาพที่ 66 ผังลานกว้างฮอยท์มาคพลาตซ์ ดัดแปลงจากผังเมืองโคโลญในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443)
ที่มา สืบค้นจาก https://www.discusmedia.com/maps/koeln_city_maps/

ภาพที่ 67 รูปภาพเปรียบเทียบระหว่างลานกว้างของบางกอกและของยุโรป ในด้านการเข้าถึง

6.2.3.3 รูปร่างของลานกว้าง (Shape)

ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นลานกว้างรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งรูปร่างแบบลานกว้างดังกล่าวนี้เหมือนกับลานกว้างในทวีปยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเกือบทั้งหมด จึงเป็นไปได้ว่าพระองค์อาจจะโปรดเกล้าฯ ให้สร้างลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตามลานกว้างต่างๆ ที่เสด็จทอดพระเนตรในทวีปยุโรป

6.2.3.4 ขนาดของลานกว้าง (Scale)

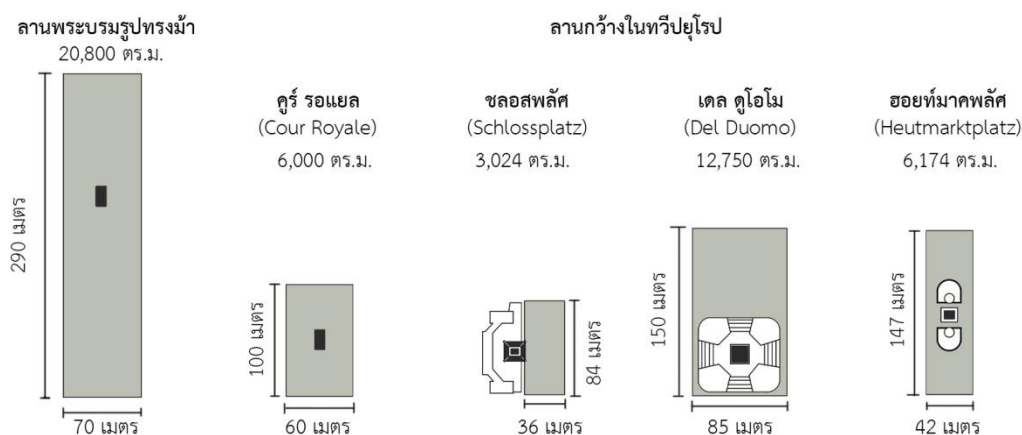
ลานพระบรมรูปทรงม้ามีขนาด 20,800 ตารางเมตร (กว้างประมาณ 70 เมตร และยาวประมาณ 290 เมตร) ผู้วิจัยได้ทำการเปรียบเทียบขนาดของลานพระบรมรูปทรงม้ากับตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรปทั้ง 4 แห่ง ได้ผลดังนี้

ลานกว้างคัวร์ รอยแยล มีขนาดประมาณ 6,000 ตารางเมตร (กว้างประมาณ 60 เมตร และยาวประมาณ 100 เมตร) เล็กกว่าลานพระบรมรูปทรงม้าประมาณสามเท่า

ลานกว้างชลอสพลัทซ์ไม่ทราบขนาดแน่นอน เนื่องจากพื้นที่ทั้งหมดถูกทำลายในช่วงสงครามโลก (อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้ทำการคาดคะเนขนาดของลานกว้างชลอสพลัทซ์จากการวัดขนาดแผนที่ดาวเทียมจาก <http://www.earth.google.com> สันนิษฐานว่าลานกว้างชลอสพลัทซ์มีขนาดประมาณ 3,024 ตารางเมตร โดยมีความกว้างประมาณ 36 เมตร และความยาวประมาณ 84 เมตร เล็กกว่าลานพระบรมรูปทรงม้าถึงประมาณ 10 เท่า)

ลานกว้างเดล ดูโอโม มีขนาด 12,750 ตารางเมตร (กว้างประมาณ 85 เมตร และยาวประมาณ 150 เมตร) เล็กเป็นครึ่งหนึ่งของลานพระบรมรูปทรงม้า

ลานกว้างฮอยท์มาคพลัทซ์มีขนาด 6,174 ตารางเมตร (กว้าง 42 เมตร และยาว 147 เมตร) เล็กกว่าลานพระบรมรูปทรงม้าประมาณ 3 เท่า

ภาพที่ 68 รูปภาพเปรียบเทียบระหว่างลานกว้างของบางกอกและของยุโรป ในด้านขนาดของลานกว้าง และมาตราส่วนระหว่างขนาดลานกว้างพร้อมองค์ประกอบ

ผู้วิจัยพบว่าลานพระบรมรูปทรงม้ามีขนาดใหญ่กว่าตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรปทั้งหมด สันนิษฐานได้ว่าอาจจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้สร้างลานกว้างแห่งนี้เพื่อการใช้งานสาธารณะของประชาชน ต่างจากลานกว้างคัวร์ รอยแยล และลานกว้างชลอสพลัทซ์ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นลานกว้างเพื่อการใช้งานกึ่งส่วนพระองค์ (Semi-private) สำหรับพระราชกรณียกิจด้านหน้าอาคารพระราชวัง

อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งก็คือ สาเหตุที่ลานพระบรมรูปทรงม้ามีขนาดใหญ่กว่าตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรป อาจจะเป็นเพราะลานกว้างแห่งนี้สร้างขึ้นในพื้นที่โล่ง ต่างจากลานกว้างเดล ดูโอโม และลานกว้างฮอยท์มาคพลัทซ์ ที่สร้างจากการบูรณาการที่อยู่ในพื้นที่เมืองที่แออัดตามลักษณะของเมืองในยุคกลางอย่างเมืองมิลาน และเมืองโคโลญ ตามลำดับ

6.2.3.5 วัสดุปูพื้นของลานกว้าง (Materials)

วัสดุปูพื้นของลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นคอนกรีต เหมือนกับลานกว้างทั่วไปในทวีปยุโรป ซึ่งเหมาะสมกับลานกว้างที่มีขนาดใหญ่อย่างลานพระบรมรูปทรงม้า เนื่องจากทนทานต่อสภาพอากาศร้อนของบางกอก และประหยัดค่าดูแลรักษา

6.2.3.6 การวางแผนองค์ประกอบภายในลานกว้าง (Elements Planning)

การวางแผนขององค์ประกอบบนลานพระบรมรูปทรงม้านั้นเป็นไปอย่างเรียบง่าย กล่าวคือเป็นการวางแผนองค์ประกอบหลัก ได้แก่พระบรมรูปทรงม้า ที่มีขนาดเล็กมากเมื่อเทียบกับลานกว้าง

อาจจะเป็นเพราะ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีจุดประสงค์ที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างลานเพื่อการใช้งานสาธารณะตั้งแต่ต้น

นอกจากนั้น อีกสาเหตุหนึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเพราะระหว่างการเดินทางประพาส พระองค์ทอดพระเนตรเห็นการวางผังองค์ประกอบที่ส่งผลให้ลานกว้างให้ความรู้สึกน่าเกรงขามต่อผู้ใช้งานมากเกินไปจนอาจจะไม่กล้าใช้ ตัวอย่างเช่น การวางผังองค์ประกอบของลานกว้างเดล ดูโอโมทำให้ตัวลานกว้างดูเหมือนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยองค์ประกอบหลัก ได้แก่อนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2 ทรงม้านั้นมีขนาดใหญ่ รวมความกว้างฐานทั้งหมด 256 ตารางเมตร (ความกว้างและยาวด้านละ 16 เมตร) ซึ่งถือว่าค่อนข้างใหญ่เมื่อเทียบกับขนาดลานกว้าง และวางห่างจากโบสถ์ดูโอโมถึง 85 เมตร ทำให้อนุสาวรีย์อยู่ค่อนข้างหน้าด้านหน้าของลานกว้าง รวมถึงการสร้างองค์ประกอบรอบเป็นรั้วเตี้ยๆ ที่ทำให้อนุสาวรีย์ทรงม้าโดดเด่นยิ่งขึ้นแต่ทำให้ไม่เหลือพื้นที่ลานกว้างให้ใช้งาน หรือการวางองค์ประกอบของลานกว้างฮอยท์มาคพลัสที่ค่อนข้างแน่นและแออัด เนื่องจากทั้งองค์ประกอบหลักและองค์ประกอบที่อยู่ตรงกลางลานนั้นมีขนาดใหญ่มาก ผนวกกับพื้นที่ที่เหลือถูกใช้เป็นที่ทางรถยนต์และทางรถราง จนทำให้ลานกว้างในช่วงเวลาดังกล่าวไม่นิยมใช้เพื่อการรวมรวมคนเพื่อทำกิจกรรม (และทำให้ภายหลังช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการย้ายองค์ประกอบออกไปไว้บริเวณริมลานแทน จึงได้ใช้ลานกว้างเป็นลานเพื่อการจัดกิจกรรมต่างๆ ในที่สุด)

ภาพที่ 69 ภาพถ่ายแสดงตำแหน่งอนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2 และฐานบนลานกว้างเดล ดูโอโม ในปี ค.ศ.1909 (พ.ศ.2452) ที่มา สืบค้นออนไลน์ จาก www.snapshotofthepast.com

6.2.3 การเลือกใช้อองค์ประกอบลานกว้าง (Elements)

เนื้อหาต่อไปนี้จะเป็นการวิเคราะห์การเลือกใช้อองค์ประกอบของลานกว้าง ซึ่งจะมีทั้งหมด 3 ส่วน ได้แก่ องค์ประกอบหลักของลานกว้าง (Main Element) องค์ประกอบรอง (Sub Element) และฉากหลัง (Background) ของลานกว้าง โดยอธิบายผลการวิเคราะห์เรียงลำดับต่อไปนี้

6.2.3.1 องค์ประกอบหลักของลานกว้าง (Main Element): อนุสาวรีย์ทรงม้า (Equestrian Monument)

องค์ประกอบหลักของลานพระบรมรูปทรงม้า คืออนุสาวรีย์ทรงม้าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นรูปแบบประติมากรรมที่ไม่เคยมีการก่อสร้างมาก่อนในสยามประเทศ เนื้อหาส่วนนี้จึงต้องมีการบรรยายถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับอนุสาวรีย์ทรงม้าก่อนทำการวิเคราะห์ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ง่ายขึ้น

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับอนุสาวรีย์ทรงม้า

อนุสาวรีย์ทรงม้า (Equestrian Statue) เป็นองค์ประกอบหนึ่งของงานภูมิทัศน์เมืองประเภทลานกว้าง เป็นรูปปั้นคนนั่งอยู่บนหลังม้า มีการค้นพบอนุสาวรีย์ลักษณะนี้ตั้งแต่สมัยกรีก แต่ได้รับความนิยมสูงสุดในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาวัฒนธรรม (Renaissance) และยุคสมบูรณนิยม (Absolutism) (Gordon, 1979, p. 2) เป็นงานฝีมือที่ละเอียดและมีราคาสูง ทำให้บุคคลที่มีอำนาจหรือฐานะทางสังคมในทวีปยุโรป เช่น พระมหากษัตริย์ หรือผู้นำทางทหาร นิยมสร้างอนุสาวรีย์ทรงม้าของตนหรือบรรพบุรุษ และนำมาแสดงบนลานกว้างเพื่อใช้แสดงเกียรติยศ อำนาจและความมั่งคั่งของตนหรืออาณาจักร

อนุสาวรีย์ทรงม้าส่วนใหญ่สร้างด้วย 2 วิธี ได้แก่ การปั้นหล่อ และการแกะสลัก การปั้นหล่อมักทำโดยการปั้นดินตามรูปบุคคลกับรูปม้าแยกกัน และทำการเทโลหะเหลว การแกะสลักมักทำโดยการแกะหินอ่อนหรือแกรนิตเป็นรูปบุคคลทรงม้า อนุสาวรีย์ทรงม้ามักจะวางไว้บนแท่น (Pedestal) เพื่อเพิ่มความมั่นคงให้กับอนุสาวรีย์เนื่องจากขาของรูปปั้นม้าทั้ง 4 อาจจะรับน้ำหนักได้ไม่มั่นคง และเพื่อเพิ่มความสูง ทำให้มองเห็นได้ง่ายจากระยะไกล

อนุสาวรีย์ทรงม้าในทวีปยุโรปนิยมปั้นท่าทางของรูปปั้นทรงม้าให้สื่อถึงบุคคลที่เป็นต้นแบบ โดยใช้ลักษณะการยกขาของรูปปั้นม้าเป็นสิ่งบ่งบอกสาเหตุการเสียชีวิตของบุคคลต้นแบบ รูปปั้นม้าที่ยกขาทั้ง 2 ข้าง สื่อว่าบุคคลต้นแบบเสียชีวิตในสนามรบ รูปปั้นม้าที่ยกขา 1 ข้าง สื่อว่าบุคคลต้นแบบเสียชีวิตด้วยบาดแผลจากการรบ และรูปปั้นม้าที่ไม่ยกขา สื่อถึงการเสียชีวิต แต่อย่างไรก็ตาม การสื่อความนี้จะกระทำได้ดีก็ต่อเมื่อเป็นการสร้างรูปปั้นของบุคคลที่เสียชีวิตไปแล้ว ในยุคหลังมีการปั้นรูปปั้นทรงม้าของบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ ทำให้การสื่อความของรูปปั้นจึงไม่ได้มีเพียงการบอกสาเหตุการ

เสียชีวิตเพียงอย่างเดียว เริ่มมีการสื่อความด้วยรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ อาทิ การชูดาบของรูปปั้นบุคคล หรือการปั้นคนที่เกี่ยวข้องกับบุคคลต้นแบบไว้ที่ฐานเป็นต้น (Gordon, 1979, p. 60)

อนุสาวรีย์ทรงม้าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีการสันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะสนพระทัยในการสร้างอนุสาวรีย์ทรงม้ามาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เนื่องจากก่อนการสร้างพระบรมรูปทรงม้าที่บางกอก 34 ปี เมื่อพระองค์ทรงมีพระชนมายุ 21 พรรษา ได้มีการเผยแพร่ภาพพระบรมรูปทรงม้าในหนังสือพิมพ์ ILLUSTRATED LONDON ฉบับวันที่ 13 มิถุนายน ค.ศ.1870 (พ.ศ.2417) เป็นภาพวาดลายเส้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับบนหลังม้าที่กำลังก้าวอย่าง บนฐานตัดมุมหกเหลี่ยม บริเวณมุมของฐานสร้างเป็นซ่างหมอบอยู่สี่มุม (พลาตีสัย สิทธิธัญกิจ, 2551) มีเนื้อหาบรรยายประกอบดังนี้

“พระเจ้ากรุงสยาม ผลงานศิลปะประติมากรรมชิ้นเอกชิ้นหนึ่ง ได้ถูกสร้างโดยฝีมือช่างชาวอังกฤษ ของห้างฮันต์ แอนด์ โรสเกลล์ สำหรับพระเจ้ากรุงสยาม ดังข่าวของพระองค์ที่ได้เผยแพร่ในหน้าหนังสือพิมพ์ลอนดอนเมื่อไม่นานมานี้ เป็นพระบรมรูปหล่อของพระองค์ ทำด้วยวัสดุเงินแท้ เป็นพระบรมรูปพระเจ้าแผ่นดินฉลองพระองค์ชุดนายทหารประทับนั่งบนหลังม้า ฐานพระบรมรูปนั้นหล่อเป็นรูปซ่าง 4 เชือกหมอบอยู่อย่างสงบนิ่งทั้งสี่ด้าน” (พลาตีสัย สิทธิธัญกิจ, 2557, น. 36)

ภาพที่ 70 ภาพลายเส้นพระบรมรูปทรงม้าย่อส่วน สร้างโดยช่างชาวอังกฤษ
ของห้างฮันต์ แอนด์ โรสเกลล์

ที่มา หนังสือ 100 ปีพระบรมรูปทรงม้า, พลาตีสัย สิทธิธัญกิจ หน้า 3

พระบรมรูปทรงม้าขนาดย่อส่วนนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือเจ้านายพระองค์ใดทรงบัญชาให้สร้าง มีจุดประสงค์เพื่อเป็นตัวอย่างในการสร้างอนุสาวรีย์ขนาดใหญ่หรือเพื่อพระราชทานเป็นอนุสรณ์ และพระบรมรูปทรงม้าขนาดย่อส่วนนี้ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ใด

อย่างไรก็ตาม การสร้างพระบรมรูปทรงม้าขนาดใหญ่กว่าพระองค์จริงเกิดขึ้นระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2450 มีหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรอนุสาวรีย์ทรงม้า (ที่สร้างเสร็จแล้วและกำลังก่อสร้าง เฉพาะที่มีหลักฐานว่าพระองค์เสด็จประพาสจริง) ในทวีปยุโรปอย่างน้อย 9 แห่ง ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นสาเหตุที่ทรงเลือกสร้างพระบรมรูปทรงม้าเป็นองค์ประกอบหลักของลานหน้าพระราชวังสวนดุสิต

“ทรงปรารภว่า ถ้ามีพระบรมรูปของพระองค์ทรงม้า ตั้งไว้ในสนามในถนนพระราชดำเนินต่อกับบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคม จะเป็นสง่างามดีเหมือนเหมือนเช่นเขามีกันตามประเทศต่างๆ ในยุโรป” (สมเด็จพระยาธรรมาธิบดีฯ, 2539)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยที่จะว่าจ้างนายช่างทำพระบรมรูปทรงม้าที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ทรงใส่พระทัยในรายละเอียดการสร้าง และทรงเลือกวัสดุหล่อด้วยพระองค์เอง โดยทรงพิจารณาจากราคาและงบประมาณเป็นหลัก รวมถึงจากความเชื่อของคนไทย เนื่องจากทรงปรารภว่าทองชั้นที่ 2 นั้นไม่ควรเลือกไปสร้างพระบรมรูปทรงม้า เพราะเป็นสีดำไม่เป็นมงคล

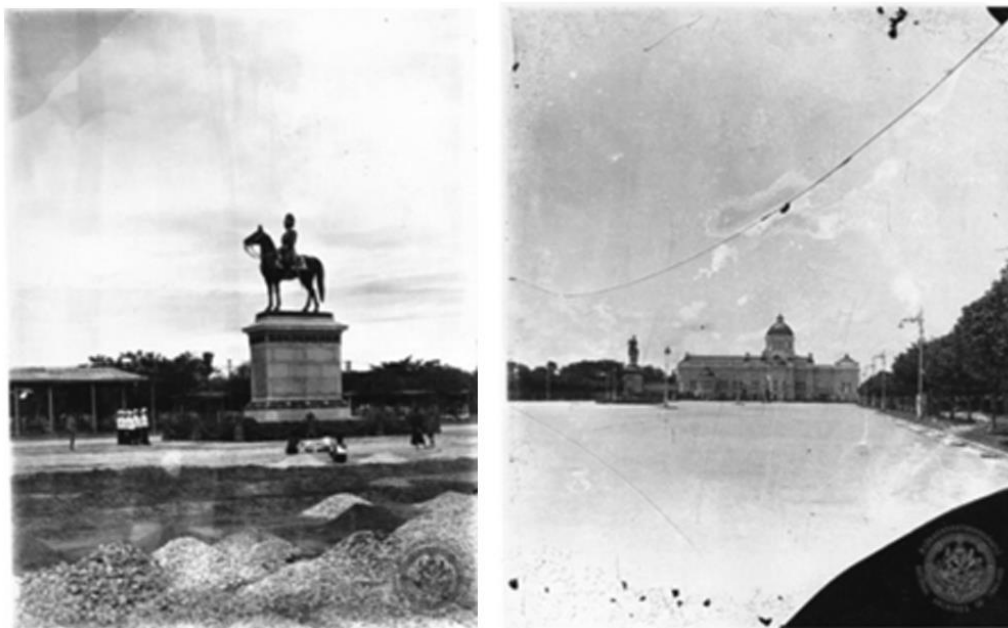
“แต่ได้ไปที่ช่างหล่อในเรื่องที่จะหล่อรูป ซึ่งตกลงกันให้ทำสำหรับจะไปตั้งในบางกอก เขาได้ปั้นตัวอย่างลองขึ้นไว้แล้วเลือกรูปม้า ตัวอย่างที่ปั้นไว้มีสองอย่าง คือรูปม้าอย่างหนึ่งรูปที่จะทำเล็กๆ อย่างหนึ่ง สั่งให้เขาเลือกเนื้อทองไว้ให้ดูด้วย แบ่งเป็น 4 ชั้น ชั้นที่ 1 แลชั้นที่ 3 แปรลกกันแต่แต่งตัวเรียบขึ้นแลแต่งไม่เรียบ ราคาผิดกันถึง 2 ปอนด์ ชั้นที่ 2 เปนสีดำ ไทยคงไม่ชอบ ชั้นที่ 4 ผิวทองหยาบเกินไปคงไม่ชอบ ถ้าที่ 1 กับที่ 3 ทำไปทั้งสองอย่าง คนคงหึงลงซื้อข้างถูก ที่ 1 เห็นจะไม่ออก จึงได้ทำแต่ที่ 3 เขาขอให้ถ่ายรูปไว้ให้ทั้ง 4 ด้าน ฟรุ้งนี้จึงจะดีไปถ่าย” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 422)

พระองค์ทรงใช้เวลาในการเสด็จประพาสยุโรปเพื่อการฉายพระบรมฉายาลักษณ์รูปทำพระบรมรูปทรงม้า เนื่องจากอนุสาวรีย์ทรงม้าเป็นงานที่มีรายละเอียดมาก การฉายพระบรมฉายาลักษณ์จะต้องฉายเมื่อทรงเครื่องแบบเต็มยศ และต้องฉายทั้งหมด 4 ด้าน

“เวลาบ่าย 4 โมงจึงได้ออกจากสถานทูตไปถ่ายรูปก่อน การถ่ายรูปนี้เพื่อจะทำสตูดิโอ เขาขอให้ถ่าย 4 ด้านแลอยากจะให้แต่งยูนิฟอรมใหม่ แต่ผเอนยูนิฟอรมอยู่ไม่หมด เขาเอาไปทำตัวอย่างยูนิฟอรมใหม่เหตุด้วยของเก่านั้นคับใช้ไม่ได้ ไม่ใช่เพราะอ้วนอย่างเดียว เพราะเสื้อในหนาด้วย” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 425)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับมาที่กรุงปารีสอีกครั้งเป็นครั้งที่ 2 ทรงประทับที่โรงแรมของพี่น้องตระกูลซุส แฟร์ (Susse Fres Founders) ประติมากรในย่านมงต์ปาร์นัส (Montparnasse) เพื่อทรงเป็นแบบในการปั้นแกะพระบรมรูปทรงม้า เพราะช่างปั้นใช้รูปคิงออฟสเปนเป็นตัวอย่าง ส่งผลให้พระรูปผอมกว่าพระองค์จริง นอกจากนั้น พระองค์ทรงปรารถนาว่าโปรดรูปแบบการปั้นพระบรมรูปทรงม้าแบบฝรั่งเศสมากกว่าแบบอิตาลี เนื่องจากทำได้ไว และไม่มีการเล่นท่าทางของขาม้ามากเท่าแบบอิตาลี

“ไปดูรูปม้าที่ช่างปั้นจะทำรูป ทางอยู่ข้างจะไกล ไปด้วยรถมอเตอร์คาร์ ทางแขวงมงต์ปาร์นัส ซึ่งเป็นที่ตอนคนจนอยู่ ที่ซึ่งช่างปั้นอยู่นั้นเขาเรียกถนนช่าง มีช่างเขียนช่างปั้นอยู่แถวนั้นโดยมากเป็นที่เจียบ โรงที่ปั้นนั้นลึกเข้าไปจากถนนใหญ่อีกชั้นหนึ่ง เขาปั้นม้างามแต่รูปช่างบนนั้นใช้ไม่ได้ ผอมด้วยเอารูปคิงออฟสเปนมาเป็นตัวอย่าง ในเรื่องปั้นรูปยังไม่เป็นการเลยทั้งรูปที่สำหรับจะขี่ม้า แลรูปที่สำหรับจะหล่อเล็กๆ เรื่องรูปปั้นรูปนี้จะทำตามรูปถ่ายไม่ได้ไปอันขาด เพราะเงารูปมันนูนขึ้นมาไม่พอ รูปเล็กที่ทำไว้แบนไปหมด แต่ช่างปั้นมันดีเสียจริงๆ พอพอลงไปนั่ง ฉวยดินปั้นก็ตะหวั่นก่อน แก่หัวเสร็จจึงมาแก้หน้า ถมแก้มที่ลึกให้ตื้น ปะขมับที่ทำรดให้นูนขึ้นลดกลีบหน้าแก้คิ้ว ลดกลีบหน้าแก้คิ้ว ที่ประดักประเดิดมากอยู่ที่ปาก เมื่อแรกพ้อออกจะฉุนๆ ว่าต้องไปนั่ง แต่พอเห็นมันตะเข้าสองสามตะะ รู้ทีเดียวว่ามันดี เลยหายฉุนนั่งดูเสียเพลิน เขาขอชั่วโมงเดียว พอนั่งให้กว่า 2 ชั่วโมง แต่ถึงกระนั้นก็ยังเอาดีไม่ได้เวลาไม่พอต้องทำที่ฮ่อมเปิดต่อไปอีก แต่รูปม้านั้นที่เดียวได้ เพราะมีตัวอย่างรูปปั้นพ้อออกจะยอมเสียแล้ว ว่าฝรั่งเศสไวกว่าอิตาลีเลียนมาก ฝีมือที่ทำมันเล่นข้างเหมือนมากกว่าอิตาลีเลียน อิตาลีเลียนเล่นข้างขาดจริต” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2552a, น. 425)

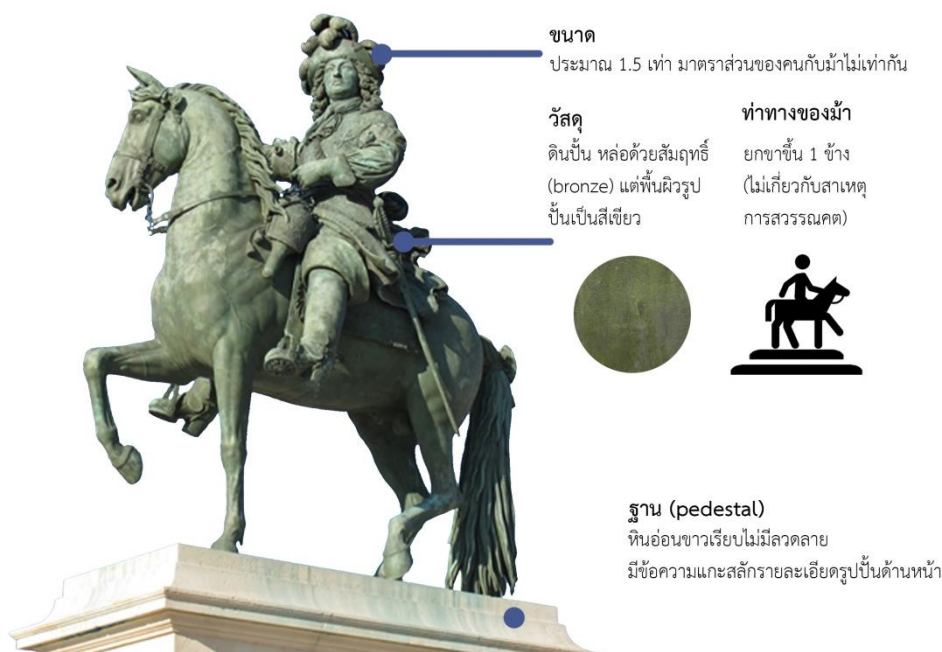
ภาพที่ 71 ลานพระบรมรูปทรงม้า ในช่วงกำลังก่อสร้าง
ที่มา สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

อนุสาวรีย์ทรงม้าที่เป็นองค์ประกอบหลักของตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรป

เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์อิทธิพลของอนุสาวรีย์ทรงม้าที่เป็นองค์ประกอบหลักของตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรปที่กล่าวถึงข้างต้นทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ อนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้า บนลานกว้างคัวร์ รอยแยล อนุสาวรีย์แห่งชาติเยอรมนีของพระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 1 บนลานกว้างชลอสพลัส อนุสาวรีย์พระเจ้าอนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอมานูเอเลที่ 2 ทรงม้า บนลานกว้างเทล ดูโอโม และอนุสาวรีย์พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 3 บนลานกว้างฮอยท์มาคพลัส

องค์ประกอบหลักของลานกว้างคัวร์ รอยแยลนั้น หลักฐานลำดับที่ 1 นั้น คืออนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้า สร้างขึ้นในปี ค.ศ.1831 (พ.ศ.2374) โดยนายปีแยร์ คาร์เทลเลียร์ (Pierre Cartellier) ผู้ปั้นม้า นายหลุยส์ เปติโตต์ (Louis Petitot) ผู้ปั้นบุคคล และนายชาร์ลส์ โคซาเทียร์ (Charls Cozatier) ผู้เคลือบบรอนซ์ อนุสาวรีย์มีขนาดเป็น 1.5 เท่าของพระองค์จริง (มาตราส่วนของขนาดม้ากับบุคคลต่างกันเล็กน้อย) เป็นมาตราส่วนเดียวกับพระบรมรูปทรงม้าที่บางกอก ม้ายกขา 1 ข้าง (ไม่เกี่ยวข้องกับสาเหตุการสวรรคต เนื่องจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 สวรรคตจากปัญหาทางด้านพระพลานามัย) ตั้งไว้บนฐานหินอ่อนเรียบไม่มีลวดลาย มีเพียงข้อความแกะสลักรายละเอียดเกี่ยวกับเจ้าของอนุสาวรีย์เท่านั้น ฐานตั้งไว้บนลานกว้างโดยตรง ไม่มีการกันรั้วหรือการยกพื้นสูง สันนิษฐานได้ว่าอาจจะเป็นเพราะลานกว้างคัวร์ รอยแยลเป็นลานกว้างด้านในสุดของพระราชวังแวร์

ชายส์ที่มีรั้วกัน 2 ชั้นและมีการดูแลอย่างแน่นหนา จึงไม่มีเหตุจำเป็นที่จะต้องมีการออกแบบรายละเอียดเพื่อป้องกันอนุสาวรีย์ทรงม้าแต่อย่างใด

ภาพที่ 72 รายละเอียดอนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้า

ที่มา ดัดแปลงจากภาพถ่ายในปัจจุบัน สืบค้นจาก www.del-campe.com

องค์ประกอบหลักของลานกว้างชลอสพลัส หลักฐานอันดับ 2 คืออนุสาวรีย์แห่งชาติเยอรมันของพระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 1 (National Kaiser Wilhelm Monument) สร้างขึ้นในปี ค.ศ. 1888 (พ.ศ.2431) โดยนายไรน์โฮลด์ บากาส (Reinhold Bagas) การก่อสร้างทำอย่างยิ่งใหญ่เพื่อให้เป็นอนุสาวรีย์แห่งชาติเยอรมนี ภายใต้ความขัดแย้ง เนื่องจากรัฐบาลขุนนางหลายฝ่ายมีความเห็นว่าอนุสาวรีย์ที่สัญลักษณ์ประจำชาติไม่ควรจะเป็นรูปของบุคคลใด บุคคลหนึ่ง และด้วยเหตุผลนี้เองส่งผลให้ในปี ค.ศ.1950 (พ.ศ.2493) ภายหลังจากปฏิวัติเยอรมนีและสงครามโลก ทั้ง 2 ครั้ง รัฐบาลเยอรมนีได้สั่งให้ทำลายอนุสาวรีย์แห่งนี้ทั้งหมด

ภาพที่ 73 ไปรษณียบัตร แสดงภาพอนุสาวรีย์แห่งชาติ (หรือพระบรมรูปทรงม้าของ
พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 3) ในช่วงปี ค.ศ.1904 (พ.ศ.2447)

ที่มา ประมวลภาพถ่ายกรุงเบอร์ลิน Album von Berlin; Globus Verlag, Berlin 1904

อนุสาวรีย์มีขนาดเป็น 4 เท่าของพระองค์จริง ซึ่งใหญ่กว่าพระบรมรูปทรงม้าที่บางกอกมาก เป็นรูปหล่อบรอนซ์รมดำ หันหน้าเข้าอาคารพระราชวัง (ขวางด้านยาวของลานกว้าง) ตั้งอยู่บนฐานแกรนิตแดงตัดแปด มุม ประดับด้วยรูปปั้นเทพีแห่งชัยชนะ (goddess of victory) ถัดลงไปเป็นบันได 9 ชั้น ทั้งสี่มุมมีรูปปั้นสิงโตประดับ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาว่าอนุสาวรีย์แห่งนี้มีความงามเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ก็ไม่ได้ทรงสร้างพระบรมรูปทรงม้าที่มีขนาดและรายละเอียดตามแบบพระเจ้าพระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 2 แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากว่าเงินทุนที่ใช้สร้างพระบรมรูปทรงม้าที่บางกอกนั้นส่วนหนึ่งมาจากการบริจาคตามกำลังทรัพย์ของประชาชน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงประชาชนมากเกินไปที่จะทรงใช้ทรัพย์จำนวนมากเพื่อการสร้างอนุสาวรีย์เพียงอย่างเดียว

ภาพที่ 74 รายละเอียดอนุสาวรีย์แห่งชาติ พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 2 ทรงม้า จากภาพถ่ายในปี ค.ศ.1930 (พ.ศ.2473)

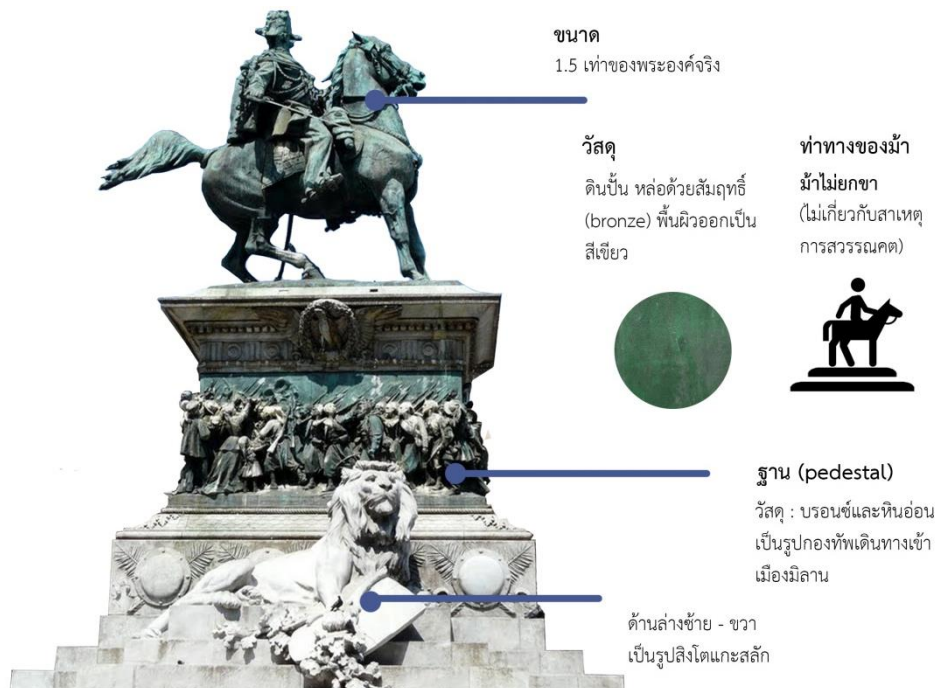
ที่มา สืบค้นจาก <http://www.dhm.de/archiv/aussteillungn/bagas>

องค์ประกอบหลักของลานกว้างเดล ดูโอโม หลักฐานลำดับที่ 3 คืออนุสาวรีย์พระเจ้า อนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอมานูเอเลที่ 2 ทรงม้า (The equestrian statue of Vittorio Emanuele II) เริ่มการก่อสร้างขึ้นในปี ค.ศ.1860 (พ.ศ.2403) ปั้นโดยนายเออร์โคเล โรซา (Ercole Rosa) จนกระทั่งแล้วเสร็จในปี ค.ศ.1896 ภายใต้คำสั่งของรัฐบาลอิตาลี เพื่อเป็นการสรรเสริญพระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2 พระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการของ ประเทศอิตาลีองค์แรก²²

ตัวพระบรมรูปทรงม้าเป็นรูปหล่อบронซ์ มีมาตราส่วนเป็น 1.5 เท่าของพระองค์จริง มีความสูงใกล้เคียงเช่นเดียวกับพระบรมรูปทรงม้าที่บางกอกมากที่สุด ในบรรดาอนุสาวรีย์ทรง ทอดพระเนตรทั้งหมด หันหน้าเข้าโบสถ์ดูโอโม ทรงกำลังดึงเชือกผูกขลุ้มม้า เหมือนกำลังจะพุ่งรบใน สงคราม ตั้งอยู่บนฐานหินอ่อนสลักเป็นรูปเหล่าทหารในกองทัพ ด้านล่างฐานทั้ง 2 ฝั่งมีรูปสลักสิงโต ขนาดใหญ่อยู่ รูปแบบฐานด้านล่างสุดเป็นชั้นบันไดทั้งหมด 4 ชั้น ล้อมรอบด้วยรั้วโลหะเตี้ย แม้ว่า

²² มีการสร้างอนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2 อีกที่หนึ่งในกรุงโรม เมืองหลวงของประเทศอิตาลี มีขนาดใหญ่และมี รายละเอียดมากกว่าพระบรมรูปทรงม้าที่เมืองมิลานหลายเท่าเนื่องจากเป็นอนุสาวรีย์แห่งชาติ อย่างไรก็ตาม ในช่วงระหว่างที่ บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปในปี พ.ศ.2450 อนุสาวรีย์ดังกล่าวยังอยู่ในช่วงดำเนินการสร้าง และ พระองค์ทอดพระเนตรแค่ส่วนฐาน จึงไม่นำมาวิเคราะห์ในงานวิจัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกพระทัยอนุสาวรีย์ทรงม้าของพระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2 เป็นอย่างมาก พระบรมรูปทรงม้าในบางกอกกลับไม่ได้มีรายละเอียดที่เหมือนหรือคล้ายคลึงมากนัก

ภาพที่ 75 รายละเอียดอนุสาวรีย์พระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอเลที่ 2 ทรงม้า
ที่มา สืบค้นภาพถ่ายปัจจุบัน จาก www.gettyimage.com

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ประกอบหลักของลานกว้างฮอยท์มาคพลัส คืออนุสาวรีย์พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 3 (King Friedrich Wilhelm III equestrian statue) ทรงม้าสร้างในปี ค.ศ.1878 (พ.ศ.2421) โดยมีนายกุस्ताฟ เบลเซอร์ (Gustav Bläser) เป็นผู้ปั้นอนุสาวรีย์ทรงม้าและนายแฮร์มันน์ ชลีฟเวลบายน์ (Hermann Schievelbein) อนุสาวรีย์เป็นดินปั้นหล่อด้วยบรอนซ์รมดำ ขนาดเป็น 2 เท่าของพระองค์จริง หันหน้าไปทางทิศใต้ ออกไปทางแม่น้ำไรน์ (ทิศทางขวางด้านยาวของลานกว้าง) ตั้งอยู่บนฐานคอนกรีตทรงสี่เหลี่ยมคางหมู ด้านข้างประดับด้วยรูปปูนปั้นกลุ่มบุคคลที่เป็นตัวแทนของขุนนางและผู้นำ ทางทหารที่สำคัญในช่วงเวลานั้นทั้งหมด 16 คน ด้านล่างมีรูปปั้นนูนเล่าเรื่อง Four Beliefs บนฐานคอนกรีต อนุสาวรีย์มีพื้นที่รวมฐานทั้งหมด 80 เมตร (มีความกว้าง 8 เมตร และความยาว 10 เมตร)

ขนาด
2 เท่าของพระองค์จริง

วัสดุ
ดินปั้น หล่อด้วยสัมฤทธิ์
(bronze) รมดำ

ท่าทางของม้า
ม้ายกขา 1 ข้าง
(ไม่เกี่ยวกับสาเหตุ
การสวรรคต)

ฐาน (pedestal)

วัสดุ : คอนกรีต
รูปปั้นด้านล่างเป็นบุคคลสำคัญทางด้าน
การทหาร/การเมืองทั้งหมด 16 คน

ด้านล่างเป็นเรื่องราว
4 reliefs เล่าเหตุการณ์สำคัญ
ในกรุงปรีชเชีย

ภาพที่ 76 รายละเอียดอนุสาวรีย์ พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 3 ทรงม้า

จากการที่ผู้วิจัยศึกษารายละเอียดของอนุสาวรีย์ทรงม้า ที่เป็นองค์ประกอบหลักของตัวอย่าง ลานกว้างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแล้วนั้น พบว่าอนุสาวรีย์พระบรม รูปทรงม้าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีความคล้ายคลึงกับอนุสาวรีย์ทรงม้าของ พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 มากที่สุด แม้ว่าพระองค์จะโปรดอนุสาวรีย์อื่นที่ได้รับการประดับประดาด้วยรูป ปั้นหรือฐานที่มีความอลังการ แต่พระองค์ก็ไม่ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างรายละเอียดเหล่านั้นกับพระบรม รูปทรงม้าที่บางกอกแต่อย่างใด ซึ่งสันนิษฐานว่านอกจากเหตุผลทางงบประมาณแล้ว อาจจะเป็น เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวทรงต้องการอนุสาวรีย์ทรงม้าที่มีลักษณะการออกแบบที่ เรียบง่าย ดูแลรักษาได้สะดวก และที่สำคัญก็คือ จะต้องวางลงไปบนลานกว้างแล้ว ลานกว้างแห่งนี้ จะต้องยังสามารถทำกิจกรรมสาธารณะได้อย่างสะดวก

6.2.3.2 องค์ประกอบรองของลานกว้าง (Sub Elements)

องค์ประกอบรองของลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นแนวเสาไฟตามแนวยาวของลานกว้าง 1 แถว และมีการปลูกต้นกาหลงและต้นประดู่เป็นแนวยาว 2 แถว เป็นรูปแบบเดียวกับต้นไม้ริมถนนราช ดำเนินนอกเพื่อป้องกันการสายตาให้กับสวนอัมพรและเขาดินวนา และเป็นการบังคับจุดรวมสายตาให้ไป อยู่ที่อนุสาวรีย์และพระที่นั่งโดยไม่ทำให้ผู้มองรู้สึกอึดอัด ซึ่งการใช้ต้นไม้เป็นองค์ประกอบรองนั้นและ ตัวกำหนด ไม่ปรากฏในลานกว้างใดในทวีปยุโรป แม้พระองค์จะเสด็จทอดพระเนตรลานกว้างที่มี

อนุสาวรีย์ทรงม้าเป็นองค์ประกอบหลักจำนวนมาก แต่ไม่มีลานกว้างแม้แต่แห่งเดียวใช้ต้นไม้เป็นองค์ประกอบรอง เพราะส่วนมากจะออกแบบให้ลานกว้างเปิดโล่งเพื่อให้มองเห็นอนุสาวรีย์ได้มากที่สุด จึงสามารถสันนิษฐานได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงสภาพอากาศของเมืองบางกอกที่แตกต่างจากเมืองในทวีปยุโรป และทรงเลือกองค์ประกอบที่เหมาะสมที่สุดมาปรับใช้

นอกจากนั้น มีหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตกลงจ้างนายโตนา เติลี ช่างชาวยุโรปมาปั้นรูปเรือน้ำพุ โดยจ้างสัญญาเดือนละ 800 บาท ซึ่งทำยที่สุดไม่ได้สร้างจริง เนื่องจากติดปัญหาทางด้านงบประมาณ ไม่สามารถสรุปได้ว่า พระราชดำริในการสร้างกระบะน้ำพุเป็นองค์ประกอบรองนั้นเกิดจากพระองค์เองหรือเป็นแนวความคิดของกรมโยธาธิการ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมโยธาธิการในการก่อสร้างกระบะน้ำพุที่ฐานของพระบรมรูปทรงม้านี้

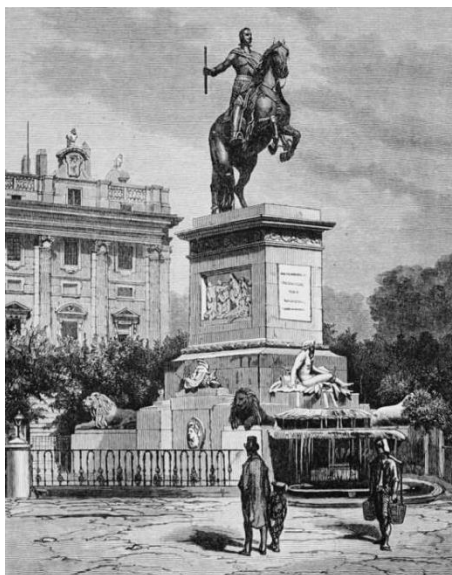
“หนังสือพระยาเสถียร ว่าเรือน้ำพุ 4 มุมที่พระบรมรูปทรงม้านั้นได้ทำเป็นกระสวนขึ้นแล้ว 2 มุมในด้านหลังมุมตัวออกเท่าขนาดแบบที่เขียนทูลเกล้าถวายทอดพระเนตร มุมตัววันตกสั้นกว่าแบบ 6 เมตร ต่ำกว่า 80 เซนติเมตร ส่วนงานน้ำพุเล็กกว่าแบบ 50 เซนติเมตร วงรอบและรอยแบบลายสวนไว้ กับพื้นถนนตามแบบ เพื่อทอดพระเนตรและทรงพระราชดำริ และพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย”²³

ผู้ทำวิจัยสนใจประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับการสร้างพระบรมรูปทรงม้า ได้แก่ การสร้างน้ำพุเป็นองค์ประกอบรอง เนื่องจากส่วนใหญ่การสร้างอนุสาวรีย์ทรงม้า มักมีการประดับด้วยองค์ประกอบรองเป็นฐานบันได รั้วโลหะเตี้ย รูปปั้นลอยตัวหรือรูปปั้นนูนต่ำมากกว่าจะใช้กระบะน้ำพุ ที่ดูแลรักษายาก และเสี่ยงต่อความชื้นที่จะทำให้อนุสาวรีย์เสียหาย

ในบรรดาตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรปทั้งหมดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส มีเพียงลานกว้างฮอยท์มาคพลัคแห่งเดียวที่ใช้น้ำพุเป็นองค์ประกอบรอง ซึ่งลานกว้างแห่งนี้ อาจจะเป็นแรงบันดาลใจที่ทำให้พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกระบะน้ำพุเป็นองค์ประกอบรองควบคู่กับพระบรมรูปทรงม้าที่บางกอก อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการสร้างลานพระบรมรูปทรงม้าจริง กลับไม่มีกระบะน้ำพุเป็นองค์ประกอบรอง สันนิษฐานว่านอกจากปัญหาทางด้านงบประมาณในการก่อสร้างแล้วพระองค์อาจจะทรงสังเกตได้ว่า การใช้น้ำพุเป็นองค์ประกอบรองนั้น

²³ พระราชหัตถเลขา กรมโยธาธิการ เรื่องเกี่ยวกับพระบรมรูปทรงม้า ฉบับวันที่ 31 มกราคม ร.ศ.127

ส่งผลให้เกิดความลำบากในการดูแลรักษาลานกว้าง จึงทำให้ในทวีปยุโรปไม่นิยมใช้น้ำพุเป็นองค์ประกอบร่วมกับอนุสาวรีย์ทรงม้า

ภาพที่ 77 ภาพวาดอนุสาวรีย์พระเจ้าฟิลิปที่ 4 ทรงม้า กรุงมาดริด ประเทศสเปน ใน ค.ศ.1843 (พ.ศ.2386) แสดงให้เห็นการใช้กระบะน้ำพุเป็นองค์ประกอบของอนุสาวรีย์ทรงม้า ที่มา สืบค้นจากหนังสือ L'Espagne เขียนโดย Davillier, Jean Charles, barón หน้าที่ 30

ภาพที่ 78 ภาพถ่ายลานกว้างฮอยท์มาคพลัคในปี ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) แสดงให้เห็นอนุสาวรีย์ทรงม้าเป็นองค์ประกอบหลัก และกระบะน้ำพุเป็นองค์ประกอบรอง และมีน้ำพุเป็นองค์ประกอบรอง ที่มา สืบค้นจาก www.bilderbuch-koeln.de

6.2.3.3 ฉากหลัง (Background)

ฉากหลังของลานพระบรมรูปทรงม้า นั้น ได้แก่อาคารพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นฉากหลังที่อยู่ในระยะไกล ห่างจากอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าเป็นระยะ 100 เมตร และห่างจากสายตาผู้ใช้ลานกว้างที่เข้าถึงลานจากบริเวณถนนราชดำเนินนอกถึง 290 เมตร ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การใช้อาคารพระที่นั่งเป็นฉากหลังนั้น อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากลานกว้างคูร์ รอยแยล พระราชวังแวร์ซายส์

สิ่งที่สนับสนุนข้อสันนิษฐานนี้ คือรายละเอียดของอนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้า ของลานกว้างคูร์ รอยแยล องค์ประกอบของงานภูมิทัศน์เมืองประเภทลานกว้างแห่งนี้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาว่าต้องการให้เป็นต้นแบบของพระบรมรูปทรงม้าที่บางกอกโดยตรง มีตำแหน่งการวางบนลานกว้างและลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกับพระบรมรูปทรงม้ามากที่สุด โดยเฉพาะที่บริเวณฐานหินอ่อน ที่ออกแบบอย่างเรียบง่าย ปราศจากการตกแต่งด้วยการตัดมุมหรือรูปปั้นใดๆ

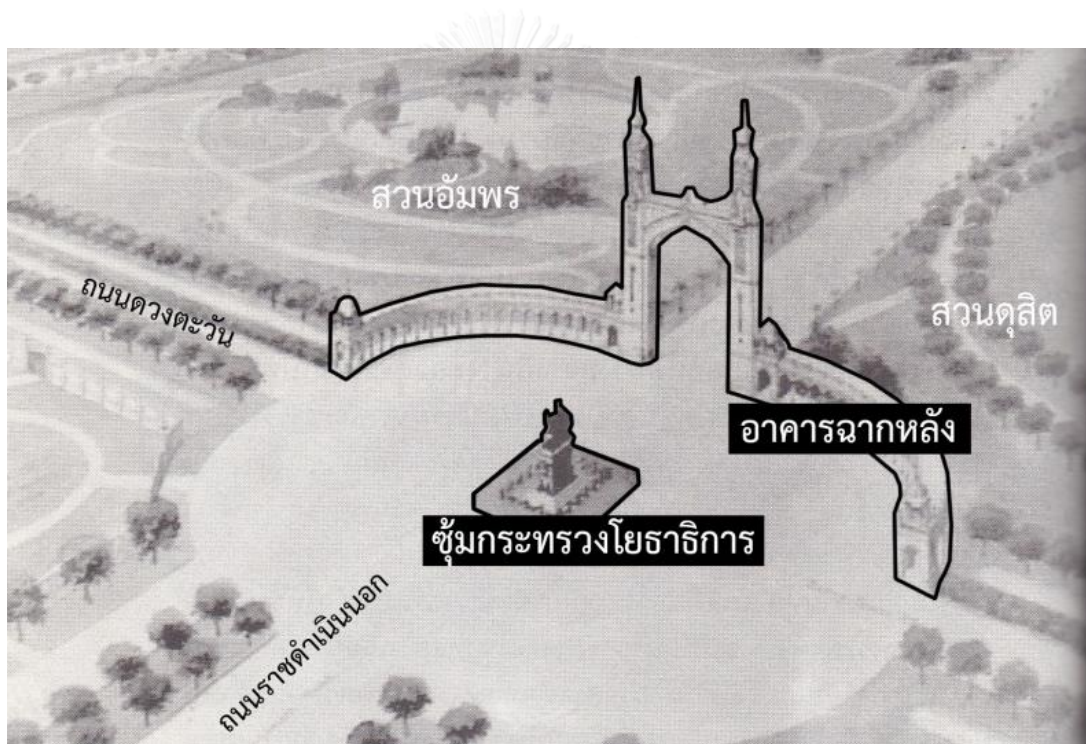
สาเหตุที่ฐานรูปปั้นพระบรมรูปทรงม้าของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 มีการออกแบบที่เรียบง่าย เป็นเพราะมีจุดประสงค์เพื่อไม่ให้เบนความสนใจจากด้านหน้าพระราชวังแวร์ซายส์ที่มีความละเอียดสวยงาม (Jellicoe & Jellicoe, 1995, p. 193) ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเหตุผลที่พระบรมรูปทรงม้าที่บางกอกมีฐานที่เรียบง่าย เนื่องจากตั้งอยู่ด้านหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม วังสวนดุสิต อันเป็นอาคารที่ละเอียดสวยงามเช่นเดียวกันกับอาคารของพระราชวังแวร์ซายส์

ภาพที่ 79 ภาพถ่ายอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้า แสดงให้เห็นพระที่นั่งอนันตสมาคมด้านหลังสันนิษฐานได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวอาจจะโปรดเกล้าฯ ให้สร้างฐานพระบรมรูปทรงม้าให้เรียบง่าย เพื่อไม่ให้ผู้มองเบนความสนใจจากความงามของพระที่นั่งอนันตสมาคม

ที่มา สยามรำลึก

ก่อนที่ลานพระบรมรูปทรงม้าจะมีตำแหน่งและลักษณะของฉากหลังเป็นดังที่กล่าวมาข้างต้น มีแนวคิดในการสร้าง “อาคารฉากหลัง” ให้กับพระบรมรูปทรงม้ามาก่อน สามารถเห็นได้จากตัวอย่างพระบรมรูปทรงม้าในซุ้มรับเสด็จนิวัตพระนครของกระทรวงโยธาธิการ ที่สร้างขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้เห็นตัวอย่างก่อนการสร้างจริง ในช่วงการรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับเมืองบางกอก เป็นรูปปั้นพระพุทธรูปทรงกาง มีโครงสร้างอาคารชั่วคราวเป็นฉากหลัง ตั้งอยู่บริเวณจุดตัดระหว่างถนนราชดำเนินนอกและถนนดวงตะวัน สร้างเป็นลานกว้างรูปวงรี สามารถเข้าถึงได้จากถนนทั้งหมด 4 ทาง แต่เมื่อสร้างอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าของจริง กลับเลื่อนตำแหน่งไปใกล้กับพระที่นั่งอนันตสมาคมมากขึ้น เพื่อใช้พระที่นั่งเป็นฉากหลังในระยะไกลแทนการสร้างโครงสร้างอาคารในระยะประชิด

ภาพที่ 80 รูปภาพเสกซ์แสดงตำแหน่งของอนุสาวรีย์พระพุทธรูปทรงกาง ที่มา ดัดแปลงจากรูปภาพเสกซ์แสดงตำแหน่งของอนุสาวรีย์พระพุทธรูปทรงกาง ภาพจากคลังเอกสารส่วนตัวของ Mario Tamagno โดยการดูแลรักษาของ Professor Elena Tamagno กรุงตุริน ประเทศอิตาลี บันทึกสำเนาโดย อ.ดร.รชพร ชูช่วย

การที่พื้นที่ซุ้มพระพุทธรูปทรงกาง ต้นแบบของลานพระบรมรูปทรงม้า มีการสร้างอาคารเพื่อเป็นฉากหลังนั้น สันนิษฐานว่าอาจจะมีต้นแบบมาจากลานกว้างชลอสพลัค ที่ด้านหลังของอนุสาวรีย์ที่ควรเป็นแม่น้ำชเปรย์นั้น มีการสร้างอาคารฉากหลังในระยะประชิด เป็นอาคารหินอ่อนที่มีลักษณะ

โครงสร้างคล้ายกับฉากหลังรูปพระพุทธรูปทรงกางในซุ้มรับเสด็จนิวัติพระนคร (มีลานกว้างอีก 2 แห่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตร ที่มีการสร้างโครงสร้างอาคารเป็นฉากหลังขององค์ประกอบหลัก ได้แก่ ลานกว้างเวเนเซีย และลานกว้างเซนต์ปีเตอร์ ในกรุงโรม ประเทศอิตาลี แต่ลานกว้างดังกล่าวไม่ได้มีลักษณะโครงสร้างอาคารใกล้เคียงกับฉากหลังรูปพระพุทธรูปทรงกางเท่ากับลานกว้างชลอสพล์) อย่างไรก็ตาม ในการสร้างพระบรมรูปทรงม้าจริงที่บางกอก ไม่ได้สร้างสิ่งก่อสร้างใดเพิ่มเติม แต่ใช้พระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นฉากหลังในระยะไกลแทน

มีความเป็นไปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจจะทรงสังเกตเห็นว่าบรรยากาศของลานกว้างชลอสพล์นั้นค่อนข้างอัดอัด เพราะนอกจากลานกว้างชลอสพล์จะถูกข่มด้วยอาคารพระราชวังแล้ว การสร้างองค์ประกอบที่ขนาดใหญ่เกือบเท่าลานกว้างและฉากหลังที่มีความยาวเท่ากับด้านยาวของลานกว้างยิ่งข่มให้ลานดูมีขนาดเล็กกว่าเดิม แม้ว่าลานกว้างจะไม่ได้มีขนาดเล็กก็ตาม รวมถึงการสร้างองค์ประกอบและฉากหลังรูปแบบนี้ส่งผลให้ลานกว้างให้ความรู้สึกน่าเกรงขามมากเกินไป จนผู้ใช้งานอาจจะไม่กล้าใช้ และเนื่องจากลานกว้างชลอสพล์ไม่มีการปิดล้อมทางด้านข้าง จึงให้ความรู้สึกที่มีต่อลานกว้างเป็นเหมือนเส้นทางสัญจรขนาดใหญ่มากกว่าจะเป็นลานสำหรับกิจกรรมจริงๆ และสามารถสังเกตเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าอาคารฉากหลังของรูปพระพุทธรูปทรงกางจะมีลักษณะโครงสร้างคล้ายกับลานกว้างชลอสพล์ แต่มีขนาดเล็กกว่า และโอบล้อมพื้นที่ลานกว้างน้อยกว่ามาก

ภาพที่ 81 ไปรษณียบัตรแสดงรูปถ่ายลานกว้างชลอสพล์ ซึ่งอยู่ระหว่างด้านหน้าของพระราชวังกรุงเบอร์ลินและฉากหลังของอนุสาวรีย์แห่งชาติเยอรมนี

ที่มา ประมวลภาพถ่ายกรุงเบอร์ลิน Album von Berlin; Globus Verlag, Berlin 1904

6.3 สรุปผล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความถูกต้องพระทัยกับลานกว้างหลายแห่งในทวีปยุโรป ที่มีerkก่อสร้างอย่างอลังการและมีรายละเอียดจำนวนมาก และพระองค์ทรงปรารถนาแสดงความจำนงให้มีการสร้างลานพระบรมรูปทรงม้าตามแบบยุโรป เพื่อเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ว่าเมืองบางกอกมีความเจริญไม่แพ้หนานาอารยประเทศในยุโรป อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็มิได้ทรงเลือกตัวอย่างลานกว้างในยุโรปแห่งใดแห่งหนึ่งมาเป็นต้นแบบในการสร้างลานพระบรมรูปทรงม้าในเมืองบางกอกโดยตรง

จากการวิเคราะห์อิทธิพลของตัวอย่างงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปประเภทลานกว้างทั้ง 4 แห่ง พบว่ารูปแบบของลานพระบรมรูปทรงม้าอาจจะได้รับอิทธิพลจากตัวอย่างลานกว้างแต่ละแห่งในทวีปยุโรปรวมกันดังนี้

6.3.1 ตำแหน่งที่ตั้งลานกว้าง (Settings)

6.3.1.1 ที่ตั้งของลานกว้างในมาตราส่วนเมือง (Macro Scale Connection) ลานพระบรมรูปทรงม้านั้นตั้งอยู่บนพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างถนนหลักกับด้านหน้าพระราชวัง และเป็นจุดสิ้นสุดของถนนหลักของเมือง ซึ่งคล้ายกับลานกว้างคูร์ รอยแยล หน้าพระราชวังแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส

6.2.1.2 พื้นที่ข้างเคียงลานกว้าง (Surroundings) ลานพระบรมรูปทรงม้าตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าอาคารที่เป็นส่วนหนึ่งของพระราชวัง คล้ายกับลานกว้างส่วนใหญ่ในทวีปยุโรปที่จะทำการวางผังลานกว้างไว้ที่บริเวณด้านหน้าของอาคารสำคัญในเมือง

6.3.2 การออกแบบลานกว้าง (Plaza's Design)

6.3.2.1 การใช้งานของลานกว้าง (Function) ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นลานที่ใช้สำหรับการใช้งานสาธารณะ คล้ายกับลานกว้างเดล ดูโอโม และลานกว้างฮอยท์มาคพลัส แต่ต่างกันตรงที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ไม่ได้มีอาคารหนาแน่น จึงทำให้ลักษณะทางกายภาพของลานพระบรมรูปทรงม้านั้นแตกต่างจากตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรปทั้ง 2 แห่ง

6.3.3.2 ทางเข้าลานกว้าง (Entrance) ลานกว้างสามารถเข้าถึงได้ด้วยถนนหลักของเมือง ได้แก่ ถนนราชดำเนิน คล้ายกับลานกว้างคูร์ รอยแยล ที่เข้าถึงได้ด้วยถนนอเวนิว เดอ ปารีส ที่เป็นถนนหลักของเมืองแวร์ซายส์ แต่เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยให้ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นลานกว้างของ “ประชาชน” จึงสามารถเข้าถึงได้เลยจากถนนราชดำเนินนอกต่างจากลานกว้างคูร์ รอยแยลที่มีการกั้นรั้วและมีลานกว้างด้านนอกอีก 2 ชั้น

นอกจากนั้น ลานพระบรมรูปทรงม้ายังสามารถเข้าถึงจากถนนรองด้านข้าง 2 ฟัง คล้ายกับลานกว้างชลอตพลัส และมีทางเข้าเป็นทางลัดจากสวนอัมพรและเขาดินวนา ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะได้รับอิทธิพลมาจากการเข้าถึงจากตรอกซอยขนาดเล็กของลานกว้างเดล ดูโอโม และลานกว้างฮอยท์มาคพลัส

6.3.3.3 รูปร่างของลานกว้าง (Shape) ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นลานกว้างรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เหมือนกับลานกว้างทั้งหมดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส

6.3.3.4 ขนาดของลานกว้าง (Scale) ลานพระบรมรูปทรงม้ามีขนาดใหญ่กว่าตัวอย่างลานกว้างในทวีปยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส สันนิษฐานว่าอาจจะเพราะเมืองบางกอกในช่วงเวลานั้นยังเป็นพื้นที่โล่ง และอาจจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นลานกว้างสาธารณะ

6.3.3.5 วัสดุพื้นของลานกว้าง (Materials) ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นลานกว้างที่ปูด้วยคอนกรีต เหมือนกับลานกว้างทั้งหมดที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส

5.3.3 การเลือกใช้อองค์ประกอบลานกว้าง (Elements)

6.3.3.1 องค์ประกอบหลักของลานกว้าง (Main Elements) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้วางอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้า พร้อมฐานที่มีขนาดมาตราส่วนเล็กมากเมื่อเทียบกับขนาดของลาน เป็นไปได้ว่าอาจจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้ลานกว้างแห่งนี้เป็นที่สำหรับประชาชนใช้จัดกิจกรรมอย่างแท้จริง สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นเพราะพระองค์เสด็จประพาสลานกว้างหลายแห่งที่มีองค์ประกอบขนาดใหญ่ (องค์ประกอบของบลานกว้างเดล ดูโอโม และฮอยท์มาคพลัตซ์นี้มีขนาดเกือบครึ่งหนึ่งของลาน) ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวส่งผลให้ลานกว้างกลายเป็นเพียงพื้นที่แสดงอนุสาวรีย์)

อนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้านั้นวางไว้ในบริเวณตรงกลางลาน ค่อนไปทางใกล้พระที่นั่งอนันตสมาคม สันนิษฐานว่าตั้งไว้ในบริเวณดังกล่าวเพื่อให้อยู่ในระยะในการยืมทัศนียภาพได้

รูปแบบของอนุสาวรีย์ทรงม้านั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้รูปแบบฐานที่เรียบง่าย คล้ายกับอนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้า เพื่อให้ไม่เบนความสนใจจากพระที่นั่งอนันตสมาคมที่เป็นฉากหลัง

6.5.3.2 องค์ประกอบรองของลานกว้าง (Sub Elements) ก่อนการก่อสร้างสร้างพระบรมรูปทรงม้าจริง เคยมีแนวความคิดที่จะสร้างองค์ประกอบรองของลานกว้างเป็นกระเบ้น้ำพุ สันนิษฐานว่าอาจจะมีต้นแบบจากลานกว้างฮอยท์มาคพลัตซ์ (ไม่ปรากฏว่าเป็นพระราชดำริของพระองค์เอง หรือเป็นแนวความคิดของกรมโยธาธิการ) ซึ่งอาจเป็นเหตุผลทางด้านงบประมาณหรือการดูแลรักษา

6.5.3.3 ฉากหลัง (Background) ทรงใช้แนวคิดการสร้างอาคารฉากหลัง คล้ายกับอนุสาวรีย์แห่งชาติพระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 1 ทรงม้า อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ล้มเลิกไปด้วยการใช้การยืมทัศนียภาพจากสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่ในบางกอกแทน

บทที่ 7

สรุปผล

จากการศึกษาอิทธิพลของตัวอย่างงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่มีผลต่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอก ผู้วิจัยค้นพบว่างานภูมิทัศน์เมืองบางกอกภายใต้ขอบเขตการวิจัย 3 ประเภททั้งหมด 3 แห่ง ได้แก่ เขาติวนา ถนนราชดำเนิน และลานพระบรมรูปทรงม้า ล้วนได้รับอิทธิพลจากยุโรปทั้งหมดในด้านการเลือกตำแหน่งในการวางผัง การออกแบบ และองค์ประกอบ แต่ไม่มีงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกแม้แต่แห่งเดียวที่มีต้นแบบจากงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปชิ้นใดชิ้นหนึ่ง หรือมีลักษณะทางกายภาพ การออกแบบ และองค์ประกอบเหมือนกับงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่สันนิษฐานว่าเป็นต้นแบบทุกประการ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเลือกรายละเอียดในแต่ละส่วนจากงานภูมิทัศน์เมืองยุโรปแต่ละแห่ง ที่เหมาะสมที่สุดกับเมืองบางกอกมาใช้รวมกันในการออกแบบ โดยทรงคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพและทางสังคมของเมืองบางกอกเป็นหลัก แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถทางด้านภูมิทัศน์เมือง โดยสามารถแบ่งเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

7.1 การเลือกตำแหน่งที่ตั้ง (Settings)

7.1.1 ที่ตั้งของสวน

เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังไม่มีการสร้างสวนสาธารณะเกิดขึ้น เขาติวนาเป็น “พระราชอุทยาน” หรือสวนส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตาม จากการเสด็จประพาสสวนในยุโรป การเลือกตำแหน่งสำหรับสร้างสวนนั้นก็สัมพันธ์กับลักษณะของเมือง เขาติวนาเป็นสวนที่ตั้งชานเมืองนอกเกาะรัตนโกสินทร์ ทำให้สวนสามารถเข้าถึงได้ง่าย และตัวสวนนั้นตั้งอยู่ติดกับคลองเปรมประชากร ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเกี่ยวข้องกับการบริหารน้ำในพื้นที่

7.1.2 ที่ตั้งของถนน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสถนนชองม์ เอลิเซส์ ถนนหลักของกรุงปารีสที่มีความยาวถึง 1,900 เมตรและตัดยาวตรงเสมือนแกนหลักทางทิศตะวันตกของเมือง และทรงปรารถนาไว้ว่ามีความสวยงามมาก แต่เมื่อทำการวางตำแหน่งการวางผังของถนนราชดำเนินในเมืองบางกอก พระองค์กลับโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนหักเลี้ยวหลบที่ดินของประชาชน แทนการเวนคืนที่ดินที่ถนนตัดผ่าน เพื่อไม่ให้ประชาชนต้องลำบาก

7.1.3 ที่ตั้งของลานกว้าง

ลานพระบรมรูปทรงม้าตั้งอยู่ที่แกนหลักของเมือง เพื่อให้เป็นจุดสังเกต สามารถเข้าถึงได้ง่าย และเป็นงานภูมิทัศน์เพื่อเพิ่มความงามให้กับเมือง

7.2 การวางผังและการออกแบบออกแบบ (Site Planning and/or Design)

7.2.1 การวางผังและออกแบบสวน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำรูปแบบการวางผังและมุมมองของสวนยุโรป ที่มีเส้นทางสัญจรเป็นวงล้อมจำนวนมาก ก่อให้เกิดมุมมองที่เปลี่ยนไปเรื่อยๆ มาใช้กับสวนในเมืองบางกอก อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงคำนึงถึงเรื่องขนาดสวนในบางกอกที่เล็กกว่าสวนในยุโรป และการใช้งานที่ยังไม่ได้เป็นสาธารณะ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสวนที่มีเส้นทางสัญจรเป็นวงล้อมจำนวนน้อย และไม่มีเส้นทางสัญจรหลักเพื่อเป็นทางเลือกให้เข้า-ออกพื้นที่สวนได้อย่างรวดเร็ว

7.2.2 การออกแบบถนน

เนื่องจากการตัดถนนหลบพื้นที่ของประชาชนที่กล่าวไปข้างต้น ส่งผลให้ถนนราชดำเนินมีการหักเลี้ยวทั้งหมด 2 ครั้ง และถนนแบ่งออกเป็นทั้งหมด 3 ส่วน ได้แก่ ถนนราชดำเนินนอก ถนนราชดำเนินกลาง และถนนราชดำเนินใน ทรงใช้การหักเลี้ยวถนน ทรงใช้การหักเลี้ยวเหล่านี้ตัดถนนไปสิ้นสุดยังจุดปลายตาที่เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม ได้แก่ ป้อมมหากาฬ และโลหะปราสาท แทนการสร้างสิ่งก่อสร้างขึ้นมาใหม่ ซึ่งนอกจากจะเป็นการประหยัดงบประมาณในการก่อสร้างแล้ว ยังทำให้ถนนได้รับมุมมองที่ดีอีกด้วย ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะเกิดจากการที่ทรงสังเกตจุดปลายตาที่อยู่ด้านข้างของถนนยุโรป เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม และสามารถให้การรับรู้พื้นที่ถนนได้ไม่ต่างจากสิ่งก่อสร้างที่อยู่ปลายถนน

7.2.3 การวางผังและออกแบบลานกว้าง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นลานคอนกรีตรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งเป็นลักษณะของลานพระบรมรูปทรงม้าให้มีการเข้าถึงคล้ายกับกับลานกว้างคูร์รอแยล ที่มีถนนหลักของเมืองตัดเข้าตรงกลางลานโดยตรง ทำให้ลานกว้างเข้าถึงง่าย และมีรูปแบบพื้นที่ที่เชื่อเชิญให้คนเข้าไปใช้ แต่เนื่องจากลานพระบรมรูปทรงม้านั้นเป็นลานกว้างที่มีจุดประสงค์เพื่อการใช้งานสาธารณะ จึงเข้าถึงได้ง่าย และไม่มีรั้วล้อมรอบ และสันนิษฐานว่ามืองค์ประกอบหลักที่มีขนาดเล็กเมื่อเทียบกับลานกว้าง ไม่มีองค์ประกอบรองที่กินพื้นที่ลาน เพื่อให้ลานสามารถใช้จัดกิจกรรมได้สะดวก

7.3 การเลือกองค์ประกอบที่เหมาะสม (Elements)

7.3.1 องค์ประกอบสวน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกนำองค์ประกอบสวนประเภทเฟอร์นิเจอร์จากยุโรปเพียงบางชนิดมาใช้ในสวนที่บางกอก เช่น พื้นที่นั่งนันทนาการ (Recreational Space) ศาลาสำหรับนั่งพัก และอนุสรณ์สถาน เป็นต้น เนื่องจากองค์ประกอบเหล่านี้เหมาะสมกับสภาพอากาศร้อน และการใช้งานของคนในเมืองบางกอก และไม่ทรงนำองค์ประกอบบางชนิด เช่น ม้านั่งสวน ที่มีอยู่

จำนวนมากในสวนในทวีปยุโรปมาใช้ เนื่องจากทรงมีพระราชปรารภว่าคนไทยในสมัยนั้นยังนิยมการนั่งพื้นหรือขานมากกว่าเก้าอี้

พระองค์ทรงใส่พระทัยในการเลือกพันธุ์ไม้มาเป็นองค์ประกอบสวนอย่างยิ่งยวด ทรงศึกษาชนิดพันธุ์ไม้ทั้งเมืองร้อน และเมืองหนาวที่สามารถนำมาปลูกที่เมืองบางกอกได้ และโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกพืชเมืองร้อนที่ให้มีทำให้เกิดภูมิทัศน์คล้ายกับสวนในทวีปยุโรป ที่มีแต่พันธุ์ไม้เมืองหนาว เช่น ปลูกไม้ยืนต้นที่มีทรงพุ่มทรงกลมและทรงร่มเป็นหลัก คล้ายกับสวนป่าต่างๆ ในทวีปยุโรป และใช้พันธุ์ไม้พุ่มหลากสี

7.3.2 องค์ประกอบถนน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงเรื่องต้นไม้ถนนเป็นพิเศษ เนื่องจากภูมิอากาศของเมืองบางกอกนั้นต่างจากยุโรปเป็นอย่างมาก ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำการปลูกต้นไม้ถนนราชดำเนินกลาง และราชดำเนินในถึง 8 แถว จำนวนแถวมากเป็นสองเท่าของต้นไม้ถนนยุโรป เพื่อให้ต้นไม้เหล่านี้สามารถให้ร่มเงากับผู้ใช้ถนนได้อย่างแท้จริง นอกจากนั้น พระองค์ทรงเลือกพันธุ์ไม้ถนนที่เหมาะสมกับเมืองบางกอก ที่สามารถสร้างมุมมองและให้ร่มเงาได้ เช่น ต้นมะฮอกกานีในถนนราชดำเนินกลาง ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า ต้นมะฮอกกานีเป็นต้นไม้เมืองร้อนที่มีลักษณะทรงพุ่มคล้ายกับต้นเกาลัดบนถนนของมี เอลิเซส์ จึงอาจเป็นไปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกต้นไม้ชนิดนี้เพื่อให้สร้างมุมมองและบรรยากาศที่คล้ายคลึงกัน

7.3.3 องค์ประกอบลานกว้าง

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือก “อนุสาวรีย์ทรงม้า” เป็นองค์ประกอบหลักของลานกว้างในบางกอก จากการเสด็จทอดพระเนตรอนุสาวรีย์จำนวนมากในทวีปยุโรป อย่างไรก็ตาม อนุสาวรีย์ทรงม้าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นไม่ได้มีขนาดใหญ่และมีการตกแต่งรายละเอียดจำนวนมากเหมือนกับอนุสาวรีย์ส่วนใหญ่ในทวีปยุโรปที่พระองค์ทรงทอดพระเนตร เนื่องจากทรงเลือกขนาดและวัสดุที่เหมาะสมต่อลานกว้างและความเชื่อของคนไทย นอกจากนั้น ในการสร้างรายละเอียดให้กับอนุสาวรีย์ทรงม้า พระองค์ทรงเลือกองค์ประกอบที่เหมาะสมที่สุดจากอนุสาวรีย์ทรงม้าหลายแห่งจากยุโรปมารวมกันเพื่อให้เหมาะสมกับงบประมาณและเข้ากับลานพระบรมรูปทรงม้าที่บางกอกให้มากที่สุด

รายการอ้างอิง

หนังสือ

- พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. (2551). 100 ปี พระบรมรูปทรงม้า. กรุงเทพมหานคร: บันทึกลับสยาม.
- ไกรฤกษ์ นานา. (2549). การเมือง”นอกพงศาวดาร” รัชกาลที่ 5 เบื้องหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. (2557). พระปิยมหาราช (พระเจ้ากรุงสยาม รัชกาลที่ 5). กรุงเทพฯ: ตาตา
- บัณฑิต จุฬาสัย พีรศรี โทวาทอง และรัชดา โชติพานิช. (2557). วังสวนดุสิต. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม.
- Boults, E., & Sullivan, C. (2010). *Illustrated history of landscape design*. Hoboken, N.J.: Wiley.
- Braunfels, W. (1988). *Urban design in Western Europe : regime and architecture, 900-1900*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cullen, G. (1971). *The Concise Townscape*. Cambridge: Butterworth-Heinemann.
- Gordon, J. (1979). *Circumspections from an Equestrian Statue*. Providence: Burning Deck.
- Hunt, J. D. (2002). *The picturesque garden in Europe*. London: Thames & Hudson.
- Jellicoe, G., & Jellicoe, S. (1995). *The landscape of man : shaping the environment from prehistory to the present day* (3rd ed.). New York, N.Y.: Thames and Hudson.
- John A. Flannery, K. M. S. (2008). *Urban Landscape Design* (First Edition ed.): teNeus.
- Lasdun, S. (1991). *The English park : royal, private & public*. London: Deutsch.
- Mosser, M., & Teyssot, G. (1991). *The History of garden design : the western tradition from the Renaissance to the present day*. London: Thames and Hudson.
- Moughtin, C. (1999). *Urban design : street and square* (2nd ed.). Oxford ; Boston: Architectural Press.
- Risebero, B. (1979). *The Story of Western Architecture* (First Edition ed.). London: The Herbert Press Limited.

Saarinen, E. (1943). *The city, its growth, its decay, its future*. New York,: Reinhold publishing corporation.

Vercelloni, V. (1990). *European gardens : an historical atlas*. New York: Rizzoli.

Yoshinobu, A. (1983). *The Aesthetic Townscape* (First Edition ed.): Van Nostrand Reinhold.

พระราชหัตถเลขา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2552a). ไกลบ้าน เล่ม 1 (วิสตอม Ed.).

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2552b). ไกลบ้าน เล่ม 2 (วิสตอม Ed.).

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2505). พระราชหัตถเลขาถึงกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2451). พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยายมราช

เดชา บุญค้ำ. (2528). พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิยมหาราช : ดำเนินไม้ต่างประเทศบางชนิดใน

เมืองไทย : การอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่ในงานก่อสร้าง เทคนิคและการศัลยกรรม. กรุงเทพมหานคร:

งานพระราชทานเพลิงศพ นางหอมหวาน สุริยคำ.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2539). พระราชหัตถเลขา เสด็จประพาสต้น. กรุงเทพฯ:

บรรณกิจ.

จดหมายเหตุ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2505). จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

พระจันทร์

พระยาศรีสุทเทพ. (2440). จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ.116.

พันเอกหม่อมมนเรนทรราชา. (2548). จดหมายเหตุพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรป ครั้งที่ 2

รัตนโกสินทร์ศก 125-126. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุชาติ คาคหมาย. (2549). งานภูมิสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5. (ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณิตา เลขะกุล. (2536). รมรื่นในรั้ววัง.

Teeraviriyakul, U. (2012). *"Bangkok Modern" The transformation of Bangkok with Singapore and Batavia as models (1861-1897)*. (Doctor of Philosophy Program in Thai Studies), Chulalongkorn University.

Povatong, P. (2011). *Building Siwilai: Transformation of Architecture and Architectural Practice in Siam during the Reign of Rama V, 1868-1910* (Doctor of Philosophy), University of Michigan.

ภาคผนวก

Timeline เปรียบเทียบระยะเวลาการก่อสร้างงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรป และงานภูมิทัศน์เมืองบางกอก และช่วงเวลาการเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื่องจากวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบอิทธิพลของงานภูมิทัศน์เมืองยุโรป ที่ส่งผลต่องานภูมิทัศน์เมืองบางกอก โดยทำการคัดเลือกตัวอย่างเพื่อนำมาวิเคราะห์อิทธิพล โดยยึดจากงานภูมิทัศน์เมืองบางกอกที่สร้างในช่วงเวลาภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 (พ.ศ.2440) จนถึงสิ้นรัชกาล (พ.ศ.2453) และคัดเลือกงานภูมิทัศน์เมืองในทวีปยุโรปที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาส มีขอบเขตทางช่วงเวลาเป็นเรื่องสำคัญ เนื้อหาส่วนนี้จึงนำเสนอซึ่งเนื้อหาบางส่วนที่อาจไม่ได้กล่าวถึงมากในเล่มวิทยานิพนธ์มาทำการขยายความในภาคผนวก เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจงานภูมิทัศน์เมืองในแต่ละช่วงเวลามากขึ้น

สวนในเมืองบางกอก

1.เขาดินวนา พระราชอุทยานในวังสวนดุสิต

ก่อนการเสด็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระราชอุทยานส่วนพระองค์ตั้งแต่ในปี พ.ศ.4338 และเริ่มดำเนินการสร้างเขาดินวนาในปี พ.ศ.2441 ในปัจจุบันเขาดินวนาไม่เหลือสภาพเดิม เนื่องจากปรับปรุงการวางผังเป็นสวนสัตว์ดุสิต

พ.ศ.2438 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการสร้างวังสวนดุสิต

พ.ศ.2441 เริ่มมีการปรับปรุงพื้นที่ และนำต้นไม้เข้ามาปลูก ภายหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

พ.ศ.2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำกวางดาว และสัตว์อื่นๆ อีกจำนวนหนึ่งเข้ามาเลี้ยงในเขาดินวนาร่วมกับสัตว์ที่มาจากสวนสราญรมย์และที่ได้รับการทูลเกล้าฯถวาย

พ.ศ.2453 ภายหลังสิ้นรัชกาลที่ 5 เขาดินวนาถูกทิ้งร้างเป็นเวลานานกว่า 20 ปี

พ.ศ.2475 ภายหลังการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในรัชกาลที่ 7 คณะรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ขอให้เปลี่ยนเขาดินวนาเป็นสวนสัตว์

พ.ศ.2481 นครกรุงเทพเปิดสวนดุสิตให้ประชาชนเข้าชมได้ และตั้งชื่ออย่างเป็นทางการว่า “สวนสัตว์ดุสิต” อย่างไรก็ตาม ประชาชนในสยามในช่วงเวลาดังกล่าวก็คุ้นเคยกับคำว่า “เขาดินวนา” มากกว่าสวนสัตว์ดุสิตจึงเป็นที่รู้จักในชื่อ “สวนสัตว์เขาดิน” ด้วยอีกชื่อหนึ่ง

สวนในทวีปยุโรป

1. สวนบัวเดอบูลอยน์ (Bois de Boulogne) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนบัวเดอบูลอยน์ทั้งหมด 4 ครั้ง ในปี พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450 ซึ่งสวนบัวเดอบูลอยน์ในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในช่วงภายหลังได้รับการบูรณะในรัชสมัยของพระเจ้าโนโปเลียนที่ 3 มีการสร้างพื้นที่นันทนาการในสวนจำนวนมาก ปัจจุบันพื้นที่ยังคงเป็นแบบเดิมเนื่องจากในช่วงสงครามโลกทั้ง 2 ครั้ง สวนบัวเดอบูลอยน์ไม่ได้ถูกทำลาย เนื่องจากตั้งอยู่นอกกรุงปารีส

ค.ศ. 629-639 (พ.ศ.1172-1182) สวนบัวเดอบูลอยน์เคยเป็นป่าต้นโอ๊คขนาดใหญ่ เป็นที่อยู่ของลัทธิต่างๆ ของศาสนจักรในยุคกลาง

ค.ศ.1180-1223 (พ.ศ.1723-1766) พระเจ้าฟิลิปที่ 2 (Philip Augustus) ทรงกว้านซื้อที่ดินจากนักบวชและทรงใช้พื้นที่เป็นที่พักผ่อนพระราชอิริยาศัย และเพื่อการล่าสัตว์

ค.ศ.1526 (พ.ศ.2069) พระเจ้าฟรานซิสที่ 1 (Frances I) โปรดเกล้าฯให้ทรงสร้างพระตำหนักชาโตว์เดอ มาดริด (Château de Madrid) มีการสร้างเส้นทางสัญจรให้กับสวน เนื่องจากจำเป็นต้องมีการสร้างทางลัดระหว่างสวนและตัวเมืองปารีส

ค.ศ.1814 (พ.ศ.2357) ในสมัยสงครามอาณานิคมของพระเจ้าโนโปเลียนที่ 1 (Napoleon Bonaparte) กองทัพอังกฤษและรัสเซียเข้ามาตั้งที่พักรักษาในพื้นที่ มีการตัดต้นไม้กว่าพันต้นเพื่อนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิง

ค.ศ.1815 (พ.ศ.2358) สวนบัวเดอบูลอยน์กลายเป็นพื้นที่ร้าง โครงสร้างเส้นทางสัญจรถูกทำลายเกือบทั้งหมด

ค.ศ.1852-1858 (พ.ศ.2395 - 2401) พระเจ้าโนโปเลียนที่ 3 ทรงปรับปรุงพื้นที่ของสวนบัวเดอบูลอยน์ใหม่ทั้งหมด และทรงเปลี่ยนเส้นทางสัญจรของสวนให้เชื่อมกับแกนเมืองฝั่งตะวันตก

ค.ศ.1870-1871 (พ.ศ.2413-2414) สร้างอาคารร้านอาหารในพื้นที่ รวมถึงพื้นที่นันทนาการอื่นๆ เช่น ร้านเช่าจักรยาน และสนามม้าลองชอมป์ (Longchamp) เป็นต้น

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ค.ศ.1900 (พ.ศ.2443) ประเทศฝรั่งเศสเป็นเจ้าภาพแข่งขันกีฬาโอลิมปิกฤดูร้อน สวนบัวเดอบูลอยน์เปิดสนามม้าลองชอมป์ใช้เป็นพื้นที่แข่งขันม้าและโครเกตต์

ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

2. สวนตริอานองเล็ก พระราชวังแวร์ซายส์ (Petit Trianon) เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนตริอานองเล็กทั้งหมด 2 ครั้ง พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450 ในช่วงที่พระองค์เสด็จประพาสสวน สวนตริอานองเล็กได้รับการบูรณะ

ตกแต่งใหม่จากส่วนที่เสียหายจากการปฏิวัติฝรั่งเศสให้เหมือนช่วงที่พระนางมารี อังตัวเน็ตต์ สมเด็จพระราชินีในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ทรงประทับอยู่

ค.ศ.1762-1768 (พ.ศ.2305-2311) นาย กาบรีล (Ange-Jacques Gabriel) สร้างอาคารและตริอานองเล็กเพื่อเป็นที่พักของมาตาม เดอ ปอมปาดูร์ (Madame de Pompadour) พระสนมของพระเจ้าหลุยส์ที่ 15 อย่างไรก็ตาม เมื่อมาตาม เดอ ปอมปาดูร์เสียชีวิตในปี พ.ศ.1764 (พ.ศ.2307) สวตริอานองเล็กจึงกลายเป็นที่พักของมาตาม ดู บารี (Madame du Barry) สนมอีกคนแทน

ค.ศ.1774 (พ.ศ.2317) พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 (Louis XIV) พระราชทานอาคารและสวตริอานองเล็กให้พระนางมารี อังตัวเน็ตต์ (Marie-Antoinette) พระชายา เพื่อเป็นที่ประทับส่วนพระองค์

ค.ศ.1789 (พ.ศ.2332) เกิดการปฏิวัติฝรั่งเศส อาคารตริอานองเล็กถูกใช้เป็นโรงแรม และสวนถูกทิ้งร้าง

ค.ศ.1801 (พ.ศ.2344) อาคารและสวนถูกทำลายเกือบทั้งหมด

ค.ศ.1867 (พ.ศ.2410) จักรพรรดินียูจีนี พระชายาในพระเจ้านโปเลียนที่ 3 เปลี่ยนอาคารพระตำหนักตริอานองเล็กเป็นพิพิธภัณฑสถานเพื่อเป็นความทรงจำแก่พระนางมารี อังตัวเน็ตต์ และโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงสวตริอานองเล็กให้คืนสภาพเดิมเหมือนช่วงก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศส

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

3. สวนคิว (Kew's Garden) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสวนคิว อันเป็นสวนพฤกษศาสตร์ที่มีชื่อเสียงในปี พ.ศ.2440 ในช่วงเวลาดังกล่าวสวนมีความสมบูรณ์เป็นอย่างมากเนื่องจากสวนได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในปัจจุบันในสวนยังมีการวางผังตามเดิม แต่อาคารเกือบทั้งหมดได้รับการปรับปรุงให้เป็นสมัยใหม่

ค.ศ.1299 (พ.ศ.2143) พื้นที่สวนคิวเป็นทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงวัว (Pasture) ของชาวบ้านในบริเวณฝั่งตะวันตกของกรุงลอนดอน

ค.ศ.1600 (พ.ศ.2315) พื้นที่ถูกกว้านซื้อโดยกลุ่มเชื้อพระวงศ์ เพื่อเป็นพื้นที่พักผ่อนและทำเกษตรกรรม ในเวลาต่อมาได้รับการตั้งชื่อว่า “ทุ่งคิว” (Kew Field) เป็นทุ่งเพาะปลูกสลับแนว (Strip Cropping) ดูแลโดยขุนนางที่ได้รับมอบหมาย

ค.ศ.1759 (พ.ศ.2302) เริ่มต้นการปรับพื้นที่ให้เป็นสวนพฤกษศาสตร์ สร้างเส้นทาง

ค.ศ.1772 (พ.ศ.2315) รวมสวนคิวเข้ากับสวนริชมอนด์ อันเป็นพระราชอุทยานส่วนพระองค์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศอังกฤษ

ค.ศ.1840 (พ.ศ.2383) เปิดสวนคิวเป็นสวนพฤกษศาสตร์สาธารณะอย่างเป็นทางการ

ค.ศ.1844 -1848 (พ.ศ.2387 - 2391) สร้างเรือนกระจกสำหรับเพาะปลูกปาล์ม (Palm House) และสร้างอาคารเพิ่มขึ้นจำนวนมากเพื่อรองรับพืชพรรณจากที่ต่างๆ

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ถนนในเมืองบางกอก

1.ถนนราชดำเนิน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้สร้างถนนราชดำเนินเพื่อเป็นถนนหลังของเมืองบางกอก ซึ่งในช่วงเวลาในขอบเขตการวิจัยเป็นการตัดถนนผ่านพื้นที่ไรรณา เมื่อพันรัชสมัย มีการสร้างเมืองขยายตัวจากบริเวณถนนมากขึ้น พื้นที่ด้านข้างถนนราชดำเนินมักเป็นสถานที่ราชการ และร้านค้าต่างๆ ในปัจจุบัน ขนาดถนนยังคงเท่าเดิม แต่มีอาคารสร้างอาคารข้างเคียงจำนวนมาก มีการสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเป็นองค์ประกอบและจุดปลายตาของถนน

พ.ศ.2442 เริ่มการก่อสร้างถนนราชดำเนิน

พ.ศ.2443 เริ่มสร้างสะพานมัทวานรังสรรค์ (สะพานบนถนนราชดำเนินนอก ข้ามคลองผดุงกรุงเกษม)

พ.ศ.2445 เริ่มสร้างสะพานผ่านพิภพลีลาศ

พ.ศ.2446 สร้างสะพานมัทวานรังสรรค์แล้วเสร็จ

พ.ศ.2449 สร้างสะพานผ่านพิภพลีลาแล้วเสร็จ

พ.ศ.2475 เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง

พ.ศ.2480 สร้างอาคาร 15 หลัง สองข้างถนนราชดำเนินกลาง โดยรูปด้านอาคารได้รับต้นแบบมาจากอาคารริมถนนของม็ เอลิเซส์

พ.ศ.2482 ก่อสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย

ถนนในทวีปยุโรป

1. ถนนชองม์ เอลิเซส์ (Champs-Élysées) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสถนนชองม์ เอลิเซส์ 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2440 และ พ.ศ.2450 ในช่วงเวลาที่เสด็จประพาสถนนชองม์ เอลิเซส์ได้รับการดูแลรักษาอย่างดี ต้นไม้ถนนได้รับการตัดแต่งอย่างมีระเบียบเนื่องจากประเทศฝรั่งเศสในช่วงเวลานี้มีสภาพบ้านเมืองที่สงบ ปราศจากสงคราม ในปัจจุบันถนนแห่งนี้ยังคงสภาพเดิม เพียงแต่ไม่ได้รับการดูแลรักษาที่ดีเท่าเดิม

ค.ศ.1616 (พ.ศ.2159) พระนางมารีแห่งเมดิซี (Marie of Medici) ทรงรับสั่งให้เวนคืนพื้นที่เพื่อทำถนนต่อจากพระราชวังตุเลอรี (Tuileries)

ค.ศ.1667 (พ.ศ.2210) นายอังเดร เลอ โนทร์ (Andre Le Nôtre) ออกแบบถนนเพื่อให้เป็นส่วนเชื่อมต่อกับสวนตุเลอรี (Tuilerie) ไปสิ้นสุดที่บริเวณวงเวียนรอนด์ พงต์ (Rond Point) มีต้นเอลม์เป็นองค์ประกอบของถนน

ค.ศ.1709 (พ.ศ.2252) ถนนได้รับการตั้งชื่อว่าชองม์ เอลิเซส์ (Champs-Élysées)

ค.ศ.1710 (พ.ศ.2253) ถนนได้รับการตัดเพิ่มให้ยาวขึ้น ไปยังลานกว้างเอตัวล์ (Place d'Étoile)

ค.ศ.1765 (พ.ศ.2308) นายอเบล ฟรังซัว พัวซอง (Abel François Poisson) ทำการปรับปรุงการออกแบบและองค์ประกอบถนนให้เข้ากับสวนของนายอังเดร เลอ โนทร์

ค.ศ.1836 (พ.ศ.2379) สร้างประตูชัย (Arch Triomphe) จุดปลายตาของถนนแล้วเสร็จ

ค.ศ.1855 (พ.ศ.2398) ปรับถนนเพื่อสร้างนิทรรศการโลก (Exposition Universelle)

พ.ศ.1858 (พ.ศ.2401) ในช่วงที่ประเทศฝรั่งเศสเตรียมจัดงานนิทรรศการนานาชาติ (Exposition Universelle) ครั้งแรก บารอนจอร์จ-อูเจน เฮาส์แมน (Georges-Eugène Haussmann) ได้เปลี่ยนต้นไม้ถนนเป็นต้นเกาลัดเนื่องจากต้นเอลม์ที่ปลูกนั้นอ่อนแอ ล้มตายง่าย

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

2. ถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน (Unter den Linden) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน 2 ครั้ง ในปี พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450 ในช่วงเวลาเสด็จประพาสทั้ง 2 ครั้ง ถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดน เป็นศูนย์กลางความเจริญของประเทศเยอรมนี ในช่วงนี้ ต้นมะนาวลินเดน องค์ประกอบที่สำคัญของถนนอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุด

ค.ศ.1573 (พ.ศ.2116) เจ้าชายยอนเกออร์เกอร์แห่งบรานเดินบวร์ก (John George von Brandenburg) ทรงสั่งให้ตัดถนนเพื่อเป็นทางขีม้าไปยังสวนล่าสัตว์ (Tiergarten) ให้เร็วที่สุด

ค.ศ. 1647 (พ.ศ.2190) ดยุกเฟรเดอริก วิลเฮล์ม (Friedrich Wilhelm) ปรับปรุงเส้นทางเชื่อมให้กลายเป็นถนนหลักของกรุงเบอร์ลิน และปลูกต้นมะนาวลินเดนทั้งหมด 2 แถว

ค.ศ.1673 (พ.ศ.2216) เจ้าหญิงโดโรเธีย (Dorothea) ได้ทรงมีรับสั่งให้ตัดพื้นที่บริเวณริมถนนทั้งหมดและแบ่งขายเพื่อสร้างอสังหาริมทรัพย์

ค.ศ.1734 (พ.ศ.2277) ได้มีการตั้งชื่อถนนว่า อุนเตอร์ เดน ลินเดน แปลว่า “ใต้ต้นมะนาว”

ค.ศ.1770 - 1776 (พ.ศ.2313 - 2319) พระเจ้า เฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 2 ทรงมีนโยบายการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองเบอร์ลิน (City Beautification) ให้สร้างอาคาร 33 หลังริมถนนให้เป็นแบบแผนเดียวกัน โดยมีนายเกอจ คริสเตียน อุนเกอร์ (Georg Christian Unger) เป็นสถาปนิก

ค.ศ.1882 (พ.ศ.2425) สร้างสถานีรถไฟฟรีดลิชชตราสเซอร์ (Friedlichstrasse) เป็นสถานีรถไฟประจำกรุงเบอร์ลิน ส่งผลให้ถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดนได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก

ค.ศ.1891 (พ.ศ.2434) ถนนอุนเตอร์ เดน ลินเดนกลายเป็นศูนย์กลางการค้าและการท่องเที่ยวของกรุงเบอร์ลิน

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

ค.ศ.1945 (พ.ศ.2488) มีการตัดต้นมะนาวลินเดนเกือบทั้งหมด (3 ใน 4 ของต้นมะนาวลินเดนบนถนน) เพื่อใช้ทำปืนในสงครามโลกครั้งที่ 2 และถนนหนึ่งในสี่ส่วนถูกทำลายจากการทิ้งระเบิด ในวันที่ 3 กุมภาพันธ์

ค.ศ.1950 (พ.ศ.2493) รัฐบาลเยอรมนีปลูกต้นมะนาวลินเดนแทนจุดที่หายไปทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตาม ต้นไม้ที่ปลูกใหม่ก็ยังเติบโตไม่สมบูรณ์เท่ากับต้นไม้ชุดเดิม

ลานกว้างในเมืองบางกอก

ลานพระบรมรูปทรงม้า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างลานพระบรมรูปทรงม้า เป็นลานกว้างสาธารณะแก่ประชาชนในปี พ.ศ.251 และในบรรดางานภูมิทัศน์เมืองยุโรปที่สร้างในสมัยปรับปรุงราชธานีของพระองค์ทั้งหมด ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นงานภูมิทัศน์เมืองที่คงสภาพปัจจุบันได้ใกล้เคียงกับในสมัยรัชกาลที่ 5 มากที่สุด

พ.ศ. 2450

16 มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายพระบรมฉายาลักษณ์ทั้งหมด 4 ด้านเพื่อนำไปทำพระบรมรูปทรงม้า

2 สิงหาคม ทรงเลือกรูปแบบและวัสดุของพระบรมรูปทรงม้า

22 สิงหาคม ทรงให้ช่างปั้นพระบรมรูปทรงม้า และแก้แบบรูปปั้นของพระองค์ให้ถูกต้องตามสัดส่วนเหมือนพระองค์จริงมากขึ้น

2 กันยายน แจ้งให้ทางบางกอกทราบ เรื่องพระบรมรูปทรงม้าแล้วเสร็จ

26 ตุลาคม แจ้งบางกอกว่า พระบรมรูปทรงม้านั้นไม่สามารถขนย้ายด้วยรถม้าได้

1 พฤศจิกายน ติดต่อมองสิเออ ซูส แฟร์ (บริษัทที่รับผิดชอบเรื่องปั้นพระบรมรูปทรงม้า) เรื่องตุ๊กตาขี่ม้าทองแดง ถ้ามถึงปั้นจันที่บางกอก ว่าสามารถรับอนุสาวรีย์ทรงม้าได้หรือไม่

26 พฤศจิกายน พระวิภาคภูวดล ส่งเงินสนองพระเดชพระคุณ 10 ปอนด์

2 ธันวาคม ทรงแจ้งขนาดพระบรมรูปทรงม้ากลับมาที่ไทย และขอขนาดฐานที่ตั้ง

พ.ศ. 2451

- 22 มกราคม** กรมโยธาธิการกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเรือน้ำพุ 4 มุม
- 27 มกราคม** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้แจ้งความมาว่าน้ำพุคูทิปไป คูไม่งาม
- 28 มกราคม** มิสเตอร์อาเลกรีแจ้งความว่าจะให้ช่างยุโรปปั้นน้ำพุดินเหนียวรอบอนุสาวรีย์
- 31 มกราคม** บริษัท Duff ออกเงินช่วยสร้างพระบรมรูปทรงม้าจำนวน 250 เหรียญ
- 11 กุมภาพันธ์** จ้างนายโตนาเตลี มาปั้นรูปเรือน้ำพุ สัญญาเดือนละ 800 บาท (แต่ไม่ได้สร้างจริง และเนื้อหาในพระราชหัตถเลขามีรายละเอียดเกี่ยวกับกระแสน้ำพุในวันนี้เป็นครั้งสุดท้าย)
- 15 สิงหาคม** ปิดถนนเบญจมาศ (ราชดำเนิน) เพื่อเทปูนซีเมนต์ลานกว้าง
- 4 กันยายน** ราชเลขานุการ ขอให้ปั้นอนุสาวรีย์พระบรมรูปทรงม้าอันเล็กกว่า 100 อัน ไว้ไปบูชา
- 11 พฤศจิกายน** พิธีสมโภชพระบรมรูปทรงม้า

ลานกว้างในทวีปยุโรป**1. ลานกว้าง คุร์ รอยแยล หน้าพระราชวังแวร์ซายส์ เมืองแวร์ซายส์ ประเทศฝรั่งเศส**

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสลานกว้างคุร์ รอยแยล ในการเสด็จประพาสยุโรปทั้ง 2 ครั้งในปี พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450 ลานกว้างคุร์ รอยแยลในขณะนั้นได้รับการบูรณะจากพระราชโองการของพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 (Louis XVIII) และมีการติดตั้งอนุสาวรีย์ทรงม้าเป็นองค์ประกอบหลักตรงกลางลานแล้วเสร็จ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันอนุสาวรีย์ได้ย้ายไปอยู่ที่ลานกว้างดาร์เม่ ด้านนอกวังพระราชวังแล้ว

ค.ศ.1624 (พ.ศ.2167) ที่ดินที่เป็นพื้นที่พระราชวังแวร์ซายส์ เป็นสวนล่าสัตว์ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ 13 (Louis XIII)

ค.ศ.1630 (พ.ศ.2173) เริ่มก่อสร้างพระราชวังแวร์ซายส์ ในช่วงนี้สันนิษฐานได้ว่าลานกว้างคุร์ รอยแยลได้สร้างมาในช่วงเวลาเดียวกันกับอาคารพระราชวังด้านหน้า

ค.ศ.1816 (พ.ศ.2359) พระเจ้าหลุยส์ที่ 18 (Louis XVIII) ทรงรับสั่งให้สร้างอนุสาวรีย์พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Louis XIV) เพื่อนำไปวางที่ลานกว้างคองคอร์ด (Place de la Concorde) แทนรูปปั้นพระเจ้าหลุยส์ที่ 15 (Louis XV) ที่ถูกทำลาย แต่ในที่สุดอนุสาวรีย์ได้มาตั้งไว้ที่ลานกว้างคุร์ รอยแยล เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานแก่กษัตริย์ผู้ทรงสร้างพระราชวังแวร์ซายส์ และใช้โอบิลิสก์ลูกซอร์จากอียิปต์มาเป็นองค์ประกอบหลักของลานกว้างคองคอร์ดแทนในเวลาต่อมา

ค.ศ.1831 (พ.ศ.2374) ปั้นรูปปั้นม้าเสร็จ ในช่วงระหว่างนี้จำเป็นต้องเก็บรูปปั้นม้าไว้เพื่อรอฐานและแผนการติดตั้งบนลานกว้าง

ค.ศ.1838 (พ.ศ.2381) ประกอบฐานและรูปปั้นม้า เคลือบบรอนซ์ให้อนุสาวรีย์ และนำไปตั้งที่ บริเวณกลางลานกว้างคูร์ รอยแยล

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

ค.ศ.2006 (พ.ศ.2549) นำอนุสาวรีย์ไปบูรณะใหม่ เนื่องจากอนุสาวรีย์เสื่อมสภาพจากนักท่องเที่ยวจำนวนมาก

ค.ศ.2009 (พ.ศ.2552) นำอนุสาวรีย์กลับมาตั้งด้านหน้าพระราชวังแวร์ซายส์อีกครั้ง แต่ทำการวางไว้บนลานกว้างดาร์เม่ (Place D'Arme) ด้านนอกพระราชวังแวร์ซายส์บริเวณที่จอดรถนักท่องเที่ยวแทน

2. ลานกว้างชลอสพลัต (Schlossplatz) หน้าพระราชวังประจำกรุงเบอร์ลิน (Stadtschloss) กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสลานกว้างชลอสพลัตในปี พ.ศ.2450 เป็นเวลา 10 ปีภายหลังจากติดตั้งอนุสาวรีย์ทรงม้า ซึ่งกลายเป็นจุดเด่นที่สำคัญที่สำคัญของกรุงเบอร์ลินในช่วงเวลาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันอนุสาวรีย์ทั้งหมดถูกทำลาย และลานกว้างถูกเปลี่ยนสภาพเป็นท่าเรือเพื่อรองรับการสัญจรที่เข้ามาสู่พระราชวังกรุงเบอร์ลิน ที่เปลี่ยนสภาพเป็นอาคารของรัฐบาล

ค.ศ.1888 (พ.ศ.2431) พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 2 ทรงมีรับสั่งให้มีการประกวดแบบทำอนุสาวรีย์ประจำชาติ ซึ่งแบบที่ชนะคืออนุสาวรีย์พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 1 (พระบิดาของพระองค์) ทรงม้า

ค.ศ.1894 (พ.ศ.2437) ทูบอาคารที่สร้างขวางพื่นด้านหน้าพระราชวังประจำกรุงเบอร์ลิน (Stadtschloss) ยาวไปถึงแม่น้ำชเปรย์ เพื่อสร้างอนุสาวรีย์ รวมถึงขยายถนนหน้าพระราชวังให้เป็นลานกว้าง

ค.ศ.1895 (พ.ศ.2438) เริ่มสร้างอนุสาวรีย์ โดยการถมพื้นที่ที่ยื่นออกไปที่แม่น้ำชเปรย์เป็นอย่างแรก และวางหินเสาฉากหลังเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) สร้างอนุสาวรีย์ ฉากหลัง และลานกว้างทั้งหมดเสร็จสมบูรณ์

ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2

ค.ศ.1918 (พ.ศ.2461) อนุสาวรีย์ถูกทำลายบางส่วนจากการการปฏิวัติรวมแคว้นเยอรมนี

ค.ศ.1950 (พ.ศ.2493) อนุสาวรีย์ทั้งหมดถูกทำลายทั้งหมดโดยรัฐบาลเยอรมันตะวันออก ลานกว้างถูกเปลี่ยนสภาพเป็นท่าเรือ และพระราชวังกรุงเบอร์ลิน ฉากหลังของลานกว้างเปลี่ยนการใช้งานเป็นหนึ่งอาคารของรัฐบาลและพิพิธภัณฑ์

3. ลานกว้างเดล ดูโอโม (Piazza del Duomo) เมืองมิลาน ประเทศอิตาลี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสลานกว้างเดล ดูโอโมในปี พ.ศ.2440 เป็นเวลา 1 ปีภายหลังการติดตั้งอนุสาวรีย์ทรงม้า ในช่วงที่พระองค์เสด็จประพาสนั้น ลานกว้างมีการสร้างอาคารปิดล้อมเสร็จสมบูรณ์ และพื้นที่ลานกว้างได้รับการบูรณะให้เป็นรูปแบบยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ในปัจจุบันได้มีการนำรั้วเตี้ยที่กั้นอนุสาวรีย์ทรงม้าออก และสร้างรัฐสภาขึ้นเพิ่มบริเวณด้านข้างลานกว้าง แต่มีตำแหน่งการวางผัง การออกแบบ และองค์ประกอบของลานกว้างยังให้บรรยากาศเหมือนกับช่วงเสด็จประพาสทุกประการ

ค.ศ.1330 (พ.ศ.1873) สร้างโบสถ์ดูโอโม (Duomo di Milano) ขึ้นในเมืองมิลาน

ค.ศ.1385 (พ.ศ.) ทำการอาคารที่พำนักของพระคาร์ดินัลบริเวณด้านหน้าโบสถ์ออกทั้งหมด เนื่องจากผู้คนในเมืองมีความเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องมีลานกว้างเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

ค.ศ.1386 (พ.ศ.1929) สร้างลานกว้างด้านหน้าโบสถ์ครั้งแรกโดยนายวิสคอนตี (Visconti) ในสมัยลานกว้างเดล ดูโอโม ยังมีลักษณะเหมือนลานกว้างในยุคกลาง มีรูปร่างไม่แน่นอน

ค.ศ.1809 (พ.ศ.2352) ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ นายจูเซปเป เม็งโกลี (Giuseppe Mengoli) ปรับปรุงลานกว้างด้วยการเปลี่ยนลายวัสดุปูพื้น ทำให้ลานมีรูปร่างเป็นเรขาคณิตมากขึ้น

ค.ศ.1860 (พ.ศ.2403) รัฐบาลเมืองมิลานสั่งให้สร้างพระบรมรูปทรงม้าพระเจ้าวิตตอริโอ เอ็มมานูเอลที่ 2 (Equestrian monument of Vittorio Emanuele II) เพื่อเป็นองค์ประกอบหลักของลานกว้างเดล ดูโอโม

ค.ศ.1864-1867 (พ.ศ.2407-2410) สร้างอาคารแกลเลอเรีย วิตตอริโอ เอ็มมานูเอลที่ 2 (Galleria Vittorio Emanuele II) ด้านซ้ายของลานกว้าง ทำให้ลานกว้างถูกปิดล้อมมากยิ่งขึ้น

ค.ศ.1896 (พ.ศ.2439) ติดตั้งอนุสาวรีย์ทรงม้าทรงม้าลงบนลานกว้าง

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ค.ศ. 1909 (พ.ศ.2446) สร้างอาคารรัฐสภา (Arengario) ขึ้นทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของลานกว้างเดล ดูโอโม อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสลานกว้างแห่งนี้ในครั้งที่ 2 (พระองค์เสด็จประพาสเมืองมิลาน แต่ไม่มีหลักฐานที่เป็นรายลักษณ์อักษรว่าพระองค์เสด็จประพาสลานกว้างเดล ดูโอโมแต่อย่างใด)

4. ลานกว้างฮอยท์มาคพลาตซ์ (Heutmarktplatz) เมืองโคโลญ ประเทศเยอรมนี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสลานกว้างฮอยท์มาคพลาตซ์ในปี พ.ศ. 2440 ก่อนลานกว้างจะถูกทำลายด้วยระเบิดในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และเมื่อมีการบูรณะลานกว้าง อนุสาวรีย์ทรงม้าถูกย้ายที่ และไม่มีการสร้างกระเบนน้ำ

ค.ศ.1839 (พ.ศ.2382) พระเจ้าเฟรเดอริก วิลเฮล์มที่ 3 ทรงมีพระราชโองการสั่งให้มีการสร้างอนุสาวรีย์ทรงม้าของพระองค์เอง แต่ไม่ได้สร้างในรัชสมัยของพระองค์เนื่องจากยังถือความเชื่อว่าอนุสาวรีย์ควรสร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานแก่ผู้วายชนม์ อย่างไรก็ตาม พระองค์สวรรคตในปี พ.ศ. 1840 (พ.ศ.2383) รัฐบาลเมืองโคโลญจึงดำเนินการเรียไรเงินทุนและสร้างอนุสาวรีย์ทันที

ค.ศ.1878 (พ.ศ.2421) อนุสาวรีย์สร้างเสร็จ และติดตั้งบนลานกว้างฮอยท์มาคพลัสพร้อมกับสร้างกระบะน้ำพุน้ำพุทั้ง 2 ข้างของอนุสาวรีย์เป็นองค์ประกอบรอง

ค.ศ.1897 (พ.ศ.2440) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1

ค.ศ.1907 (พ.ศ.2450) สร้างสะพานโฮเฮนโซเลินบรูคเคอร์ (Hohenzollerbrücke) พุ่งตรงมาบริเวณลานกว้าง จึงทำให้ลานกว้างมีแกนและมีมุมมองที่ชัดเจนมากขึ้น

ค.ศ.1939 (พ.ศ.2482) รัฐบาลเมืองโคโลญทำการโอบกปูนซีเมนต์ทับลานกว้างและอนุสาวรีย์ทั้งหมดเพื่อป้องกันระเบิดในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

ค.ศ.1939-1945 (พ.ศ.2484-2488) ระหว่างช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 น้ำพุข้างอนุสาวรีย์ทั้งหมดถูกทำลาย

ค.ศ.1950 (พ.ศ.2493) ย้ายอนุสาวรีย์ไปไว้ที่สวนซานส์ ซูซี (Sanc Souci) ในเมืองโพตส์ดาม (Potsdam) และเก็บเข้าพิพิธภัณฑท์กรุงเบอร์ลินในเวลาต่อมาเพื่อทำการบูรณะ

ค.ศ.2009 (พ.ศ.2552) นำอนุสาวรีย์ไปติดตั้งที่ลานกว้างอีกครั้ง แต่ย้ายมาอยู่บริเวณจุดบริเวณปลายสะพานโฮเฮนโซเลินบรูคเคอร์แทน ไม่ได้สร้างน้ำพุเป็นองค์ประกอบรอง

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวจิตาภา โชติติติก เกิดวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ.2535 จังหวัดกรุงเทพมหานคร จบการศึกษาระดับมัธยมปลายจากโรงเรียนสามเสนวิทยาลัย และระดับปริญญาตรีจากภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2558 ปัจจุบันได้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโทบัณฑิตที่คณะและภาควิชาเดิมในปีการศึกษา 2559 เนื่องจากมีความสนใจที่จะศึกษาข้อมูลเชิงลึกทางด้านประวัติศาสตร์ภูมิสถาปัตยกรรม และต้องการนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้กับวิชาชีพในอนาคต

